

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PRÁVNICKÁ FAKULTA

RIGORÓZNÍ PRÁCE

Osvojení jako forma náhradní rodiny

Adoption as a substitute form of family

Únor 2012

Mgr. Kateřina Ryslová

Prohlašuji, že jsem předkládanou rigorózní práci vypracovala samostatně, všechny použité prameny a literatura byly v práci řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne.....

.....

Ráda bych tímto poděkovala JUDr. Ditě Frintové, Ph.D. za podnětné rady a připomínky při vypracování této rigorózní práce.

Obsah:

Abstract.....	3
Úvod	5
1.Kapitola: SEZNÁMENÍ S PROBLEMATIKOU OSVOJENÍ	9
1.1 Historie osvojení na evropském kontinentu	9
1.2 Vývoj právní úpravy osvojení v České republice od roku 1918.....	11
2.Kapitola: POJEM OSVOJENÍ, JEHO DĚLENÍ A PRAMENY PRÁVNÍ ÚPRAVY	18
2.1. Prameny právní úpravy.....	18
2.2. Pojem osvojení v soudobém kontextu a právní následky s ním spojené	20
2.3. Druhy a typy osvojení	21
3.Kapitola: PŘEDPOKLADY OSVOJENÍ	26
3.1. Bližší seznámení s jednotlivými předpoklady	27
3.1.1 Nedostatečné nebo chybějící rodinné prostředí.....	27
3.1.2 Souhlas rodiče osvojovaného dítěte + případy, kdy souhlasu rodiče není třeba.....	29
3.1.3 Zájem dítěte a společnosti na vytvoření nového rodinného prostředí.....	40
3.1.4 Souhlas nezletilého dítěte s osvojením.....	44
3.1.5 Vhodná osoba budoucího osvojitele a jeho vůle nezletilé dítě osvojit	45
3.1.6 Obligatorní preadopční péče.....	48
3.2 Předpoklady stanovené pouze pro osvojení nezrušitelné	52
4.Kapitola: ZPROSTŘEDKOVÁNÍ OSVOJENÍ	53
4.1 Proces zprostředkování osvojení.....	57
4.2 Získání dítěte i za cenu obcházení právních předpisů? (problematika nezákonných manipulací s dětmi)	59
4.2.1 Fond ohrožených dětí.....	63
4.2.2 Náhradní mateřství.....	66
4.2.3 Novela zákona o registrovaném partnerství	69
4.3 MEZINÁRODNÍ OSVOJENÍ	71
4.3.1 Nejvýznamnější dokumenty na poli mezinárodního osvojení	73
4.3.2 Osvojení dětí z ČR do ciziny a otázka vhodnosti dítěte k osvojení do ciziny	78

5.Kapitola: OSVOJENÍ Z HLEDISKA PROCESNÍHO.....	83
5.1 Řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení	85
5.2 Řízení o osvojení.....	87
5.3 Vznik osvojení	89
5.4 Zrušení osvojení.....	89
5.5 Opětovné osvojení – readopce.....	94
6.Kapitola: OSVOJENÍ V NĚMECKÉ PRÁVNÍ ÚPRAVĚ	94
6.1 Stručný přehled historického vývoje právní úpravy osvojení v SRN	95
6.2 Srovnání podmínek osvojení v české a německé právní úpravě	96
6.2.1 Srovnání podmínek osvojení na straně osvojitele v české a německé právní úpravě	97
6.2.2 Srovnání podmínek osvojení na straně osvojence v české a německé právní úpravě	103
6.3 Osvojení zletilé osoby.....	106
6.4 Shrnutí	107
7.Kapitola: NAVRHOVANÉ ZMĚNY PRÁVNÍ ÚPRAVY.....	109
7.1 Zhodnocení platné právní úpravy	112
7.2 Nejvýznamnější změny připravované právní úpravy v oblasti osvojení.....	114
7.3 Dva typy osvojení zletilé osoby v návrhu nového občanského zákoníku	125
Závěr.....	129
Seznam použitých zkratk	134
Seznam použité literatury a pramenů	137
Seznam příloh	144
Resumé	148

Abstract

Předkládaná rigorózní práce s názvem „Osvojení jako forma náhradní rodiny“ se zabývá nejideálnější formou náhradní rodinné péče, osvojením. Úvodní kapitola zachycuje historii tohoto institutu, jeho postupný vývoj a změny v chápání jeho smyslu a významu. Následující kapitoly jsou věnovány platné právní úpravě tohoto institutu. Poslední kapitola se pak zabývá právní úpravou de lege ferenda, která je v současné době nanejvýš aktuální. V této poslední části své práce se zároveň snažím o kritické zhodnocení současné právní úpravy a její srovnání s právní úpravou budoucí. S připravovaným občanským zákoníkem také souvisí předposlední kapitola práce, která přináší srovnání platné právní úpravy institutu osvojení v ČR s právní úpravou tohoto institutu ve Spolkové republice Německo. Jedním z důvodů, proč jsem tuto kapitolu do své práce zařadila, byl fakt, že právě právní úprava Spolkové republiky Německo, byla jedním ze vzorů pro náš připravovaný soukromoprávní kodex. Skutečným posláním a cílem této práce je však především snaha, za pomoci judikatury a skutečných příběhů, odhalit a uvést do povědomí širší veřejnosti nezákonné praktiky, ke kterým při osvojování dětí dochází, a kterými nejvíce trpí právě osvojované děti. Tyto praktiky jsou v naší společnosti stále častější, nemalý podíl na tomto faktu má nepochybně i nárůst neplodných manželských párů, který můžeme již delší dobu pozorovat. Rodiče často zaslepeni svou touhou po potomkovi, hledají nejrychlejší způsob, jak dítě do své péče získat a neváhají pro splnění svého snu porušit zákon, důsledky svého jednání však již nedomýšlí.....

The presented thesis with the title of the „Adoption as a substitute form of family“ deals with most ideal form of surrogate parental care, the adoption. The introductory chapter captures history of the institute, its gradual development and changes in the understanding of its meaning and significance. The following chapters are devoted to actual legal regulations of this institute. The last chapter deals with future situation, which is currently the most actual. In this last part of my thesis trying a critical evaluation of actual legal regulations and its comparison with future legal regulations. With planned recodification also related penultimate chapter of the work, where actual legal provisions regarding an adoption in Czech republic are compared with the corresponding provisions in the Federal republic of Germany. One of the reason why I

have included this chapter in this work is fact, that legislation of Federal republic of Germany was one of the patterns for our upcoming private code. The real goal and purpose of this thesis is mainly an effort, by the case law and real stories, to reveal and bring to a wider public awareness of illegal practices, to which the children are learning and which the most suffers just adopted children. These practices are becoming more common in our society, when a large proportion of this is undoubtedly the increase in infertile couples, which we can already observe a longer period. Parents often blinded by their desire for child, looking for the fastest way, how to get the child into their care and they don't hesitate to fulfill their dream to break the law, unfortunately they can't imagine the consequences of their action.

Úvod

Jako téma své rigorózní práce jsem zvolila „Osvojení jako forma náhradní rodiny“. Není pochyb, že fungující rodina hraje v životě každého jedince nezastupitelnou úlohu. Význam, který rodina má pro zdravý fyzický a psychický vývoj dítěte, tak plně opodstatňuje nezastupitelnou roli všech forem náhradní rodinné péče¹. Účelem institutů náhradní rodinné péče je zajistit dítěti optimální prostředí pro jeho příznivý rozvoj v případech, kdy tak z různých důvodů nemohou učinit jeho vlastní rodiče. Nejideálnější formu této péče představuje právě osvojení, a to především proto, že jeho prostřednictvím je možné nejintenzivněji zabezpečit chybějící rodinné prostředí.

Osvojení je v první řadě jevem ryze společenským, který má celou řadu sociologických, psychologických, pedagogických a rovněž právních aspektů. Vzhledem k tomu, že institut osvojení představuje v rodinněprávní oblasti velice významnou a rozsáhlou problematiku, zaměřila jsem se ve své práci pouze na konkrétní vybrané otázky týkající se tohoto institutu. Cílem mé práce tak není dát kompletní přehled právní úpravy osvojení, nýbrž podrobněji rozebrat konkrétní hmotněprávní a procesněprávní otázky osvojení, mimo jiné se snahou poukázat na častá pochybení, ke kterým při osvojování dětí dochází a na následky, které taková pochybení mohou způsobit. Problematiku osvojení jsem se pokusila nastínit od jeho historických kořenů až po připravovanou rekodifikaci občanského zákoníku.

Nutno podotknout, že během posledních několika let se institut osvojení stal, vedle pokrevního rodičovství, neméně důstojnou společenskou hodnotou, přičemž jeho význam stále roste. Každé dítě by pokud možno mělo vyrůstat v takovém prostředí, aby byl zajištěn jeho nejlepší a bezproblémový vývoj, což také vyplývá ze základních zásad Úmluvy o právech dítěte (dále též „UPD“). Ideální prostředí je dítěti schopna zabezpečit v první řadě úplná a milující rodina, tj. otec a matka. V takové rodině jsou dány ty nejlepší předpoklady pro řádný vývoj a zabezpečení dítěte, a to nejen po stránce ekonomické, ale především po stránce sociálních vztahů a po stránce výchovné. Nepochybuji o tom, že rovněž pouze jediný rodič, tj. pouze otec či matka, je schopen dítěti vytvořit skvělé podmínky pro jeho vývoj, nicméně, jak jsem již uvedla výše,

¹ Mezi ostatní formy náhradní rodinné péče řadíme péči pěstounskou, péči poručnickou a institut svěřeni dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče.

fungující a úplná rodina s harmonickými vztahy hraje v životě jedince úlohu nezastupitelnou.

V reálném životě bohužel situace, kdy nelze zajistit harmonický vývoj dítěte v jeho původní rodině, nastávají velice často. V takových případech přichází na řadu právě instituty nahradní rodinné péče. Tato péče je chápána jako jakési řešení krize, která v přirozené rodině jedince nastala. Její nejvýznamnější formu, tedy osvojení, lze charakterizovat jako právní vztah mezi osvojitelem a osvojencem, jehož hlavním cílem je vytvoření harmonického vztahu, který vzniká mezi biologickými rodiči a dětmi. Tímto institutem lze nezletilým dětem nahradit chybějící rodinné prostředí s péčí a láskou, které se jim od biologických rodičů, ať už z jakýchkoliv důvodů, nedostává. Jedná se vlastně o uměle vytvořený vztah mezi osvojitelem a osvojencem.

Institut osvojení se v posledních letech stává stále více aktuálním také díky problému, se kterým se bohužel v současné době naše společnost potýká. Tímto problémem je snižující se schopnost manželských párů počít dítě přirozenou cestou. Již delší dobu lze pozorovat nárůst neplodných párů, které mají možnost svoji touhu po dítěti uspokojit právě cestou osvojení, neboli adopce, a vytvořit tak fungující rodinu s harmonickými vztahy. Osvojení tedy nejenže nahrazuje dětem chybějící příznivé citové a výchovné prostředí, ale vede též k životnímu obohacení a naplnění duševních potřeb osvojitelů a zároveň napomáhá ke stabilizaci manželství a rodin budoucích generací. Doplnit své párové soužití o dítě se snaží nejen manželské dvojice (heterosexuální), ale též partnerské dvojice (homosexuální), které, jak z dalšího textu vyplývá, mají situaci vzhledem ke své sexuální orientaci mnohem složitější, v tomto případě se nebojím hovořit o diskriminaci homosexuálních párů. Stále častěji společné dítě vychovávají i dvojice nesezdané, výjimkou nejsou ani situace, kdy o dítě usilují jednotlivci partnera nemající.

Svou práci jsem rozdělila do několika samostatných kapitol. Z důvodu lepšího proniknutí a pochopení celé problematiky jsem se rozhodla věnovat první kapitole stručnému historickému exkursu, který v sobě zahrnuje jak samotnou historii institutu osvojení u nás, tak vývoj jeho právní úpravy na evropském kontinentu, a to od nejstarších dob starověkého Říma až po současnost. Tuto část jsem do své práce zařadila i proto, že považuji za důležité zkoumat minulost a ukázat, jak vývoj společenských vztahů, vzdělanosti i morálního citění společnosti ovlivnily současnou

podobu osvojení, jehož původním účelem nebylo uspokojení potřeb osvojence, nýbrž ochrana zájmů osvojitele. Význam a účel institutu osvojení tak doznal v průběhu let rozsáhlých a zásadních změn, přesto však je osvojení považováno za institut, jenž si drží svou kontinuitu. Jeho římskoprávní základ zůstává zachován doposud. Kontinuitu tak můžeme spatřovat mimo jiné i v návrhu nového občanského zákoníku, který znovu zavádí institut osvojení zletilého.

Vzhledem k tématu mé práce, považuji za nezbytné osvětlení samotného pojmu osvojení v kontextu současné právní úpravy s odkazem na následky, které s ním jdou ruku v ruce. Tato fakta jsou obsahem druhé kapitoly, kde zároveň zmiňuji základní prameny právní úpravy osvojení, a to jak na národní, tak na mezinárodní úrovni. Podrobněji rozebírám též jednotlivé typy a druhy, na které lze osvojení dělit.

Následující dvě kapitoly, tedy kapitolu třetí a čtvrtou, považuji, a to nejen vzhledem k jejich rozsahu, za těžiště celé práce. Ve třetí kapitole velmi podrobně rozebírám základní předpoklady, které musí být splněny, aby mohlo vůbec k osvojení dojít a dále i dva speciální předpoklady, které jsou potřeba pouze u osvojení nezrušitelného. V navazující čtvrté kapitole s názvem zprostředkování osvojení, je podrobně upraven postup orgánů sociálně-právní ochrany dětí (dále též „OSPOD“) při hledání dětí vhodných k osvojení a při nalézání vhodných osvojitelů pro tyto děti. V podkapitole nazvané mezinárodní osvojení se pak zaměřuji na zmapování zákonného postupu zprostředkování osvojení ve vztahu k cizině v případech, kdy vhodná péče o dítě nemůže být zajištěna v zemi původu dítěte. Zprostředkování osvojení, ať už v rámci České republiky (dále též „ČR“), či do zahraničí, je činnost nezbytná pro jeho úspěšnou realizaci, bez ní by byly možnosti nalezení vhodných osvojitelů a osvojenců velice omezené. Velkou pozornost v této kapitole věnuji především soudobým nezákonným praktikám při získávání dětí. Tyto praktiky se v posledních několika letech staly doslova fenoménem, proti kterému je nutné bojovat a potlačit ho. Myslím si, že je vhodné na tyto protiprávní postupy poukázat, dostat je do co nejširšího povědomí veřejnosti a pokusit se tak touto cestou předejít následkům, které v souvislosti s nimi mohou nastat.

Pátá kapitola je věnována otázkám procesněprávním. Jejím obsahem je řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení a samotné řízení

o osvojení. Do této části práce jsem zahrnula i stručný výklad vzniku osvojení, jeho zrušení a možnost readopce.

V šesté kapitole jsem se pokusila o komparaci německé právní úpravy institutu osvojení s právní úpravou tohoto institutu v České republice. Srovnávané právní úpravy vyšly z odlišných historických, právních i společenských kořenů, plynutím času však mezi nimi docházelo k postupnému stírání rozdílů. V současnosti již odlišnosti nejsou nikterak zásadní, obě úpravy jsou vystavěny na podobných základech a liší se spíše v detailech. Tyto tendence jsou v současné době podporovány i plánovaným přijetím nového občanského zákoníku, kdy jako jedna z předloh pro připravovanou rekonstrukci, posloužila českému zákonodárci právě právní úprava sousední Spolkové republiky Německo (dále též „SRN“).

V poslední sedmé kapitole podrobně rozvádím a hodnotím úpravu osvojení v návrhu nového soukromoprávního kodexu, který má nově obsahovat i úpravu práva rodinného a v jeho rámci, tedy i úpravu osvojení. Současná právní úprava osvojení zakotvená v zákoně č. 94/1963 Sb., o rodině (dále též „ZoR“), skýtá řadu úskalí a výkladových nejasností, které bude třeba do budoucna eliminovat. Tyto nejasnosti jsem se pokusila nastínit a poukázat na jejich řešení v nové právní úpravě.

Jak jsem již uvedla výše, tato práce není koncipována jako vyčerpávající rozbor institutu osvojení, ale snaží se postihnout jeho nejfrekventovanější a nejdůležitější právní aspekty a poukázat na úskalí, která s ním mohou být spojena. Při psaní této práce jsem byla vedena snahou poukázat na nezákonné praktiky, ke kterým při adopcích velmi často dochází, a které mají negativní dopad především na osvojované děti. Doufám, že tato práce přiměje její čtenáře, ať již pomýšlejí na adopci, či nikoli, k zamyšlení nad důsledky, které by snaha o „přednostní“ získání dítěte mohla mít. Předně však doufám a věřím, že toto dílo alespoň symbolicky posílí zájmy osvojovaných dětí při rozhodování o osvojení.

1.Kapitola: SEZNÁMENÍ S PROBLEMATIKOU OSVOJENÍ

Dříve než přistoupím k samotnému jádru rigorózní práce, pokládám za důležité alespoň stručně nastínit historii institutu osvojení a vývoj jeho právní úpravy na našem území i v Evropě. Institut osvojení je známý především v právních řádech evropských zemí, ale též v právu americkém i jinde. Narozdíl od obyvatelstva tohoto společenského vzorce chování v rodinných vztazích, je v zemích, kde vládne právo islámské, institut osvojení tabu. Tento fakt je pravděpodobně důsledkem jiného způsobu uspořádání manželského života v těchto zemích.

1.1 Historie osvojení na evropském kontinentu

Osvojení je starobylý právní institut známý evropskému právnímu vývoji již po tisíciletí². Jeho historické kořeny sahají do nejstarších dob lidských dějin. V důsledku vývoje společenských vztahů a také s vývojem kulturní a morální vyspělosti jednotlivých států, prodělal institut osvojení ve svém pojetí, společenském poslání a právní úpravě mnohé, a to podstatné změny. Již v dobách starého Říma byl tento institut velice významný a rozšířený. Římské právo znalo dvě formy osvojení (adopce) tzv. „adrogatio“, neboli arrogace a tzv. „adoptio“, neboli adopce v užším slova smyslu. V případě arrogace byl osvojovaný „persona sui iuris“ (osoba svéprávná) a v případě adopce v užším slova smyslu byla osvojována osoba „alieni iuris“ (osoba nesvéprávná, podřízená právu cizímu).

Nutno podotknout, že v římském právu měla adopce (jakožto druh osvojení vedle arrogace) poněkud jiný význam a povahu, než jaký mu je přikládán dnes. Především se zpravidla adoptovaly osoby dospělé, anebo osoby ve věku blízkému dospělosti. Původně bylo možné dokonce adoptovat osobu starší, než byl sám osvojitel. Později byla taková adopce zakázána s tím, že věkový rozdíl mezi osvojencem a osvojitelem musí být alespoň 18 let³. Pro arrogaci byly stanoveny podmínky ještě přísnější. Arrogator musel být minimálně šedesát let starý a nesměl mít vlastní děti⁴. Pro oba

² RADVANOVÁ,S., Náhradní rodinná péče – představy a skutečnosti, Univerzita Karlova v Praze, Praha 2009, str.59.

³ BĚLOVSKÝ,P.,Příbuzenství jako překážka manželství. Právní rozhledy, 2003, č. 2 str.78.

⁴ Nutno podotknout, že dostatečný věkový rozdíl, jako podmínka osvojení, se nám zachoval dodnes.

druhy adopce platila společná zásada: „osvojením se napodobuje příroda“, a právě tato zásada měla za důsledek, že adoptovat mohli pouze muži, pokud byla splněna další podmínka, a to podmínka věku adoptanta. Jak jsem uvedla výše, mezi adoptantem a adoptovaným musel být věkový rozdíl minimálně 18 let, přičemž mohlo být adoptováno jak dítě, tak dospělá osoba.

Institut osvojení byl v dobách starého Říma rozšířen zejména ve vyšších společenských kruzích, jeho zvláštností byla skutečnost, že adoptovat bylo možné nejen za syna či dceru, ale také za vnuka či vnučku či třeba za synovce nebo neteř, což mělo následně vliv na postavení adoptovaného v dědických nárocích. Osvojení tak v těchto dobách jednoznačně upřednostňovalo zájem osvojitele. Osvojitel chtěl zpravidla pomocí tohoto institutu získat dědice, zachovat staré patricijské rody, jméno rodiny a celistvost majetku. Cílem adopce tedy nebylo zajistit péči a potřeby malých dětí, ale především zajištění pokračování rodu, péči o jeho jmění a památku. Postavení dítěte v této době bylo téměř bezvýznamné.

V období středověku byly děti osvojovány především šlechtou, která tak činila za účelem zajištění společenského statusu pro levobočky panovníků, nebo proto, aby byla zajištěna kontinuita rodového jména a majetku. Lidé v těchto dobách také často hledali v osvojení levnou pracovní sílu. Na výchovu a potřeby dětí nebyl brán téměř žádný ohled. Je zjevné, že cíl osvojení se v tomto období příliš nelišil od účelu, který plnil v dobách starého Říma.

Postoj k životu dítěte se pomalu začíná měnit s příchodem křesťanství. Tuto změnu s sebou přináší nový institut tzv. milosrdenství. Milosrdenství vyjadřuje ochotu pomáhat bližnímu v nouzi a v praktickém životě se chápe spíše jako povinnost. Dochází k zřizování nalezinců a útulků pro opuštěné děti. Nalezince však byly často přeplněné a úmrtnost v nich velice vysoká, mnohdy dosahovala až 100%.

V době osvícenství a ve století následujícím jsou již zakládány sirotčince, které kladou důraz i na výchovu dítěte, nikoli pouze na záchranu jeho života. Jedná se o pokrokovější formu ústavní péče ve srovnání s nalezinci.

Počátkem 20. století je osvojení ve většině evropských zemí upravováno zvláštními zákony. Druhá světová válka za sebou zanechala spoustu sirotků, čímž aktuálnost náhradní rodinné péče ještě vzrostla. Postupně se začíná klást větší důraz na blaho

dítěte, které bylo do této doby opomíjeno a podřazeno zájmům osvojitelů. Po II. světové válce vystupuje do popředí kolektivní výchova. Opouští se péče rodinného typu, a to až do roku 1963, kdy byl přijat zákon č. 94/1963 Sb., o rodině.

1.2 Vývoj právní úpravy osvojení v České republice od roku 1918

Právní úprava osvojení prodělala v našem státě v minulém století řadu změn, a to takových, na nichž lze názorně pozorovat některé proměny ve způsobu života manželství a rodiny, jakož i proměny, které v přístupu k dítěti a jeho ochraně nastaly v oblasti působení státních orgánů, resp. státu⁵. Ochrana dětí, které se z různých důvodů, zejména však pro objektivní nebo subjektivní příčiny na straně rodičů, ocitly v situacích ohrožujících jejich výchovu, zdraví a příznivý vývoj, byla předmětem státního zájmu od počátku vzniku samostatného československého státu, a našla také výraz v právních úpravách přijímaných již ve 20. letech minulého století. Již v tomto období orgány státní moci (a to jak soudní, tak výkonné) zajišťovaly ochranu dětí v tzv. cizí péči, tj. dětí, jež se nalézaly v jiné péči než rodičovské, a to jak u fyzických osob, tak v ústavech.

Po vzniku samostatného československého státu v roce 1918 platilo na území českých zemí stále právo rakouské, a to na základě tzv. recepční normy č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého (na rozdíl od Slovenska a Podkarpatské Rusi, kde platilo právo uherské). Otázky náhradní rodinné péče upravovalo rodinné právo, jako součást občanského práva, upraveného obecným zákoníkem občanským z roku 1811 (dále též „OZO“)⁶. Vznik, obsah a zánik osvojení v něm byl upraven obecně v pouhých 7 paragrafech. Osvojení bylo institucí ryze soukromoprávní, vznikající smluvně a mající následky především v oblasti občanskoprávní. Intervence ze strany státních orgánů tu byla minimální.

Podle OZO bylo umožněno i osvojení osob zletilých, přičemž právní vztahy dítěte k jeho původní rodině zůstávaly zachovány. Osvojiteli mohly být jen osoby bezdětné, starší 50 let, přičemž věkový rozdíl mezi osvojencem a osvojitelem musel být minimálně 18 let. Postupně se věková hranice, kterou musel osvojitel splňovat snižovala tak, že novela OZO z roku 1914 ji upravila již na 40 roků.

⁵ HRUŠÁKOVÁ, M., Dítě, rodina a stát, Praha: C.H.BECK, 1999, str.126.

⁶ Císařský patent č. 946/1811 Sb.z.s., obecný zákoník občanský (ABGB).

Tento stav trval až do roku 1928, kdy byl přijat zákon č. 56/1928 Sb., o osvojení, účinný od 16.4.1928 do 31.12.1949 (dále též „zákon o osvojení“). Tento zákon přinesl podstatně modernější, promyšlenější a zejména podrobnější právní úpravu osvojení. V některých základních otázkách se však shodoval s předchozí právní úpravou (viz níže). Podstatné bylo, že tento předpis sjednotil dosavadní roztříštěné předpisy a upravil jednotně otázky osvojení pro celou Československou republiku.

Osvojení dle zákona č. 56/1928 Sb., o osvojení bylo, stejně jako podle předchozí právní úpravy, založeno na smluvním principu a jeho hlavním účelem, spíše než zajištění výchovy dítěte, bylo zajištění přechodu majetku. Osvojení tedy vznikalo na základě smlouvy, kterou musel navíc schválit soud (v tom spočíval podstatný rozdíl oproti předchozí právní úpravě). Dnem schválení poručenským soudem nebo okresním soudem osvojitele, nabývala smlouva účinnosti⁷. Tato smlouva měla formu veřejné listiny, notářsky nebo soudně ověřené, která neměla být jakkoliv časově podmíněna.

S osvojením museli udělit souhlas rodiče dítěte, přičemž soud mohl ve stanovených případech udělení souhlasu s osvojením odepřít. Šlo o případy, kdy nebyly splněny podmínky osvojení stanovené v zákoně o osvojení, kdy smlouva nebyla ku prospěchu osvojence nebo situace, kdy osvojení nemanželského dítěte mohlo vést k rozvratu manželství. Pokud měli rodiče na osvojení rozdílný názor, rozhodoval názor otce. Ustanovení § 2 odst. 3 zákona o osvojení pak připouštělo, aby v případě, že by jeden nebo oba rodiče bez závažného důvodu odpírali souhlas s osvojením udělit, mohl být nahrazen souhlasem soudu. Na tomto místě již zaznamenáváme jistý zárodek pozdějších úprav otázky souhlasu rodičů s osvojením.

Shodně s předchozí právní úpravou zákon o osvojení výslovně stanovil osoby, které si dítě osvojit nemohly. Jednalo se o manžele, kteří měli vlastní děti nebo děti postavené na roveň dětem narozeným v manželství, o ženy, které porodily dítě mimo manželství, dále o osoby, které nedosáhly 40 let věku, pokud nešlo o osvojení vlastního nemanželského dítěte. I nadále byl stanoven minimální věkový rozdíl mezi osvojencem a osvojitelem na 18 let, přičemž stále mohla být osvojena i osoba zletilá. Osvojenec přecházel přímo ze zákona pod otcovskou moc osvojitele. Pokud jde o vyživovací povinnost, ta automaticky nepřecházela osvojením na osvojitele. V případech, kdy osvojitelé nebyli schopni zajistit osvojovanému dítěti slušnou výživu, zůstávala

⁷ Srov. § 3 zákona o osvojení.

vyživovací povinnost na původní rodině. Osvojitelé nenabývali ani žádné právní nároky na osvojencův majetek, ten v případě jeho smrti nabývali jeho potomci. Osvojení mohlo být zrušeno dohodou všech účastníků nebo rozhodnutím soudu, jednalo-li se o závažné důvody, možná byla i kombinace obou těchto způsobů.

Lze shrnout, že právní úprava osvojení v této době svým způsobem reflektovala ochranu dětí manželských a akcentovala přechod majetkových práv. Jejím účelem však bylo, spíše než poskytnout dítěti rodinné zázemí a pečovat o něj, tedy rozvíjet a pěstovat ty lidské vlastnosti, které by bez individuální péče rodinného typu zůstaly nevyvinuty, zajistit přechod rodinného majetku. Šlo o právní prostředek k získání potomka, nástupce v příbuzenských a majetkových vztazích.

Ani v období třicátých a následujících let není osvojení chápáno jako institut náhradní péče o nezletilé děti⁸.

Nová společenská situace po roce 1945, a zejména pak po roce 1948, významně zasáhla do mnoha oblastí práva, osvojení nevyjímaje. V tomto období můžeme zaznamenat především změnu ve funkci a obsahu tohoto institutu. Pozitivní posun přinesl především zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném (dále též „zákon o právu rodinném“), který byl přijat na konci roku 1949. Velký přínos tohoto zákona pro rodinné právo spočívá především v tom, že zakotvil rovnoprávné postavení žen a mužů a dále dětí narozených v manželství a mimo ně. Pokud jde o samotný institut osvojení, ten byl zákonem o právu rodinném uveden na naše území jako institut náhradní rodinné péče, která ve svých právních důsledcích plně nahrazuje pokrevní vztah rodiče a dítěte. Šlo tedy již o moderním právem akceptovaný smysl osvojení, tak jak byl uváděn mnohými mezinárodními dokumenty zaručujícími dětská práva.

Narozdíl od prvorepublikové úpravy osvojení, která obsahovala možnost osvojit i zletilou osobu, úprava v zákoně o právu rodinném stanovila, že osvojit lze jen nezletilé dítě a osvojení musí být dítěti ku prospěchu. Tato zásada je obsažena v právním řádu České republiky dosud⁹. Zákon o právu rodinném opustil smluvní princip vzniku osvojení a nebyla v něm stanovena nejnižší věková hranice pro osvojitele, ani minimální věkový rozdíl mezi osvojencem a osvojitelem. Osvojení vznikalo na základě návrhu osvojitele rozhodnutím soudu. Zrušit osvojení mohl také soud na návrh

⁸ RADVANOVÁ,S., ZUKLÍNOVÁ,M., Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva, Praha: C.H.BECK, 1999, str.127.

⁹ NOVOTNÁ,V., PRŮŠOVÁ,L., K vybraným otázkám osvojování dětí, Praha: LINDE, 2004, str. 8.

osvojitele, ale i osvojence, avšak pouze ze závažných důvodů, nebo mohlo dojít ke zrušení dohodou, pokud osvojenec dosáhl zletilosti.

Lze konstatovat, že zákon o právu rodinném byl jakýmsi mezníkem v pojetí smyslu osvojení, jehož význam se tak posunul na úroveň moderního chápání tohoto institutu. Tato právní úprava byla však stále podstatně jednodušší, než současná, a v řadě otázek se s ní nedala vůbec srovnávat.

Další významné změny zavedl zákon č. 15/1958 Sb., o změně předpisů o osvojení, jímž byl zákon o právu rodinném novelizován. Tato novela zpřesnila a zároveň zpřísnila podmínky vzniku osvojení. Jejím hlavním přínosem bylo zavedení nezrušitelného osvojení. Nový způsob osvojení umožňoval, aby mezi osvojencem a osvojitelem vznikly takové vztahy, jaké jsou mezi pokrevními rodiči a jejich dětmi. Novela stanovila, že v případě nezrušitelného osvojení, vzniká příbuzenský vztah mezi osvojencem a osvojitelem zápisem osvojitele do matriky, namísto původních rodičů osvojence. V případě nového typu osvojení tedy došlo prakticky k úplnému zpretrhání vztahů mezi osvojovaným dítětem a jeho původní rodinou.

Přelomovou se však stala tato novela také díky tomu, že umožnila osvojení dětí, které byly svými rodiči odloženy do zařízení ústavní péče. Zákon stanovil v § 66 celkem tři důvody, kdy nebylo třeba souhlasu rodičů s osvojením, přestože byli zákonnými zástupci dítěte¹⁰. Jednalo se o tyto případy :

- jestliže dítě bylo po dobu nejméně jednoho roku v ústavní péči a rodiče o ně neprojeví po tuto dobu žádný zájem, nebo
- jestliže rodiče neprojeví o dítě žádný zájem po dobu nejméně dvou let, nebo
- jestliže rodiče dali přivolení k osvojení předem bez vztahu k určitým osvojitelům;

Zpřísnění podmínek osvojení se projevilo i v úpravě vyživovací povinnosti osvojence vůči původní rodině. Tato povinnost osvojením zanikla. Zachována však zůstala vyživovací povinnost původní rodiny v případě, kdy osvojitel nebyl schopen dostát vyživovací povinnosti vůči osvojenci. Pokud jde o rodičovskou moc, ta osvojením taktéž zanikla a rodiče neměli nárok se s osvojencem stýkat, čímž došlo

¹⁰ Ve všech těchto případech však bylo k osvojení třeba přivolení opatrovníka, který byl osvojovanému dítěti ustanoven v řízení o osvojení.

k výraznému omezení práv rodičů, které bylo ovšem poplatné právnímu prostředí tehdejší doby, jež se příliš nezabývala lidskoprávní rovínou svých postupů při tvorbě zákonů.

Významné změny celého právního řádu, rodinné právo nevyjímaje, pak přinesla socialistická ústava z roku 1960.

Koncem roku 1963 byl přijat nový zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, který nabyl účinnosti 1. dubna 1964 a po několika novelách platí dodnes. Úprava podmínek osvojení v tomto zákoně dovršila legislativní vývoj tohoto institutu a sjednotila dosavadní roztržštěnou právní úpravu do jediné normy. Tímto zákonem se definitivně přeneslo těžiště zájmu z adoptivních rodičů na adoptované dítě. Primární se tedy stal zájem osvojovaného dítěte a zájem budoucích osvojitelů ustoupil do pozadí. Zákon také rozšířil možnost osvojení dítěte bez souhlasu rodičů.

Právní úprava osvojení však nebyla ovlivněna jen novým zákonem o rodině, ale také jeho rozsáhlou novelou provedenou zákonem č. 91/1998 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, a o změně a doplnění dalších zákonů. Touto novelou sice nedošlo ke změnám v principech, na kterých osvojení stojí, ale došlo ke zpřesnění některých zásadních otázek a procesních postupů. Novela již také reflektovala mezinárodní smlouvy přijaté v této oblasti¹¹. Významnou novinkou byl například požadavek na zachování šestitýdenní lhůty po narození dítěte při projevení souhlasu k osvojení předem, bez vztahu k určitým osvojitelům¹². Zákonodárce tak vyhověl Evropské úmluvě o osvojení dětí z roku 1967 (dále též „EUOD“), která klade obecný požadavek, aby souhlas matky dítěte s osvojením mohl být přijat až po uplynutí šesti týdnů po narození dítěte. Velice pozitivně, a to jak ve vztahu k osvojovanému dítěti, tak k budoucím osvojitelům, také působí ustanovení, které umožňuje odvolat souhlas s osvojením jen do doby, než je dítě, na základě rozhodnutí příslušného orgánu, umístěno do péče budoucích osvojitelů.

Ustanovení o nezájmu rodičů o dítě upravila novela tak, že stanovila případy, kdy není třeba jejich souhlasu s osvojením, pokud jsou zákonnými zástupci dítěte. Bylo tedy zavedeno zvláštní incidenční řízení, jehož účelem je zjištění, zda je třeba souhlasu

¹¹ Jednalo se například o Úmluvu o právech dítěte z roku 1989 (pro ČSFR vstoupila v platnost r. 1991), o Evropskou úmluvu o osvojení dětí z r. 1967 (pro ČR vstoupila v platnost 9.12.2000) a o Úmluvu o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení z r. 1993 (pro ČR vstoupila v platnost 1.6.2000).

¹² RADVANOVÁ,S., Osvojení v proměnách společnosti, Pocta Jiřímu Švestkovi k 75. narozeninám, Praha: ASPI, 2005, str. 251.

rodičů k osvojení. Toto řízení lze zahájit pouze na návrh orgánu sociálně-právní ochrany dětí jako opatrovníka dítěte, popřípadě na návrh rodiče dítěte¹³.

Dále byla posílena i ochrana práv nezletilých rodičů tím, že byl zaveden souhlas rodiče s osvojením, i když je nezletilý, což předchozí zákon o rodině neupravoval a tato otázka se řešila pouze výkladem¹⁴. Došlo také k posílení postavení otce dítěte, za kterého není matka provdána, a kterému bylo např. jeho otcovství k dítěti matkou zamlčeno. Pokud by se tento muž domníval, že je otcem dítěte, novela mu nově přiznala aktivní legitimaci k podání návrhu na určení otcovství na základě třetí domněnky (§ 54 odst. 1 ZoR). Do této doby byla aktivně legitimována k podání návrhu na určení otcovství pouze matka a dítě. Z pohledu muže, který o sobě tvrdil, že je otcem dítěte, bylo možné hovořit o jeho diskriminaci.

Postavení otce dítěte, za kterého není matka provdána, bylo dále posíleno novým ustanovením § 70a ZoR. Toto ustanovení zakazuje osvojení dítěte do doby, než rozhodnutí soudu v řízení o určení otcovství zahájeném na návrh muže, který o sobě tvrdí, že je otcem osvojovaného dítěte, nenabude právní moci.

Zde bych ráda poukázala na nepřímý vliv štrasburské judikatury na náš právní řád, který se odrazil právě ve výše zmiňovaném ustanovení § 70a ZoR, ale i v ustanovení § 54 ZoR. K posílení pozice otce, za kterého není matka provdána, došlo především v důsledku jednoho z rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva (dále též „ESLP“). Jednalo se o případ Keegan versus Irsko, o kterém se nyní v krátkosti zmíním, vzhledem k tomu, že rozhodným způsobem ovlivnil naše rodinné právo. Následující řádky zachycují okolnosti, které dovedly spor pana Keegana s irskými orgány sociálně-právní ochrany dětí až před Evropský soud pro lidská práva. Celá kauza začala v září roku 1988, kdy se pan Keegan stal otcem dcery, která se narodila z nemanželského soužití se snoubenkou slečnou V., s níž žil od února 1987 do února 1988 ve společné domácnosti. Snoubenci plánovali uzavřít sňatek a založit rodinu, avšak krátce poté, co slečna V. otěhotněla, se jejich vztah rozpadl a po narození dítěte slečna V. odepřela panu Keeganovi, i přes jeho zřejmý zájem, kontakt s dcerou, a bez jeho vědomí a souhlasu ji předala adopčním orgánem. Tímto orgánem bylo dítě svěřeno do preadopční péče blíže neidentifikovanému manželskému páru. Pan Keegan neváhal a v souladu s tehdy platnou irskou právní úpravou podal u soudu návrh, aby byl dítěti

¹³ Srov. § 68 odst. 3 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině.

¹⁴ NOVOTNÁ,V., PRŮŠOVÁ,L., K vybraným otázkám osvojování dětí, Praha: LINDE, 2004, str. 9.

ustanoven poručníkem a žádal o svěřeni dcery do (vlastní) výchovy. Soudy prvního i druhého stupně návrhu pana Keegana vyhověly s tím, že otec dítěte je v tomto případě osoba vhodná pro úlohu poručníka, a že blaho dítěte není ohroženo. Následně však byl druhostupňový rozsudek (na základě odvolání) rozhodnutím irského Nejvyššího soudu změněn v neprospěch pana Keegana a jeho dcera byla v zápětí osvojena zmiňovaným manželským párem. Pan Keegan se tedy obrátil na ESLP, který posoudil jeho stížnost jako oprávněnou a konstatoval, že došlo k porušení článku 8 (právo na respektování rodinného a soukromého života) a článku 6 (právo na spravedlivý proces) Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (dále též „EULP“). Senát ESLP konstatoval, že již samotným faktem narození dítěte, mezi ním a oběma rodiči vzniká svazek zcela rovnocenný vztahu sezdaného páru a jeho dítěte. Tím, že soužití rodičů přestalo existovat, však rodičovství nezaniká - z tohoto důvodu je irelevantní také fakt, že pan Keegan se slečnou V. v době narození dítěte již nežil. Evropský soud pro lidská práva tak plně popřel tezi irského Nejvyššího soudu, že ochrana rodiny, jak ji garantuje článek 41 Ústavy Irské republiky, se vztahuje pouze na rodinu založenou sňatkem¹⁵.

Na základě výše uvedeného vymezení rodiny pak ESLP shledal, že článek 16 irského zákona o adopcích je v rozporu s článkem 8 EULP, když v taxativním výčtu osob, které mají být v řízení o osvojení slyšeny, neuvádí otce dítěte, které se narodilo neprovdané matce. Tím státní orgány fakticky brání rozvíjení rodinného vztahu otce a dítěte, což je v naprostém rozporu s tím, co ESLP opakovaně ve své judikatuře zdůrazňuje.

Jelikož uvedená soudní řízení se táhla několik let, vytvořily se za tuto dobu velice silné citové vazby mezi dcerou pana Keegana a jejími osvojiteli. Pan Keegan, který postupoval v celé věci velice citlivě, ohleduplně a naprosto zohledňoval zájmy a blaho svého dítěte, se z tohoto důvodu již nedomáhal změny rozhodnutí o svěřeni dcery do péče. Hlavním cílem stížnosti pana Keegana bylo poukázat na nedostatečnou ochranu práv otce nemanželského dítěte v Irsku a v ostatních signatářských státech EULP, což se mu nepochybně podařilo.

Kromě toho, že rozhodnutí ESLP v případě Keegan versus Irsko¹⁶ rozhodujícím způsobem ovlivnilo naše rodinné právo, kdy na základě tohoto rozhodnutí došlo k jedné

¹⁵ Základem tohoto výroku irského Nejvyššího soudu byl čl. 41 odst. 3 Ústavy Irské republiky, jenž říká „*Stát se zavazuje, že bude s obzvláštní pečlivostí střežit institut manželství, na kterém je rodina založena, a bude jej chránit proti všem útokům.*“

¹⁶ Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 26.5.1994; stížnost č. 16969/90.

z nejvýznamnějších novelizací zákona o rodině, nezůstává toto jediným jeho přínosem. Dalším, i když ne již tak hmatatelným přínosem zmiňovaného rozhodnutí ESLP, je jeho zdůraznění obrovských rozdílů, které v chápání významu institutu rodiny v právních řádech jednotlivých států existují. Je velice složité vytvářet mezinárodně kompatibilní rodinné právo bez shody o obsahu tak zásadních institutů, jakým rodina bezesporu je.

Poslední důležité změny v právní úpravě institutu osvojení přinesl zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (dále též „ZSPOD“), který vůbec poprvé v historii zakotvil právní úpravu procesu zprostředkování osvojení. Této problematice se podrobně věnuji ve čtvrté kapitole této práce.

Na závěr této podkapitoly je podstatné zdůraznit, že právně významné změny v úpravě osvojení a nejen v ní, nastaly již na základě přijetí ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústavy České republiky (dále též „Ústava“) a ústavního zákona č. 2/1993 Sb., Listiny základních práv a svobod (dále též „LZPS“) v roce 1993. Právní úprava osvojení a její zásady jsou samozřejmě obsaženy i v některých mezinárodních úmlouvách, kterými je ČR vázána. Jedná se například o Úmluvu o právech dítěte z roku 1989, Úmluvu o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení (dále též „Úmluva o mezinárodním osvojení“) z roku 1993, Evropskou úmluvu o osvojení dětí z roku 1967 nebo o Evropskou úmluvu o výkonu práv dětí.

2.Kapitola: POJEM OSVOJENÍ, JEHO DĚLENÍ A PRAMENY PRÁVNÍ ÚPRAVY

2.1. Prameny právní úpravy

Na začátku této kapitoly považuji za vhodné stručně zmínit nejvýznamnější prameny upravující institut osvojení, a to jak na národní, tak na mezinárodní úrovni. Samotný ústavně-právní základ rodinného práva obecně, včetně osvojení, nalezneme v Listině základních práv a svobod, která jako součást ústavního pořádku ČR garantuje ve svém článku 32 odst. 1 ochranu rodiny, rodičovství, dětí a mladistvých. Pro oblast osvojení je důležitý zejména článek 32 odst. 4, který deklaruje právo rodičů na péči a výchovu svých dětí, stejně jako právo dětí na rodičovskou výchovu a péči. Přírozenou rodinu pak chrání tím, že uvádí, že práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od

svých rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona¹⁷. Odstavec šestý tohoto článku pak říká, že podrobnosti stanoví zákon. Tímto zákonem je v hmotněprávní oblasti ZoR, jenž upravuje institut osvojení ve své části druhé, nazvané „*Vztahy mezi rodiči a dětmi*“, hlavě čtvrté (§ 63 - §77). Zákon o rodině upravuje vznik osvojení, jeho právní následky i zrušení, avšak samotnou definici tohoto institutu bychom v něm nenašli. Právní úprava osvojení v ZoR je velice úzce propojena se zákonem o sociálně-právní ochraně dětí, který upravuje především zprostředkování osvojení a spolupráci institucí, které při zprostředkování a rozhodování o osvojení působí. Procesní otázky osvojení pak najdeme v zákoně č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád (dále též „OSŘ“).

Vzhledem k faktu, že ZoR zcela postrádá tzv. obecnou část, použijí se ve vztahu k osvojení i ustanovení občanského zákoníku (dále též „OZ“), na který ZoR v § 104 výslovně odkazuje. Ve vztahu k osvojení je nejvýznamnější zejména první část OZ, upravující způsobilost k právním úkonům, ustanovení o právních úkonech, počítání času atd. Mezi další předpisy upravující některé dílčí problémy s osvojením související, patří zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, který řeší některé otázky preadopční péče. Pro nezrušitelné osvojení má pak velký význam zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení (dále též „ZMJP“). Vynechat nelze ani na zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (dále též „TZ“), který se použije na případné trestněprávní důsledky, které v oblasti osvojení mohou nastat¹⁸.

Zvláštní právní úpravu pak vyžadují rodinněprávní vztahy s cizím prvkem. Tato úprava je obsažena v zákoně č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním (dále též „ZMPS“), který obsahuje zvláštní kolizní normy upravující vztahy mezi rodiči a dětmi, včetně osvojení a vymezuje pravomoc našich soudů ve věcech osvojení¹⁹.

Při osvojení dítěte z jednoho státu do druhého je situace složitější. Vzhledem k tomu, že principy, na jejichž základě k osvojení dochází, jsou v každém státě jiné, bylo nezbytné otázky související s osvojením z jednoho státu do druhého sjednotit. Došlo proto k vytvoření několika mezinárodních dokumentů, a to jak univerzální, tak

¹⁷ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., České rodinné právo, 3. přepracované a doplněné vydání, Masarykova Univerzita, Brno: Doplněk, 2006, str.280.

¹⁸ Mezi tyto důsledky řadíme kupříkladu opuštění dítěte, únos dítěte, svěření dítěte do moci jiného, zanedbání povinné výživy, vražda novorozeného dítěte matkou apod.

¹⁹ Srov. § 26, § 27 a § 41 ZMPS.

regionální povahy. Takto vytvořené mezinárodní smlouvy jsou významným pramenem právní úpravy institutu osvojení. Jedná se o mezinárodní smlouvy k jejichž ratifikaci dal Parlament České republiky souhlas, a jimiž je ČR vázána. Tyto smlouvy jsou vzhledem k článku 10 Ústavy součástí našeho právního řádu, přičemž pokud mezinárodní smlouva stanoví něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva. Mezi nejvýznamnější mezinárodní úmluvy upravující osvojení, jimiž je ČR vázána tak patří výše zmiňovaná Úmluva o právech dítěte a Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení, obě univerzální povahy. Nejvýznamnější úmluvou regionálního typu je pak Evropská úmluva o osvojení dětí, která se snaží o sladění vnitrostátní právní úpravy osvojení dětí a zabránění vzniku budoucích možných konfliktů mezi členskými státy Rady Evropy²⁰ (dále též „RE“). Těmto mezinárodním dokumentům se věnuji podrobněji v kapitole čtvrté, v části nazvané mezinárodní osvojení.

2.2. Pojem osvojení v soudobém kontextu a právní následky s ním spojené

V následujících odstavcích již věnuji pozornost soudobému pojetí institutu osvojení a právním následkům, které jsou s ním spojeny.

Osvojením se v moderním právu rozumí přijetí cizího nezletilého dítěte do vlastní rodiny. Tento institut je považován za nejvýznamnější formu náhradní výchovy a za nejlepší formu náhradní rodinné péče pro děti, které jsou přirozeně či sociálně osiřelé²¹. Je tomu tak především proto, že jeho cílem je založit mezi osvojitelem a osvojencem takový právní vztah, jaký je mezi biologickými rodiči a dětmi, a vytvořit tak nezletilému dítěti stabilní a harmonický domov²². Osvojením tedy dochází ke vzniku umělého vztahu mezi osvojitelem a osvojencem, avšak s právními důsledky stejnými, jako by šlo o přirozený, biologický vztah mezi rodiči a dětmi. Nezletilý tak vstupuje do nového rodinného prostředí, v němž do té doby nežil a zároveň vstupuje i do nových příbuzenských vztahů, a to nejen k osvojiteli, ale také ke všem jeho příbuzným, přičemž

²⁰ BAYEROVÁ, M., Osvojení v mezinárodních dokumentech. Právní rozhledy, 1999, č.7, str. 394

²¹ Počet dětí, jež byly dle statistické ročenky Ministerstva práce a sociálních věcí pro rok 2010 svěřeny do náhradní rodinné, ochranné či ústavní výchovy dle jednotlivých krajů ČR, vystihuje příloha č. I. této práce.

²² HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., České rodinné právo, 3. přepracované a doplněné vydání, Masarykova Univerzita v Brně, Brno: Doplněk, 2006, str. 277.

z dosavadních příbuzenských vztahů naopak vystupuje²³. Osvojením tak zanikají vzájemná práva a povinnosti mezi osvojencem a jeho původní rodinou. Zaniká např. povinnost vyživovací, povinnost dítě vychovávat, dědické právo atd. U pokrevního rodiče dochází k právnímu zrušení rodičovské zodpovědnosti, která přechází v plném rozsahu na osvojitele. Dá se tedy říci, že v tomto směru již institut osvojení přesahuje rámec náhradní rodinné péče, neboť se nejedná o pouhou osobní péči, ale má i dalekosáhlé důsledky právní. Osvojením především dochází k změně osobního stavu, jedná se o statusovou změnu, a to jak v životě dítěte, tak v životě jeho přirozené rodiny i rodiny náhradní.

Významným právním následkem je i změna příjmení osvojence na příjmení osvojitele. Pokud osvojují společné dítě manželé, bude mít příjmení určené pro ostatní děti, a to i v případě, že osvojitelem je manžel matky osvojence.

Právní poměr založený osvojením tedy není významný jen z pohledu práva rodinného, ale vyvolává závažné právní důsledky v celém právním řádu.

2.3 Druhy a typy osvojení

Dříve, než přistoupím k jednotlivým druhům a typům, na které se osvojení v praxi rozlišuje, ráda bych upřesnila rozdíl mezi oběma pojmy. Tyto výrazy bývají často zaměňovány, jejich obsah ovšem není totožný.

Během dlouhého historického vývoje se v právních úpravách vyvinuly různé druhy osvojení, které se od sebe diferencují zejména podle způsobu začlenění dítěte do rodiny osvojitele a také podle rozsahu, v jakém zůstává zachován právní vztah mezi osvojencem a jeho původní rodinou.

Z hlediska druhu tedy osvojení dělíme na:

- **osvojení úplné a osvojení neúplné.**

Hlediskem pro toto dělení je míra začlenění osvojovaného dítěte do nové rodiny. Naše právní úprava zná pouze „osvojení úplné“, při kterém právně zcela zanikají vztahy

²³ KNAPPOVÁ,M., ŠVESTKA,J., Občanské právo hmotné, 3.aktualizované a doplněné vydání, Praha: ASPI, 2002, str. 123.

mezi osvojencem a jeho původní rodinou. Na druhé straně vznikají zcela nové právní vztahy mezi osvojencem a osvojitelem a příbuznými osvojitele. Mezi osvojencem a osvojitelem vzniká poměr, jaký je mezi rodiči a dětmi, a mezi osvojencem a příbuznými osvojitele vzniká poměr příbuzenský.

I zde ovšem existuje výjimka v podobě osvojení dítěte manželem rodiče, jde o tzv. „nepravé osvojení“. Jedná se o případ, kdy je nahrazen jen jeden z rodičů, zatímco právní vztahy k druhému rodiči nadále trvají. Senta Radvanová označuje tyto situace za případy tzv. „náhradního rodičovství“, a to proto, že dítě patří i nadále do rodiny, kterou vytvořil jeden z jeho rodičů. Dosavadní rodinné prostředí se nemění, dochází však k významné změně právních poměrů na straně druhého rodiče. Právní vztah mezi ním a dítětem zaniká a na jeho místo nastupuje nový rodič – osvojitel se všemi právními následky stanovenými v zákoně o rodině. Nutno podotknout, že tyto případy u nás nejsou žádnou výjimkou, a to zejména z důvodu vysoké rozvodovosti především mladých manželských párů a jejich následným vstupem do nových manželství.

Při neúplném osvojení právně zcela nezanikají všechny vztahy osvojence k původní rodině, některé z nich zůstávají zachovány, jedná se např. o právo dědické nebo vyživovací povinnost. V tomto případě nedojde ani k úplnému právnímu začlenění osvojence do rodiny osvojitele. Tento druh osvojení však náš právní řád nezná.

V rámci úplného osvojení, pak podle toho, zda je možné osvojení zrušit, či nikoli, rozlišujeme tyto dva základní typy osvojení:

- **osvojení zrušitelné a osvojení nezrušitelné**

Výhoda diferencované právní úpravy dvou různých typů osvojení spočívá především v možnosti, kterou dává osvojiteli. Jedná se o možnost založit osvojení, co do závažnosti jeho právních následků, podle jeho individuálních potřeb a preferencí.

Osvojení zrušitelné, nazývané také někdy osvojení prvního stupně či osvojení prosté, může soud na návrh osvojence nebo osvojitele z důležitých důvodů zrušit. Zrušením se obnovují vzájemná práva a povinnosti mezi osvojencem a jeho původní rodinou²⁴.

²⁴ Srov. § 73 ZoR.

Osvojení nezrušitelné bývá také někdy nazývané osvojení druhého stupně. V praxi tato osvojení převažují a platí pro ně přísnější podmínky²⁵.

Vzhledem k tomu, že zrušitelné i nezrušitelné osvojení patří mezi osvojení úplná, vzniká mezi osvojencem a osvojitelem takový poměr, jaký je mezi rodiči a dětmi, právní vztahy k původní rodině zanikají. Novela ZoR z roku 1982 rozšířila možnost nezrušitelně osvojit dítě i na osoby osamělé. Zákon zde vychází ze skutečnosti, že výchova v rodině, i když neúplná, má přednost před ostatními druhy náhradní výchovy. Předpokladem tohoto postupu je, že osvojení bude plnit svoje společenské poslání. Proto je třeba náležitě zjišťovat, zda osamělá osoba je schopna vytvořit prostředí pro všestranný vývoj nezletilého dítěte. Současně je třeba dbát na správnou formulaci výroku o nezrušitelném osvojení osamělou osobou, v němž musí být obsaženo i rozhodnutí o vypuštění zápisu o druhém rodiči dítěte z matriky.

Nutno podotknout, že institut nezrušitelného osvojení dítěte osamělou osobou však dítě do jisté míry znevýhodňoval, a to v těch případech, kdy touto osobou byl pozůstalý manžel rodiče, tzv. nevlastní rodič. V případě smrti rodiče totiž zanikl jakýkoliv rodinněprávní vztah mezi nevlastním rodičem a dítětem, a to i v těch případech, kdy nevlastní rodič žil s dítětem dlouhodobě ve společné domácnosti, podílel se na jeho výchově a s dítětem navázal on i jeho širší rodina citové vazby. Proto zákon č. 91/1998 Sb., výslovně rozšířil právo nezrušitelně osvojit dítě i na pozůstalého manžela po rodiči nebo osvojiteli.

Dalším společným znakem obou typů osvojení je také to, že mohou vzniknout pouze na základě pravomocného rozhodnutí soudu, rozhodnutí jiného orgánu nepřipadá v úvahu, stejně tak jako dohoda stran.

Kromě společných znaků se oba typy osvojení v řadě věcí odlišují. Liší se jak rozsahem zákonných podmínek, které musí být pro jejich vznik splněny, tak i v otázce právních následků, které s nimi jdou ruku v ruce. Jak jsem uvedla výše, právní následky osvojení prvního stupně lze zrušit rozhodnutím soudu, avšak právní následky osvojení druhého stupně takto zrušit nelze, a to ani v případě, že by zde existovaly důležité důvody. Vzhledem k těmto skutečnostem by mělo být nezrušitelné osvojení vysloveno jen v těch případech, kdy je zcela bezpečně zjištěno, že vztahy vzniklé mezi budoucími

²⁵ Jde například o možnost osvojit nezrušitelně jen dítě starší jednoho roku nebo o ztížené podmínky při osvojování dítěte osamělou osobou. Podrobněji se těmito podmínkami zabývám ve 3. kapitole věnované jednotlivým předpokladům osvojení.

osvojiteli a osvojovanými dětmi jsou natolik pevné a trvalé, že v budoucnu nehrozí jejich změna či zrušení. V případech, v nichž není dosud bezpečný předpoklad trvalosti a pevnosti vzájemných vztahů, je tak pro účastníky lepší uzavřít prozatím osvojení prvního stupně, a to i v těch případech, kdy jsou ostatní předpoklady pro osvojení splněny. Pokud však navrhovatelé trvají na svém návrhu a soud dospěje k přesvědčení, že vyslovení nezrušitelného osvojení není ku prospěchu dítěte a společnosti, není jiná možnost, než návrh na osvojení odmítnout.

Nutno zdůraznit, že označení nezrušitelné osvojení není zcela přesné, a to z toho důvodu, že i toto osvojení lze zrušit, a to každým dalším osvojením²⁶. Jako nezrušitelné zákon toto osvojení nazývá spíše proto, že ho není možné zrušit výrokem soudním²⁷. Dle mého názoru, by de lege ferenda bylo jistě užitečné, připustit tuto možnost v určitých výjimečných případech i u druhého stupně osvojení. Inspirací by se nám mohla stát kupříkladu právní úprava Slovenské republiky, kde přijatá úprava zákona o rodině upustila od dosavadního rozlišování osvojení na dva typy a zavedla jednotnou právní úpravu osvojení.

Právní následek, spočívající v tom, že osvojitelé byli na základě soudního rozhodnutí zapsáni v matrice místo rodičů²⁸, který byl do roku 2006 specifický pouze pro osvojení nezrušitelné, a v případě osvojení prvního stupně zůstávali v rodném listu osvojence stále uvedeni jeho rodiče biologičtí, se stal přijetím novely ZoR č. 342/2006 Sb. společným oběma typům osvojení. Tato novela v souladu s požadavky Evropské úmluvy o osvojení dětí²⁹ stanovila, že nově budou na základě pravomocného rozhodnutí soudu o osvojení, zapsáni osvojitelé do knihy narození matriky i v případě, že se jedná o osvojení zrušitelné³⁰. Tyto zápisy osvojitelů v matrice na místech biologických rodičů považují za velice přínosné, a to jak pro posílení a hlubší rozvinutí samotného institutu osvojení, tak především pro osvojované děti samotné. Tímto zápisem se v matrice vyjádří, že mezi osvojencem a osvojitelem je vztah rodiče a dítěte, aniž by bylo patrné, že jde o vztah založený osvojením, čímž se eliminují nežádoucí zásahy do života

²⁶ Viz opětovné osvojení – 5. kapitola.

²⁷ To však neznamená, že pravomocné rozhodnutí soudu o nezrušitelném osvojení nelze z procesního hlediska zrušit mimořádným opravným prostředkem – dovoláním. Dle § 237 odst. 2 písm.b) OSŘ, je dovolání proti rozsudku o nezrušitelném osvojení přípustné (za splnění dalších podmínek).

²⁸ Na tomto základě osvojeneček dostal nový rodný list (úplný výpis z matriky) s uvedením osvojitelů jako rodičů. Z tohoto dokladu nešlo nijak zjistit, že dítě bylo osvojeno.

²⁹ Srov. čl. 20 odst. 3 a 4 Evropské úmluvy o osvojení dětí.

³⁰ Srov. § 29 písm. d) ZMJP.

osvojovaných dětí. Tento institut uvítali v neposlední řadě sami osvojitelé, jejichž zájem na tom, aby se poměr k osvojovanému dítěti přiblížil co nejvíce vztahu přirozenému, a to nejen po stránce faktické, ale i po stránce právní, byl tímto plně uspokojen.

Zásadní rozdíl mezi oběma typy osvojení pak spočívá v tom, že k hmotněprávním podmínkám, které jsou v zákoně o rodině stanoveny společně pro oba typy osvojení, přistupují v případě osvojení nezrušitelného další dvě podmínky, které jsou stanoveny pouze pro vznik tohoto typu osvojení (viz níže).

Z hlediska druhu můžeme osvojení dále dělit podle osoby osvojitelů na:

- **osvojení individuální a osvojení společné**

V případě individuálního osvojení je dítě osvojeno pouze jedním osvojitelem. V druhém případě, je dítě osvojeno dvěma osvojiteli, jako dítě společné. Takto však mohou dítě osvojit pouze manželé, nikoliv např. osoby žijící ve vztahu druha a družky, ani osoby žijící v registrovaném partnerství, tedy osoby téhož pohlaví. Naše právní úprava obsažená v zákoně o rodině obě formy osvojení umožňuje.

V případě společného osvojení dítěte manželi, můžeme dále rozlišovat tzv. osvojení simultánní, kdy si dítě osvojí manželé zároveň, tedy simultánně. Druhým případem je situace, kdy si nejdříve osvojí dítě jeden z manželů a až po něm manžel druhý. V tomto případě jde o tzv. osvojení sukcesivní. Zákon o rodině v § 66 odst. 2 jasně stanoví, že pokud je osvojitel manželem, může dítě osvojit jen se souhlasem manžela druhého. Pokud by ten s osvojením souhlas nevyjádřil, nemůže soud osvojení vyslovit. Opačný postup by byl v rozporu s účelem zákona, jehož cílem je zajistit osvojovanému dítěti péči a řádnou výchovu ve zdravém a příznivém rodinném prostředí. Zákon však i zde připouští dvě výjimky, kdy souhlas druhého manžela není třeba. Jedná se o případy, kdy manžel pozbyl způsobilost k právním úkonům nebo, kdy by bylo vyslovení souhlasu spojeno s překážkou těžko překonatelnou³¹.

V případě osvojení nezrušitelného, bude osvojení osamělou osobou jen výjimečně. K tomu blíže v kapitole třetí, věnované jednotlivým předpokladům osvojení.

³¹ Např. manžel osvojitele je neznámého pobytu ve státě, se kterým je obtížný právní styk.

Osvojení dále rozlišujeme podle místa budoucího bydliště dítěte na:

- **osvojení vnitrostátní a osvojení mezinárodní**

V případě osvojení vnitrostátního, jde o řízení, jehož účastníky jsou výlučně občané České republiky s trvalým pobytem na jejím území. U mezinárodního osvojení se jedná o případy s cizím prvkem, které se dále dělí na osvojení z ciziny a osvojení do ciziny. Zprostředkování mezinárodního osvojení je v kompetenci Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí (dále též „Úřad“), jehož pravomoci jsou upraveny v ZSPOD.

Současná česká právní úprava zná v důsledku harmonizace všechny tři varianty³².

3.Kapitola: PŘEDPOKLADY OSVOJENÍ

*„Osvojení se stává neméně důstojnou a velikou individuální a společenskou hodnotou jako pokrevní rodičovství samo“*³³. Avšak k tomu, aby vůbec mohlo k osvojení konkrétního dítěte dojít, musí být splněny základní předpoklady, a to jak na straně osvojence, tak na straně osvojitele. V ZoR však nejsou všechny tyto předpoklady výslovně stanoveny, některé jen nepřímo vyplývají z jeho ustanovení a ze samotného účelu osvojení. Pokud tyto předpoklady, byť jen jeden z nich, nejsou splněny, nemůže k osvojení vůbec dojít a dítěti musí být zajištěna výchova prostřednictvím jiného institutu náhradní výchovy.

Jednotlivé předpoklady osvojení jsou následující:

- nedostatečné nebo chybějící rodinné prostředí;
- souhlas rodiče osvojovaného dítě + případy, kdy souhlasu rodiče není třeba;
- zájem dítěte a společnosti na vytvoření nového rodinného prostředí;
- souhlas nezletilého dítěte;
- vhodná osoba budoucího osvojitele a jeho vůle nezletilé dítě osvojit;
- obligatorní předadopční péče;

³² HRUŠÁKOVÁ,M., KRÁLÍČKOVÁ,Z., České rodinné právo, 3. přepracované a doplněné vydání, Masarykova Univerzita, Brno: Doplněk, 2006, str. 280.

³³ ŠVESTKA,J., Osvojení v Československém právním řádu, Acta Universitatis Carolinae, Iuridica Monographia XIX, Univerzita Karlova, Praha 1973.

3.1. Bližší seznámení s jednotlivými předpoklady

3.1.1 Nedostatečné nebo chybějící rodinné prostředí

Z právních předpisů upravujících rodinné právo a sociálně-právní ochranu dětí jednoznačně vyplývá, že jedním z prvořadých zájmů dítěte je vyrůstat ve funkční rodině. Zákon o rodině tuto skutečnost vyjadřuje mimo jiné ustanovením § 46, z něhož lze dovodit, že ústavní výchova, je až posledním řešením, které přijde na řadu teprve poté, co méně závažné zásahy do rodinného a soukromého života dítěte a jeho rodičů³⁴ nevedly k cíli nebo vůbec z objektivních příčin nepřicházejí v úvahu. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí je pak postaven na koncepci, že hlavním způsobem řešení situace ohroženého dítěte má být ozdravení rodinného prostředí, neboli „sanace“ vlastní rodiny dítěte. V praxi našich státních orgánů však doposud přetrvává zaměření na deficity. Zjišťuje se, které zákonné povinnosti rodiče neplní, proč se nechťejí nebo nedovedou o dítě starat. Převládajícím typem řešení situace ohroženého dítěte u nás zatím bývá návrh na ústavní výchovu³⁵.

Tuto otázku řešil několikrát i veřejný ochránce práv, a to například ve svém stanovisku ze dne 18.2.2003 sp. zn.: 4464/2002/VOP/TL. Šlo o případ, kdy se na ombudsmana obrátili manželé Š. s podnětem směřujícím proti Okresnímu úřadu F., ve věci výkonu sociálně-právní ochrany jejich nezletilé dcery A.Š., nar. 2000, a dále proti kojeneckému ústavu v O., respektive proti Dětskému domovu (dále též „DD“) pro děti do 3 let v O., ve věci držení nezletilé v tomto zařízení a režimu jejího pobytu. Ze svého šetření³⁶, které bylo zahájeno dne 21.11.2002, zjistil veřejný ochránce práv ve výkonu sociálně-právní ochrany nezletilé A. Š. závažná porušení právních předpisů, principů demokratického právního státu i principů dobré správy. Pracovnice orgánu sociálně-právní ochrany někdejšího Okresního úřadu F. způsobily, že nezletilá A.Š., byla více než osm měsíců držena v DD protiprávně. Sociální pracovnice nerespektovaly základní principy rodinného práva a navrhovaly ústavní výchovu, aniž by se odpovědně zabývaly možnostmi svěřením dítěte do péče jiné osoby, přednostně do péče příbuzných. Vůči rodičům a jejich příbuzným se dopouštěly účelových manipulací se skutkovým stavem i právem, které spočívaly mimo jiné v nepravdivých tvrzeních a byly způsobeny hrubou

³⁴ Např. dohled nad výchovou či svěřením do výchovy jiné osoby, nejlépe příbuzného.

³⁵ MATOUŠEK, O., *Metody a řízení sociální práce*, Praha: Portál, 2003, str. 191.

³⁶ Srov. ustanovení § 14 zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv.

neznalostí právní úpravy. Sociální pracovnice úřadu porušovaly též základní etická pravidla sociální práce. Důsledkem všech těchto pochybení je skutečnost, že nezletilá A. Š. tráví v ústavním zařízení již třetí rok svého života, aniž by k tomu byly právní i sociální důvody.

Ústavní režim a zejména organizace návštěv rodičů a rodinných příslušníků dětí v dětském domově porušovaly základní práva rodičů a dětí podle čl. 9 odst. 3 a čl. 8 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, intenzitou dosahující ponižujícího zacházení ve smyslu čl. 7 odst. 2 Listiny základních práv a svobod a čl. 3 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod. Zaměstnanci DD se svým jednáním podíleli i na pochybeních, která ombudsman shledal ve výkonu sociálně-právní ochrany u Okresního úřadu v F.. Také zaměstnanci DD porušovali základní etická pravidla sociální práce³⁷.

Ve shora uvedeném případě, došlo v důsledku velice závažného pochybení orgánu sociálně-právní ochrany dětí a pracovníků dětského domova, k nepřípustnému porušení základních lidských práv a svobod jak dětí, tak i jejich rodičů. Nutno zdůraznit, že je především úkolem státu, aby zabránil a předešel výše uvedeným situacím. V každém okamžiku je třeba mít na paměti práva dítěte, vyplývající především z LZPS. Jedná se o právo dítěte znát své rodiče, právo na rodičovskou péči a výchovu, stejně jako právo na zabezpečení podmínek, pro jeho všestranný fyzický a psychický rozvoj. Společnost by měla mít prioritní zájem na zachování přirozeného rodinného prostředí dítěte. Své snahy by měla zaměřit především na omezení situací, kdy jsou rodiče z nejrůznějších důvodů nuceni souhlasit s osvojením svých dětí³⁸.

V případě, že však situace, kdy rodiče nejsou z různých příčin schopni či ochotni zajistit dítěti odpovídající výchovu nastane, má dítě vůči společnosti nárok na zabezpečení náhradního výchovného prostředí, a to především rodinného typu, neboť pouze v rodinném prostředí je dítěti poskytnuta náležitá péče a dochází v něm k jeho přirozenému vývoji. V tuto chvíli přichází na řadu osvojení, které je z forem náhradní rodinné péče nejstabilnější a nejlépe tak nahrazuje rodinu přirozenou. I když je osvojení považováno za vhodné zejména v případech faktického osiření dítěte, paradoxně ve většině případů přichází na řadu spíše v případech sociálního osiření dítěte, kdy rodiče o dítě nemají zájem, nestarají se o ně, nebo byli rodičovské zodpovědnosti zbaveni.

³⁷ Sborník stanovisek veřejného ochránce práv dostupný v ASPI.

³⁸ Nejčastěji jsou rodiče k tomuto kroku donuceni důvody finančními.

Bohužel může nastat ještě další situace, pro dítě ta nejhorší. Jde o stav, kdy není možné dítěti zajistit ani náhradní péči rodinného typu, pak nezbývá, než zajistit náhradní ústavní výchovné prostředí. Toto prostředí však dítěti nikdy nemůže nahradit prostředí vytvořené skutečnou ani náhradní rodinou. Dítě zde po citové stránce velice strádá, což může značně ovlivnit i jeho budoucí život.

3.1.2 Souhlas rodiče osvojovaného dítěte + případy, kdy souhlasu rodiče není třeba

Právu dítěte žít se svými rodiči v přirozené rodině a právu na jejich péči, odpovídá právo rodičů mít své děti u sebe, vychovávat je a realizovat své rodičovství prostřednictvím institutu rodičovské zodpovědnosti. Vzhledem k tomu, že osvojením dochází zásadním způsobem k zásahu do rodičovských práv a povinností, je logické, že by to měli být právě rodiče, kteří jsou oprávněni udělit souhlas k osvojení svého dítěte. Toto právo však podle zákona náleží rodiči jen tehdy, je-li zákonným zástupcem dítěte, tedy pouze v případě, že je v plném rozsahu způsobilý k právním úkonům a je nositelem rodičovské zodpovědnosti. Toto právo náleží však i rodiči, který byl ve výkonu své rodičovské zodpovědnosti omezen nebo mu byl styk s dítětem zakázán či omezen.

Jistou výjimkou je právo souhlasu nezletilého rodiče s osvojením. Nezletilý rodič má ze zákona právo dát souhlas s osvojením svého dítěte, i když dosud nemá způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu ani mu nenáleží rodičovská zodpovědnost. Jedná se o právo stojící mimo rodičovskou zodpovědnost, přičemž se předpokládá, že nejen nezletilá matka, ale také nezletilý otec jsou schopni dosah tohoto právního úkonu posoudit. Proto nezletilý rodič musí být slyšen a jeho stanovisko musí být respektováno³⁹. Na druhé straně by bezpochyby měl souhlas rodiče, který je sám nezletilý, podléhat určitým speciálním pravidlům, a to především se zřetelem k posouzení jeho schopnosti uvážít a vůbec pochopit, jaké následky jeho rozhodnutí může mít, ať již při udělení, či odeření souhlasu s osvojením jeho dítěte. Soud by proto měl především v každém jednotlivém případě velmi pečlivě zkoumat intelektuální a mravní vyspělost nezletilého rodiče, měl by přitom spolupracovat s odborníky, především s psychology, pedagogickými pracovníky či dalšími odborníky.

³⁹ HOLUB, M., NOVÁ, H., SLADKÁ HYKLOVÁ, J., Zákon o rodině komentář a předpisy souvisící, Praha: LINDE, 2007, str. 229.

Náš ZoR upravuje především osvojení založené na tzv. přímém souhlasu rodiče s osvojením dítěte, vysloveným v soudním řízení⁴⁰. Souhlas rodiče, kromě toho, že musí být dán osobně, musí být také učiněn výslovně a určitě, a to před soudem. Musí být vysloven k určité osobě budoucího osvojitele a také k určitému typu osvojení. Rodiče osvojovaného dítěte musí být poučeni o právních následcích osvojení. Vzhledem k tomu, že se jedná o úkon směřující ke změně statusu dítěte, musí souhlas rodiče splňovat všechny náležitosti stanovené pro právní úkony podle občanského zákoníku⁴¹. V případě, že má osvojované dítě oba rodiče, musí souhlas projevit oba. Pokud by jeden z nich odmítl souhlas poskytnout, či pokud by si jinak jejich projevy odporovaly, nelze osvojení uskutečnit⁴². Souhlas s osvojením je osobním právem každého z rodičů, které je odvozeno od přirozeného biologického spojení, které mezi rodičem a dítětem je, a proto jej není možné nahradit např. rozhodnutím soudu ani tohoto práva nemůže být rodič zbaven. Toto právo tedy není součástí obsahu rodičovské zodpovědnosti a je zcela nezávislé na její existenci.

Pokud jde o odvolání tohoto souhlasu názory na tuto problematiku se v rodinněprávní oblasti různí. Především se lze setkat s extrémním pohledem, že udělení souhlasu s osvojením je neodvolatelné. Názory plně respektující Úmluvu o právech dítěte a další mezinárodní instrumenty a také nové pojmání institutu osvojení jako služby dítěti se pak kloní k závěru, že rodiče mohou svůj souhlas k osvojení jejich dítěte odvolat kdykoli do právní moci rozsudku o osvojení⁴³. Tento názor převažoval až do novely zákona o rodině č. 91/1998 Sb., která přinesla změnu v tom smyslu, že v ustanovení § 68a upravila možnost odvolání souhlasu s osvojením do doby, než je dítě svěřeno na základě rozhodnutí do péče budoucích osvojitelů. Problém je ovšem ten, že toto ustanovení dopadá pouze na případy, kdy rodiče dávají souhlas s osvojením předem, bez vztahu k určitým osvojitelům. V souvislosti s touto novelou proto vyvstala otázka, zda se tato nová úprava možnosti odvolání souhlasu s osvojením vztahuje pouze na případ vymezený tímto ustanovením, anebo zda touto úpravou je zakotven princip,

⁴⁰ Srov. § 67 ZoR.

⁴¹ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., České rodinné právo, 3. přepracované a doplněné vydání, Masarykova Univerzita, Brno: Doplněk, 2006, str. 288.

⁴² KNAPPOVÁ, M., ŠVESTKA, J., Občanské právo hmotné, 3. aktualizované a doplněné vydání, Praha: ASPI, 2002, str. 126.

⁴³ KRÁLÍČKOVÁ, Z., Souhlas k osvojení přímý i blanketový, jako právní úkon směřující ke změně statusu dítěte, Masarykova univerzita, Brno, str. 4,5.

který se uplatňuje pro odvolání souhlasu s osvojením i v ostatních případech⁴⁴. Tuto otázku řešil Nejvyšší soud ČR (dále též „NS“) v nedávném rozsudku ze dne 24.11.2005, sp.zn. 30 Cdo 415/2005. Nejvyšší soud se zde zabýval jak otázkou náležitostí souhlasu zákonného zástupce dítěte s jeho osvojením, tak otázkou odvolání takového souhlasu. V konfrontovaném případě podali manželé H. a J. K. návrh na nezrušitelné osvojení nezletilé N.B., který však byl rozsudkem Okresního soudu ve Zlíně ze dne 14.6.2004 č.j. 15 Nc 960/2000-64, zamítnut. Proti tomuto rozhodnutí podali manželé K. odvolání. Odvolací Krajský soud v Brně, pobočka ve Zlíně, rozsudkem ze dne 3.11.2004, č.j. 59 Co 92/2004-103, rozhodnutí soudu první instance potvrdil, a to vzhledem ke skutečnosti, že jak otec nezletilé pan T.X., tak matka nezletilé paní M.B., nedali k nezrušitelnému osvojení jejich dcery souhlas, ačkoliv je tento ve smyslu § 67 a násl. ZoR nezbytný. Soud prvního stupně mimo jiné vycházel z pravomocného soudního rozhodnutí, kterým byl zamítnut návrh na určení, že k osvojení nezletilé N.B. není třeba souhlasu matky.

Proti výše uvedenému rozsudku odvolacího soudu podali manželé K. dovolání. Ve svém dovolání vyjádřili pochybnosti o správnosti právního posouzení věci, které spatřují v posouzení formy souhlasu rodičů s osvojením nezletilého dítěte dle § 67 odst. 1 ZoR a možnosti odvolání takového souhlasu. Manželé poukazovali, že souhlas matky s osvojením byl dán, a to dne 28.7.2000 a opakovaně dne 29.9.2000, otcem pak dne 21.3.2003 a dále opětovně dne 7.7.2004. Dovolatelé konstatovali, že souhlas sice nebyl dán osobně před soudem, avšak dle jejich názoru tento formální nedostatek nemůže znamenat popření obsahu tohoto úkonu, a to i s ohledem na článek 21 písm. a) Úmluvy o právech dítěte, neboť oba rodiče dali vědomý souhlas s osvojením nezletilé N.B. Dále uvedli, že z textu ustanovení § 67 ZoR neplyne, že by souhlas rodičů s osvojením nezletilého dítěte musel být dán toliko před soudem. Dovolatelé dále konstatovali, že jednou učiněný vědomý souhlas s osvojením, jak o něm hovoří čl. 21 písm. a) Úmluvy o právech dítěte, není možné odvolat. Současně upozorňují na to, že v ustanovení § 67 odst. 1 ZoR se nehovoří o tom, že rodiče nezletilého dítěte mohou svůj souhlas s jeho osvojením odvolat, resp. do které doby tak mohou učinit. Manželé K. dále uvedli, že pokud by měla být hledána paralela s ustanovením § 68a věta čtvrtá ZoR, matka projevila souhlas s osvojením dne 29.9.2000, tedy v době více než 6 týdnů po porodu,

⁴⁴ HRUŠÁKOVÁ, M., a kol., Zákon o rodině – Komentář, Praha: C.H.BECK 1998, str.226.

přičemž nesouhlas s osvojením nezletilé N.B. vyjádřila až po té, co byla nezletilá umístěna na základě pravomocného usnesení Okresního soudu ve Zlíně ze dne 17.10.2000 do péče budoucích osvojitelů – manželů K.

Matka nezletilé N.B. se k podanému dovolání vyjádřila v tom smyslu, že se plně ztotožňuje se závěry odvolacího soudu, zdůrazňuje, že je sama schopna řádně vychovávat nezletilou N. ve vlastní rodině a navrhla, aby dovolání manželů K. bylo odmítnuto. K podanému dovolání se následně vyjádřil také otec nezletilé pan T.X., který naopak vyslovil souhlas s tím, aby nezletilá N. byla i nadále vychovávána manžely K. se všemi právy a povinnostmi rodičů dítěte. Je přesvědčen, že tak bude dítě ve správných rukou, s vynikající péčí a dobrým vzděláním.

Dovolací soud po přezkoumání napadeného rozsudku Krajského soudu v Brně dospěl k závěru, že dovoláním napadený rozsudek odvolacího soudu je správný. Soudy obou stupňů podaný návrh posuzovaly především s přihlédnutím k § 67 odst.1 věta první a odst. 2 ZoR, podle něhož je k osvojení třeba souhlasu zákonného zástupce osvojovaného dítěte, přičemž k osvojení je třeba souhlasu rodiče, i když je nezletilý. Dovolací soud konstatoval, že souhlas zákonného zástupce osvojovaného dítěte (zejména rodiče) je hmotněprávní podmínkou osvojení. Jde o zcela legitimní požadavek, protože osvojení (jakéhokoliv stupně) je mezním zásahem do rodičovské zodpovědnosti (do rodičovských práv a povinností). Nejvyšší soud dále uvedl, že udělený souhlas zákonného zástupce (resp. rodiče), musí vyhovovat všem náležitostem, které občanský zákoník jako základní právní předpis i pro vztahy rodinněprávní na projevy vůle jako právní úkony klade (§ 104 ZoR, § 37 a násl. OZ). Dále dovolací soud konstatoval, že souhlas zákonného zástupce musí být dán před soudem osobně (což je třeba dovodit z § 70 ZoR, deklaráčního seznamovací, resp. informační povinnost soudu při naplňování předpokladů osvojení), výslovně a určitě. Musí být učiněn k určité osobě osvojitele, musí se týkat konkrétního stupně osvojení a zákonný zástupce osvojovaného dítěte musí být poučen o právních následcích osvojení (§ 70 ZoR). K tvrzení dovolatelů, že matka nezletilé svůj nesouhlas s osvojením vyjádřila až poté, co byla nezletilá svěřena do jejich péče, dovolací soud namítá, že pokud jde o možnost odvolání souhlasu matky s osvojením jen do doby, než je dítě na základě rozhodnutí umístěno do péče budoucích osvojitelů, dopadá tato úprava pouze na případy, kdy rodiče dali souhlas předem bez vztahu k určitým

osvojitelům, proto z něj nelze v tomto případě vycházet. Případný souhlas s osvojením podle ustanovení § 67 ZoR, jako jedna ze základních podmínek pro osvojení, tak může být zákonným zástupcem dítěte odvolán, a to až do doby, než rozsudek o osvojení nabude právní moci. Soud rozhodující o osvojení je pak povinen k takové skutečnosti bez dalšího (tj. aniž by byl důvod zabývat se důvodem odvolání tohoto dřívějšího souhlasu) přihlídnout. V souzené věci ze spisu vyplynulo (a ani dovolatelé tuto skutečnost nezpochybňovali), že matka nezletilé N., souhlas s jejím osvojením manželky K. odvolala, aniž by bylo zřejmé, že později opět takový souhlas kvalifikovaně udělila. Nejvyšší soud se proto ztotožnil se závěrem odvolacího soudu, že již tato skutečnost odůvodňuje zamítnutí návrhu na osvojení nezletilé.

Tento zajímavý případ z praxe českých soudů jasně vystihuje situaci, která u nás ohledně odvolání souhlasu s osvojením existuje. Lze tedy uzavřít, že ustanovení § 68a ZoR se na ostatní případy nevztahuje, protože jim chybí zákonná opora. Ustanovení § 67 ZoR se použije na případy, kdy rodiče dávají souhlas k osvojení ve vztahu ke konkrétním osvojitelům. Toto ustanovení neobsahuje úpravu podobnou úpravě v § 68a ZoR. Proto případný souhlas s osvojením dle § 67 ZoR, může být zákonným zástupcem dítěte odvolán, a to až do doby, než rozsudek o osvojení nabude právní moci. Mezi úpravou obsaženou v § 67 ZoR a v § 68a ZoR je proto třeba diferencovat, a to jak vzhledem k odlišnosti výchozích předpokladů obou ustanovení, tak i vzhledem k systematickému zařazení v zákoně.

Zákon o rodině ovšem ve svém § 68 a § 68a pamatuje i na situace, kdy i přesto, že jsou rodiče zákonnými zástupci dítěte, není výjimečně jejich souhlas s osvojením třeba. Jedná se o případy, kdy buď rodiče přistupují ke svému nezletilému dítěti krajně nezodpovědně a zavrženíhodně (tzv. kvalifikovaný nezájem a žádný zájem - § 68 odst. 1 písm. a) a b) ZoR), nebo nejsou vůbec ochotni převzít odpovědnost za jeho řádnou výchovu a být nositeli rodičovských povinností (tzv. blanketový souhlas - § 68a ZoR). Těmto výjimkám se v následujících řádcích věnuji podrobněji, jelikož mám za to, že hmotněprávní podmínka souhlasu rodičů s osvojením je zásadního významu, a proto problematika prolomení tohoto institutu zasluhuje zvýšenou pozornost.

Podle současné právní úpravy se tak souhlas rodičů, i přestože jsou zákonnými zástupci osvojovaného dítěte, nevyžaduje ve třech případech :

a.) Jestliže rodiče po dobu nejméně šesti měsíců soustavně neprojevovali opravdový zájem o dítě, zejména tím, že dítě pravidelně nenavštěvovali, neplnili pravidelně a dobrovolně vyživovací povinnost k dítěti a neprojevili snahu upravit si v mezích svých možností své rodinné a sociální poměry tak, aby se mohli osobně ujmout péče o dítě (§ 68 odst.1 písm. a) ZoR). Tato situace bývá označována jako tzv. kvalifikovaný nezájem. Rodiče v tomto případě neprojevovali opravdový zájem, tedy takový zájem, jaký by jako rodiče projevovat měli⁴⁵. Zákon zde vymezuje jednu velice důležitou podmínku, a tou jsou meze možností každého rodiče. Vymezení tohoto rámce bude záviset nejen na individuálních vlastnostech každého z nich, jako je např. zdravotní stav, stupeň inteligence a vzdělání, sociální poměry, z nichž rodič pochází, schopnost sociální orientace apod., ale také na objektivních podmínkách, např. na možnosti zajistit byt, míře nezaměstnanosti v tom kterém regionu, výkonu vazby nebo trestu odnětí svobody atp.⁴⁶.

Již v dřívější právní literatuře se můžeme dočíst, že aby byl dán opravdový zájem rodiče o nezletilé dítě, měla by mezi rodičem a dítětem fungovat určitá psychická vazba, která vychází z přirozeného pokrevního rodičovského vztahu⁴⁷. Rodiče by se měli především zajímat, jak se dítěti daří, jaký je jeho zdravotní stav, jak prospívá ve škole, měli by ho navštěvovat a obdarovávat při narozeninách, svátku i Vánocích, plnit svoji zákonnou a morální vyživovací povinnost vůči dítěti a v co nejkratší možné době se snažit uspořádat si životní poměry tak, aby mohli péči o dítě zajistit. Pokud tyto podmínky rodiče neplní, má se za to, že svým odsouzením postojem dávají vědomě a zřetelně najevo nezájem o dítě a není třeba čekat, že někdy svůj zájem projeví⁴⁸.

Zda mají rodiče k dítěti opravdový vztah, a zda je v jejich možnostech se o dítě odpovědně starat, je třeba zkoumat v každém konkrétním případě. Všeobecně je zastáván názor, že doba šesti měsíců je dostatečně dlouhá pro to, aby rodiče

⁴⁵ Zákon o rodině vyjmenovává pouze demonstrativně některé typické projevy, ze kterých by bylo možno na existenci opravdového zájmu usuzovat.

⁴⁶ HOLUB,M., NOVÁ,H., SLADKÁ HYKLOVÁ,J., Zákon o rodině komentář a předpisy souvisící, Praha:LINDE, 2007, str. 231.

⁴⁷ RADIMSKÝ,J., RADVANOVÁ,S., Zákon o rodině – komentář, Praha: Panorama, 1989, str.250.

⁴⁸ NOVOTNÁ,V., PRŮŠOVÁ,L., K vybraným otázkám osvojování dětí, Praha: LINDE, 2004, str.56.

překonali překážky, které jim brání v pravidelné návštěvě dítěte, v osobním styku s ním, a aby v ní mohli projevit o své nezletilé dítě opravdový zájem.

- b.)** V druhém případě jde o situace, kdy rodiče po dobu nejméně dvou měsíců po narození dítěte o něj neprojevili žádný zájem, ačkoliv jim v tom nebránila závažná překážka (§ 68 odst.1 písm. b) ZoR). V tomto případě rodiče dítě během výše uvedené doby ani jednou nenavštívili, nikdy mu nezatelefonovali, nezajímali se o jeho zdravotní stav ani neplnili vyživovací povinnost. Zde tedy již dochází k absolutní absenci citu, zájmu či obav o dítě a jeho další osud. I za těchto okolností je však třeba zjišťovat, zda tento stav je dán postoji rodičů a jejich individuálními vlastnostmi, či jsou jeho příčinou objektivní a závažné překážky, kvůli kterým rodič zájem, ani v minimální míře projevit nemohl⁴⁹. V tomto případě je lhůta ještě kratší, a to z toho důvodu, že se jedná o novorozence, které v případě, že o ně rodiče neprojeví žádný zájem, může již od útlého věku vyrůstat v náhradní rodině a vyvarovat se tak dalšího pobytu v dětských zařízeních. Toto ustanovení je velice často vystavováno kritice, jelikož značně zasahuje do rodičovských a lidských práv. Zákonodárce jej však oprávněně odůvodnil požadavkem zájmu a blaha dítěte.

Podmínky stanovené v § 68 odst.1 písm a) a b) ZoR se uplatní i v případě, že rodič je nezletilý⁵⁰. Dále třeba zdůraznit, že posouzení dostatečného zájmu rodičů přísluší pouze soudu, ten o něm rozhoduje v řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení (tzv. incidenční řízení), jež předchází samotnému řízení o osvojení (viz níže, kapitola 5).

- c.)** Poslední situací, kdy není třeba souhlasu rodičů s osvojením je případ, kdy rodiče, kteří jsou zákonnými zástupci dítěte, udělí souhlas k jeho osvojení předem bez vztahu a znalosti budoucích osvojitelů. Jedná se o tzv. blanketový souhlas upravený v § 68a ZoR. Souhlas musí být dán písemně, osobně přítomným rodičem, a to před soudem nebo před příslušným orgánem sociálně-

⁴⁹ Takovou nepřekonatelnou překážkou může být například nepříznivý zdravotní stav rodičů či jiné psychiku ovlivňující faktory.

⁵⁰ Srov. § 68 odst. 2 ZoR.

právní ochrany dětí. Prohlášení učiněné např. před pracovníkem dětského domova či porodnice v tomto případě nestačí. V návaznosti na čl. 5 odst. 4 Evropské úmluvy o osvojení dětí z roku 1967, zákon o rodině výslovně stanoví, že souhlas rodiče může být dán nejdříve po uplynutí šesti týdnů od narození dítěte. Tímto ustanovením si zákonodárce kladl za cíl, zamezit ukvapeným rozhodnutím zejména žen v tíživé osobní situaci, ve které se po porodu mohou ocitnout a poskytnout jim tak ochranu. Platná právní úprava tedy nedává možnost osvojit si dítě rovnou z porodnice. Tato otázka bývá velmi často předmětem rozličných diskusí odborníků i veřejnosti.

Dají-li tak rodiče souhlas k osvojení jejich dítěte předem bez vztahu k určitým osvojitelům, nevyžaduje se již logicky jejich přivolení k osvojení konkrétními osvojiteli. Rodiče nejsou ani účastníky řízení o osvojení a soud již dále nezjišťuje jejich stanovisko k osvojení dítěte.

Co se týče možnosti odvolat blanketový souhlas, zákon tuto možnost připouští, ale pouze do doby, než je dítě umístěno do rukou budoucích osvojitelů. Tímto ustanovením má být zajištěna především ochrana dítěte, které již v péči budoucích osvojitelů navázalo citové vazby a další přemístění by na ně mělo nepříznivý vliv. Vzhledem k dřívější právní úpravě, kdy souhlas rodičů mohl být odvolán až do doby nabytí právní moci rozsudku o osvojení, znamená současná právní úprava pozitivní krok k vytvoření harmonického rodinného prostředí, jelikož stálost a perspektivu potřebují k vytvoření hlubších citových vazeb jak děti, tak i budoucí osvojitelé.

Pokud tedy není v případech kvalifikovaného nezájmu, žádného zájmu nebo udělení blanketového souhlasu v následujícím řízení o osvojení již třeba souhlasů rodičů, je nutné v řízení o osvojení dítěti ustanovit opatrovníka, který je oprávněn dát souhlas k osvojení místo rodičů.

Rozhodování o osvojení dětí bez souhlasu rodičů tvoří sice nepočetný, ale společensky významný úsek rozhodovací praxe soudů.

3.1.2.1 Institut utajeného porodu

V souvislosti s problematikou souhlasu rodičů osvojovaného dítěte s osvojením,

bych se ráda stručně zmínila o aktuální problematice tzv. utajených porodů.

Možnost utajeného porodu nebyla do roku 2004 v ČR vůbec uzákoněna, a proto ženy oficiálně nemohly porodit anonymně. Jméno rodičky bylo uvedeno jak v rodném listu dítěte, tak na matrice. Tento stav byl nežádoucí, a to především z hlediska zájmu dítěte. Nezřídka se totiž stávalo, že těhotné ženy z nejrůznějších důvodů⁵¹ hledaly způsoby, jak dítě porodit tajně. Některé využívaly možností porodit ve zdravotnických zařízeních, jež byly vzdáleny desítky kilometrů od místa jejich bydliště či pracoviště. Jiné, jež této cesty především vzhledem ke své finanční situaci využít nemohly, pak ze strachu volily porody v soukromí, bez jakékoliv odborné pomoci, čímž ohrožovaly nejen život dítěte, ale i svůj vlastní. Některé matky řešily situaci odložením dítěte v čekárně zdravotnického zařízení či na jiném místě a v nejhorším případě je i zabíjely.

Tento neutěšený stav bylo třeba napravit. V ČR tak došlo pod tlakem medializace poněkud unáhleně k přijetí zákona č. 422/2004 Sb., kterým se mění zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů (dále též „zákon č. 422/2004 Sb.“). Tento zákon zakotvil do našeho právního řádu od 1.9.2004 institut tzv. utajeného porodu, tedy porodu s utajením totožnosti matky. Nová právní úprava měla být jakýmsi pokusem o vytvoření podmínek ke snížení počtu umělých potratů, snížení vražd novorozenců dětí matkou a případů opuštění dítěte⁵², vzhledem k tomu, že před přijetím tohoto zákona bylo zjištěno, že v roce 2003 došlo k zmaření téměř 29 000 životů v důsledku umělého ukončení těhotenství, a to byl tento hrozivý počet ještě nejnižší za uplynulých deset let. Zákon však vzhledem k jeho „unáhlenému“ přijetí neprošel hlubší odbornou diskusí, Senát ČR schválení zákona nedoporučil, stejně jako Ústavně-právní výbor a Výbor pro zdravotnictví a sociální politiku. Zákon tak obsahuje celou řadu nedorozumění problémů, na které v následujícím textu poukazují.

Ve vztahu k náhradní rodinné péči mělo být zavedením tohoto institutu dosaženo zjednodušení a zejména zkrácení dalšího řízení o umístění nechtěných dětí do náhradní rodinné výchovy. Tato snaha je jednoznačně v zájmu dítěte, neboť není pochyb o tom,

⁵¹ Asi nejčastějším důvodem bývá obava z možné negativní reakce okolí.

⁵² Srov. důvodová zpráva k návrhu zákona, kterým se mění zákon o péči o zdraví lidu, o matrikách a o změně některých zákonů.

že na celkový vývoj dítěte má významný vliv již péče o jeho citový a psychický rozvoj ve velmi raném věku. V případě, že bude výchova dítěte narozeného v režimu utajeného porodu řešena cestou jeho osvojení, je však vždy nezbytné vypořádat se s podmínkou souhlasu jeho zákonného zástupce, kterým je obvykle stále matka, byť při porodu požádala o utajení své totožnosti. Na tomto místě již narážíme na jednu z mnoha nedokonalostí, se kterými se v právní úpravě utajeného porodu můžeme setkat. Zákon č. 422/2004 Sb., totiž zavedl velice zvláštní institut zdánlivě právně volného „umělého nalezence“, se kterým však nelze zacházet jako s tzv. právně volným dítětem. Případy dětí narozených v rámci porodu s utajenou identitou matky, totiž vyžadují zahájení řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení, ve kterém bude třeba zkoumat míru rodičovského nezájmu⁵³.

Dalším nedostatkem, jenž lze zákonu č. 422/2004 Sb. vytknout je fakt, že poměrně rozsáhle novelizoval předpisy z oblasti práva veřejného, zcela však opomenul upravit oblast soukromoprávní, především oblast práv statusových, jež jím byla významně narušena. Paradoxně tedy zákon o rodině, který upravuje základní institut vzniku mateřství, nezaznamenal s přijetím tohoto zákona jakékoliv změny.

Novelizace se asi nejvíce dotkla zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu. Tento zákon tak v § 67b odst. 20 stanoví, že právo požádat o utajení totožnosti má pouze svobodná žena, s trvalým pobytem na území ČR. Tato žena může po porodu požádat o utajení své totožnosti. V takovém případě jsou jméno a příjmení ženy spolu s žádostí o utajení totožnosti, datem narození a datem porodu, vedeny odděleně od zdravotnické dokumentace. Po skončení hospitalizace se zdravotnická dokumentace o výše uvedené údaje doplní a spolu s žádostí se vše zapečetí. Zapečetěná obálka se zdravotní dokumentací zůstane uložena ve zdravotnickém zařízení a její otevření bude možné pouze na základě rozhodnutí soudu. Z dikce zákona však již nevyplývá, resp. zákon ani důvodová zpráva neříkají nic o tom, který soud je v takovém případě místně a věcně příslušný, z jakých důvodů by bylo možné tuto dokumentaci rozpečetit, ani kdo je oprávněným subjektem k podání návrhu. Je tedy zjevné, že ani tato problematika není zákonem dořešena, což vzbuzuje další pochybnosti a nejistotu.

Změnu zaznamenala i ustanovení § 14 a § 17 ZMJP. Bohužel ani v tomto případě se zákonodárce nevyvaroval nedostatků. Nové znění § 14 ZMJP tak sice počítá s tím, že

⁵³ K tomu by však poněkud paradoxně bylo nejspíš nutné soudně odhalit utajenou identitu matky.

dítě bude do matriky zapsáno bez údajů o matce, avšak vzhledem k tomu, že dítě právně matku má, mělo by být zapsáno pod jejím příjmením. Tento fakt ostatně vyplývá i z ustanovení § 14 odst. 1 ZMJP, který výslovně stanoví, že do knihy narození se zapisuje:

- a) jméno, popřípadě jména a příjmení dítěte,
- b) den, měsíc a rok narození dítěte,
- c) rodné číslo, místo narození a pohlaví dítěte,
- d) jméno, popřípadě jména, příjmení, popřípadě rodná příjmení, data a místa narození, rodná čísla, státní občanství a místo trvalého pobytu rodičů,
- e) datum zápisu a podpis matrikáře

V odstavci 2 je pak deklarováno, že údaje uvedené v odstavci 1 písm. d) se do knihy narození nezapisují v případě, že matka dítěte požádala o utajení své totožnosti v souvislosti s porodem. Z logiky věci však vyplývá, že dítě, jehož matka požádala o utajení své osoby v souvislosti s porodem, by mělo být v matrice zapsáno jako dítě nezjištěné totožnosti, proto by znění odstavce 2 mělo odkazovat nejen na písm. d), ale i na písm. a). Problémem však zůstává, že ustanovení § 17 neodkazuje na to, že by do matriky jméno a příjmení dítěte být zapisováno nemělo.

V neposlední řadě tak výše uvedenou úpravou institutu utajeného porodu v ZMJP nepochybně dochází k narušení práv dítěte garantovaných mu Úmluvou o právech dítěte, a to konkrétně práva každého dítěte na jméno a státní příslušnost, práva dítěte znát své rodiče a práva na jejich péči.

Na problematiku zákona o utajených porodech relativně rozsáhle reagovala i odborná literatura. Poměrně komplexní analýzu zákona přinesla stať autorek Hrušákové a Králíčkové, publikovaná v Právních rozhledech⁵⁴. Obě autorky poukazují na fakt, že zákon č. 422/2004 Sb., se nikterak nevypořádal s ustanovením § 50a ZoR, jež stanoví, že matkou dítěte je žena, která dítě porodila. Vzhledem k tomuto faktu tak stále platí, a to i přes utajenou totožnost matky, že tato právně matkou zůstává, neboť je ženou, která dítě porodila.

Pokud srovnáme situaci v ČR s právními úpravami zahraničními např. právní úpravou francouzskou, italskou či lucemburskou, spojují všechny tyto státy vznik mateřství nejen se samotným porodem, ale současně i s uznáním mateřství rodičkou,

⁵⁴ KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., Anonymní a utajené mateřství v České republice – utopie nebo realita. Právní rozhledy, 2005, č.2, str. 53-57.

kdy právě možnost uznání mateřství rodičkou dává ženě možnost porodu bez uvedení totožnosti. V ČR je však situace taková, že hned po porodu má každá matka možnost podat žádost o utajení své totožnosti, tento fakt však neznamená, že mezi matkou a dítětem nevznikají žádné vztahy. Naopak, v okamžiku narození dítěte vzniká mezi matkou a dítětem rodinněprávní vztah, matce ex lege vzniká rodičovská zodpovědnost, tudíž je i zákonnou zástupkyní dítěte⁵⁵. Právní vztah mezi matkou a dítětem definitivně zanikne teprve v okamžiku, kdy bude dítě nezrušitelně osvojeno. V případě osvojení prvního stupně, které z důležitých důvodů může být zrušeno, latentně možnost obnovení jejího právního mateřství stále existuje.

V případě porodu s utajenou totožností matky, tak dítě právně matku má, je i jeho zákonnou zástupkyní, pouze neznáme její totožnost. Ustanovení poručníka takovému dítěti by bylo výkladem praeter legem, jelikož ustanovení § 78 ZoR, jež upravuje důvody pro ustanovení poručníka, se vztahuje pouze na situace, kdy dítě nemá zákonného zástupce. Dítěti tak bude muset být ustanoven opatrovník podle § 83 ZoR.

Své kritické stanovisko k některým změnám, jež zákon č. 422/2004 Sb. přinesl, vyjádřila i řada dalších autorů, jako např. Z. Zeman⁵⁶, Z. Kodriková⁵⁷ a další.

Závěrem nezbyvá než si položit otázku, zda se zákonodárci skutečně podařilo přijetím zákona č. 422/2004 Sb. naplnit vytyčené cíle. Dle mého názoru, zákon č. 422/2004 Sb. je na jedné straně nesporným přínosem pro tisíce dětí, které s jeho přispěním přijdou na svět, nicméně obsahuje i mnoho nedokonalostí, neřeší a nedomyšlí řadu souvislostí a je v praxi obtížně realizovatelný. Všechny tyto nedostatky bude třeba v budoucnu eliminovat.

3.1.3 Zájem dítěte a společnosti na vytvoření nového rodinného prostředí

Již v mezinárodních dokumentech je nejvyšší zájem dítěte stavěn na první místo. Úmluva o právech dítěte zaručuje dítěti právo na rodičovskou péči, event. na jinou individuální péči tak, aby dítě vyrůstalo v rodinném prostředí, v atmosféře lásky, štěstí a porozumění, a aby bylo pečováno o jeho tělesný, rozumový, citový a mravní vývoj.

⁵⁵ Porod s utajením totožnosti matky je třeba odlišit od tzv. anonymního porodu. V případě anonymního porodu jde o situace, kdy matka vůbec není známa a dítě je odloženo např. do zdravotnického zařízení a má statut nalezenec.

⁵⁶ ZEMAN, Z., Několik poznámek k utajenému porodu z hlediska ochrany zdravotnických zařízení. Zdravotnictví a právo, 2005, č. 3-4, str. 35-37

⁵⁷ KODRIKOVÁ, Z., „Anonymní“ porody – jsou skutečně utajené? Právo a rodina, 2005, č. 6, str. 19

Náš zákon o rodině z obecné zásady blaha dítěte také vychází, když v § 65 odst. 2 stanoví, že osvojení musí být dítěti ku prospěchu. Všechny další předpoklady a podmínky, které zákon upravuje, směřují v podstatě k naplnění tohoto předpokladu a současně i cíle osvojení⁵⁸. Na těchto principech je vystavěn i zákon o sociálně-právní ochraně dětí, jenž v § 5 stanoví, že předním hlediskem sociálně-právní ochrany je zájem a blaho dítěte.

Judikatura opakovaně konstatovala, že při rozhodování o osvojení nelze prospěch dítěte posuzovat jen z hlediska hmotných podmínek a předpokladů, nýbrž především z hlediska záruk jeho všestranného rozvoje, tedy i rozvoje duševního a citového. Pro dokreslení situace bych ráda poukázala na prastaré rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 29.3.1967 sp.zn. 5 Cz 26/67, řešící právě problematiku prospěchu dítěte při rozhodování o osvojení. V konfrontovaném případě došlo při rozhodování o osvojení k závažnému pochybení soudu, v jehož důsledku byla podstatně porušena ustanovení zákona a především zájem dítěte. Ve zmiňovaném případě rozhodl Okresní soud v Karviné, že nezletilá Š.H. narozená dne 22.5.1957, je od právní moci rozhodnutí osvojenkou manželů J. a M. L., že její příjmení bude L. a že osvojitelé se zapíší do matriky místo rodičů nezletilé.

Okresní soud zde rozhodl o osvojení nezletilé Š.H., aniž by v řízení provedl řádná zjištění, na jejichž základě by mohl spolehlivě uvážit a posoudit zákonné podmínky, za nichž může k osvojení dojít. Proti tomuto rozhodnutí podal generální prokurátor stížnost pro porušení zákona a Nejvyšší soud o ní rozhodl tak, že rozsudkem Okresního soudu v Karviné byl porušen zákon a toto rozhodnutí zrušil. Nejvyšší soud ve svém rozhodnutí konstatoval, že dle ustanovení § 64 a § 65 ZoR je základní podmínkou osvojení prospěch nezletilce a společnosti. Tato podmínka nesmí být v žádném případě opomenuta a je ji třeba chápat tak, že řízení a rozhodnutí soudu sleduje základní cíl, aby nezletilému dítěti bylo zajištěno chybějící rodinné prostředí, které by zaručovalo jeho řádnou výchovu v souladu s výchovnými standardy naší společnosti. Okresní soud, třebaže rozhodoval o osvojení, které nelze zrušit, provedl v řízení zcela kusé dokazování, na jehož základě nemohl zákonné podmínky, za nichž může k osvojení dojít, spolehlivě uvážit a posoudit. Spokojil se se stručným výsledkem otce nezletilé, jejíž matka zemřela, a stejně stručným výsledkem osvojitelů, lékařskými zprávami

⁵⁸ HRUŠÁKOVÁ,M., KRÁLÍČKOVÁ,Z., České rodinné právo, 3. přepracované a doplněné vydání, Masarykova Univerzita, Brno: Doplněk, 2006, str.293.

o zdravotním stavu osvojitelů a dítěte a vyjádřením ONV v Rožnavě k zamýšlenému osvojení dítěte. V důsledku tohoto neúplného zjištění je i odůvodnění rozsudku o osvojení nezletilé zcela všeobecné a omezuje se pouze na konstatování, že jsou dány podmínky pro osvojení stanovené v § 73 až § 77 ZoR., a soud proto dospěl k závěru, že osvojení nezletilé prospěje.

Nejvyšší soud uvedl, že vzhledem k ustanovení § 88 písm. c) a § 103 OSŘ, měl soud prvního stupně především zkoumat, zda je v tomto případě dána jeho příslušnost rozhodnout o osvojení. K tomuto účelu měl zjistit, na základě jakého opatření se nezletilá dostala do rodiny manželů L. a uvážit, zda šlo o opatření takové povahy, které mohlo založit bydliště dítěte. Pro úplnost je třeba dodat, že péče budoucích osvojitelů nebo podobné jiné opatření dočasného charakteru nemůže na pojmu bydliště nic změnit. Soud měl dále provést důkaz obsahem spisu soudu rozhodujícího ve věcech péče o nezletilé. Tyto spisy si soud sice vyžádal, o osvojení však rozhodl, aniž by se s jejich obsahem blíže seznámil. Při důkladném prostudování spisového materiálu by totiž zjistil, že nezletilá svého otce prakticky nezná, ježto se o její výchovu nikdy nezajímal a že i výživné na něm muselo být vymáháno cestou výkonu rozhodnutí. Ze spisů bylo dále patrné, že nezletilá byla po smrti matky, která zemřela dne 29.7.1965, svěřena do výchovy babičky ze strany matky, paní Ž.H., v jejíž rodině žila v podstatě od svého narození. Tato zjištění by pak soud nepochybně vedla k pečlivějšímu hodnocení výpovědi otce, který jako jediný zákonný zástupce nezletilé souhlasil s jejím osvojením a k výslechu Ž.H., již byla nezletilá svěřena soudním rozhodnutím do výchovy, a jenž by nesporně přispěl k bližšímu objasnění poměrů dítěte. Soud měl také spolehlivěji prošetřit povahové vlastnosti a pověst osvojitelů, jeho povinností bylo především zjišťovat, jak tito nezletilou dosud vychovávali, zda byla v jejich rodině spokojená a jak u nich prospívala. Vzhledem k věku nezletilé, již bylo v době rozhodování o osvojení téměř 9 let, a již byly skutečné poměry a vztahy mezi její rodinou a manželů L. známé, měl pak soud uvážit, zda není na místě také její výslech, jak to ukládá § 67 odst. 1 věta druhá ZoR a § 182 odst. 1 OSŘ, a zda nejsou dány předpoklady pro souhlas dítěte k osvojení. Na základě výpovědi nezletilé a případného výslechu jejích prarodičů, mohl soud jednoduše posoudit, zda mezi nezletilou a budoucími osvojiteli jsou potřebné citové vztahy, nebo alespoň předpoklady pro jejich vytvoření, či zda dítě není spíše citově vázáno na pokrevní příbuzné, babičku a děda ze strany matčiny. K osvojení by

pak nemohlo dojít nejen v případě negativního stanoviska nezletilé, ale ani tehdy, jestliže by vytržení dítěte z dosavadního prostředí mělo znamenat jeho citový otřes, i kdyby snad materiální podmínky v rodině osvojitelů byly lepší, než v rodině původní.

V tomto případě všechny okolnosti podstatné pro rozhodnutí soudu ve věci zůstaly neobjasněny a je tedy zřejmé, že soud svým nedbalým postupem porušil mnohá zákonná ustanovení mimo jiné: ustanovení § 1, § 6, § 100, § 120 OSŘ ve vztahu k ustanovení § 64, § 65, § 67, § 74 ZoR. Nejvíce však byla rozhodnutím Okresního soudu v Karviné dotčena práva nezletilé Š.H., vzhledem k tomu, že soud při svém rozhodování nerespektoval základní zásadu osvojení, tedy, že osvojení v první řadě musí být dítěti ku prospěchu.

Další povinnost, kterou zákon o rodině soudu ukládá, je povinnost zjistit zdravotní stav osvojence a s výsledky seznámit jak osvojitele, tak i zákonného zástupce osvojence. Lékařské vyšetření zdravotního stavu předpokládá zjištění jak fyzického, tak psychického zdraví osvojence, včetně určení další prognózy. Jde především o zjištění chronických, dlouhodobých či nevyhlášených chorob či duševních poruch. Nestačí tedy pouze zjištění tělesného zdravotního stavu. V případech, kdy je soudu známo, že dítě například pochází z duševně chorých rodičů, má nepříznivou rodinnou anamnézu, je opožděné ve svém duševním vývoji nebo vzniklo-li u osvojitelů podezření na duševní poruchu, je namístě podrobné a kvalifikované vyšetření duševního stavu, včetně prognózy dalšího vývoje příslušným specialistou, především psychiatrem či psychologem. Budoucí osvojitelé mají právo vědět, zda rodiče osvojence netrpěli některými dědičnými chorobami, které by mohly vývoj dítěte ohrozit. Nutno však zdůraznit, že § 70 ZoR by neměl být interpretován tak, aby vytvářel předpoklady pro diskriminaci handicapovaných dětí. Obecně se předpokládá, že lehké smyslové poruchy nebo pohybové vady by neměly být překážkou pro osvojení. Při zjišťování zdravotního stavu osvojence platí, že z obsahu lékařské zprávy musí vyplývat, že vyšetření bylo provedeno s ohledem na sledované účely osvojení tak, aby soud mohl učinit bezpečná zjištění o prospěšnosti osvojení pro dítě a společnost.

Pokud jde o zjišťování zdravotního stavu osvojitelů má soud stejnou povinnost jako u osvojenců. Této problematice se podrobněji věnuji v podkapitole 3.1.5 nazvané „*Vhodná osoba budoucího osvojitele a jeho vůle nezletilé dítě osvojit*“.

Nezbývá než konstatovat, že vzhledem k hlavnímu cíli osvojení, kterým je úplné začlenění nezletilého dítěte do nové rodiny, jsou pro osvojení nejvhodnější děti předškolního věku. Odborné posudky dětských psychologů dokazují, že čím je osvojované dítě mladší, tím lépe jeho adaptace v nové rodině probíhá a tím spíše dojde mezi ním a osvojitelem k navázání pevnějšího citového vztahu. Naopak, čím je dítě starší, tím problematičtější je jeho začlenění do nové rodiny. Je tomu tak zejména proto, že takové dítě strávilo hodně času v ústavní péči nebo v nevyhovujícím rodinném prostředí, v důsledku čehož je často ke svým osvojitelům nedůvěřivé a trvá delší dobu, než se v nové rodině adaptuje.

3.1.4 Souhlas nezletilého dítěte s osvojením

Jako jednu z podmínek pro vznik osvojení stanoví ZoR v § 67 odst.1 věta druhá souhlas osvojovaného dítěte s jeho osvojením, jeho vyžádání však omezuje pouze na případy, kdy je dítě rozumově a volně natolik vyspělé, aby mohlo posoudit význam a dosah osvojení. Zákon o rodině dále stanoví, že souhlas dítěte s osvojením nebude vyžadován, a to i přesto, že dítě je dostatečně rozumově a volně vyspělé, aby bylo schopno posoudit význam osvojení, pokud by tím byl zmařen účel sledovaný osvojením. Tak by tomu mohlo být například za situace, kdy by nezletilé dítě od útlého věku žilo s osvojitelem, které by tudíž považovalo za své vlastní rodiče a citově by k nim přilnulo. Udělení souhlasu s osvojením by se pak takové dítě dozvědělo, že ti, jež po celou dobu svého života považovalo za své rodiče, jimi nejsou, čímž by mohlo dojít k jeho psychickému otřesu a k následnému odcizení s osvojitelem. Účel sledovaný osvojením by tak mohl být během okamžiku zmařen. Proto v takovýchto situacích zákon souhlas dítěte s osvojením nevyžaduje, a to i v případě, že dítě je schopno dosah osvojení posoudit⁵⁹.

Naše soudní praxe zpravidla vyžaduje souhlas nezletilce s osvojením tehdy, kdy osvojenec završil povinnou školní docházku, za předpokladu, že je mu známo, kdo jsou jeho biologičtí rodiče. Posouzení, zda je tu nebezpečí zmaření účelu osvojení musí

⁵⁹ V této souvislosti by však nemělo být zapomináno na tzv. participační práva dítěte, která zakotvuje Úmluva o právech dítěte ve svém článku 12, kde je garantováno právo dítěte, které je schopno formulovat své názory, tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se ho týkají, a těmto má být věnována náležitá pozornost.

v každém konkrétním případě zjišťovat soud, přičemž platí, že souhlas za nezletilé dítě nemůže dát nikdo jiný.

3.1.5 Vhodná osoba budoucího osvojitele a jeho vůle nezletilé dítě osvojit

Vzhledem k účelu, který je osvojením sledován, je osoba budoucího osvojitele činitelem stěžejním. Právě na něm závisí, zda osvojení bude ku prospěchu dítěte a zda se osvědčí. Je proto nezbytné, zabývat se nejen jeho touhou po dítěti, ale i jeho vlastnostmi, osobnostními dispozicemi, motivací k osvojení, způsobem života a dalšími předpoklady a dispozicemi (především finančními, majetkovými, bytovými apod.). Budoucí osvojitel by měl především skýtat záruku, že vytvoří dítěti stabilní a harmonický domov, že bude dbát blaha dítěte a bude se snažit o jeho zdárný a všestranný rozvoj⁶⁰. Z této podmínky logicky vyplývá i obecný požadavek bezúhonnosti osvojitele, jelikož vedle povahových rysů a charakteru, posuzuje soud také to, zda osvojitelé respektují základní morální zásady. Všechny tyto aspekty by měly být soudem zjištěny a hodnoceny jednotlivě i v jejich vzájemné souvislosti. Při zkoumání charakterových a osobních vlastností budoucích osvojitelů si soudy zpravidla vyžádají zprávy ze zaměstnání a bydliště osvojitelů, nepochybně také výpis z rejstříku trestů, dále sledují i to, zda žadatel o osvojení žije v prvním nebo dalším manželství, délku trvání manželství a jeho průběh.

Aby osvojení mohlo plnit společenský cíl, ke kterému je určeno, tj., aby bylo osvojovanému dítěti ku prospěchu, musí se osvojitel či osvojitelé k takovému kroku dobrovolně rozhodnout. Zprostředkování a vlastní řízení o osvojení tak může být zahájeno pouze na návrh. Soud by neměl osvojení povolit v případech, kdy např. důvodem osvojení je pouze získání osoby, která by se o osvojitele ve stáří postarala, nebo kdy návrh podává osoba psychicky narušená nebo osoba, která má špatnou pověst, je drogově závislá nebo se pro osvojení dopustila relevantního trestného činu. Z těchto důvodů by měl soud především zjišťovat motivaci, která osvojitele vede k přijetí cizího dítěte za své a posoudit, zda se tato nepřičí účelu osvojení. Žadatel by měl být především přímo dotázán, proč si přeje dítě osvojit, co ho k tomuto kroku vede, jaká

⁶⁰HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., České rodinné právo, 3. přepracované a doplněné vydání, Masarykova Univerzita, Brno: Doplněk, 2006, str. 296.

jsou jeho očekávání a přání vzhledem k osvojení. V případě, že o osvojení žádá jen jeden z manželů, je navíc třeba zjišťovat, proč se k žádosti nepřipojí i druhý manžel.

Má-li být osvojením založen mezi osvojitelem a osvojencem takový vztah, jaký je mezi rodiči a dětmi, nemohou být uvedené osoby v takovém příbuzenském poměru, který by byl se vztahem založeným osvojením v rozporu. Mezi dítětem a osvojitelem tedy nesmí existovat příbuzenský poměr. O této podmínce zákon sice výslovně nehovoří, přesto však z pojmu osvojení implicitně vyplývá. Nebylo by ku prospěchu dítěte, kdyby v důsledku osvojení mělo dojít k záměně již existujících příbuzenských vztahů, tyto vztahy by takovým osvojením utrpěly značnou deformaci. Tak by tomu bylo například tehdy, kdy by o osvojení zažádali prarodiče dítěte, ti by se totiž osvojením stali jeho rodiči a logicky by se matka osvojence stala jeho sestrou. Takový návrh na osvojení by byl zcela v rozporu se samotnými principy tohoto institutu⁶¹. Všeobecně je tedy zastáván názor, že osvojení mezi příbuznými v řadě přímé a mezi sourozenci není přípustné. Soudní praxe však připouští osvojení u vzdálenějších příbuzných, například osvojení synovce strýcem.

Není třeba zdůrazňovat, že pouze osoba, která je plně způsobilá k právním úkonům, dává záruku poskytnutí kvalitní péče o dítě. Proto ZoR ve svém § 64 odst. 2 stanoví, že osvojitelem nemůže být ten, kdo nemá způsobilost k právním úkonům. Toto ustanovení sice neříká, že osvojitel musí mít způsobilost v plném rozsahu, to se však dovozuje výkladem, který je všeobecně zastáván⁶². Podle zákona totiž rodičovská zodpovědnost nepřísluší tomu rodiči, který nemá v plném rozsahu způsobilost k právním úkonům.

Zákon o rodině dále stanoví povinnost soudu zjistit na základě lékařského vyšetření a dalších potřebných vyšetření, zdravotní stav osvojitelů a posoudit, zda se nepřičí účelům osvojení. Účelem zdravotního vyšetření je především zjištění duševního a tělesného stavu osvojitelů, přičemž z lékařské zprávy (stejně jako v případě lékařské zprávy osvojenců) musí být patrné, že vyšetření bylo provedeno pro účel sledovaný osvojením. Vedle lékařského vyšetření ZoR vyžaduje, aby soud pro účely osvojení provedl ještě další vyšetření, zejména nejrůznější psychologické testy, kterými mají být zjištěny osobnostní předpoklady osvojitelů pro osvojení.

⁶¹ V tomto duchu již několikrát rozhodoval Nejvyšší soud ČR, srov. např. rozsudek ze dne 7.12.2006 sp.zn. 30 Cdo 2787/2005, usnesení ze dne 19.6.2008 sp.zn. 30 Cdo 1591/2008 apod.

⁶² HRUŠÁKOVÁ M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., České rodinné právo 2. vydání, Masarykova univerzita v Brně, Brno: Doplněk, 2001, str.283 a násl.

Z výše uvedeného lze tedy učinit závěr, že orgán rozhodující o osvojení si před svým rozhodnutím opatřuje veškeré podklady týkající se osobnostních předpokladů budoucích osvojitelů, především jejich psychického a zdravotního stavu, aby mohl učinit jednoznačný závěr, zda jsou vhodnými rodiči pro konkrétní osvojované dítě, a osvojení povolit. Z průzkumů, které byly v této oblasti provedeny, však byly zjištěny některé nedostatky. Vyšlo najevo, že soudy se poměrně často spokojí s formální strohou lékařskou zprávou, ve které se pouze uvádí, že osvojenec a osvojitel jsou zdraví. Tento způsob zjišťování zdravotního stavu vyvolává velké pochybnosti, zda dítě či osvojitel byli důsledně vyšetřeni, nejen po stránce tělesné, ale i po stránce psychické. Nutno podotknout, že lékařské zprávy mají různou úroveň. Zpravidla platí, že zatímco zprávy o zdravotním stavu osvojeneců, kteří žili ve výchovných zařízeních bývají podrobnější, zprávy o osvojiteli bývají velmi kusé a nelze z nich často zjistit, zda se jejich zdravotní stav nepříčí účelu osvojení.

Pro lékařské vyšetření osvojitelů, na jehož podkladě soud zjišťuje, zda se jejich zdravotní stav nepříčí účelu osvojení platí, že musí odpovídat zákonnému předpokladu stanovenému v § 154 odst. 1 OSŘ, dle něhož je pro rozsudek rozhodující stav v době jeho vyhlášení. Zde bych ráda poukázala na starší rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 25.4.1975 sp.zn. 1 Cz 47/75, kde Okresní soud v Ústí nad Orlicí rozhodl rozsudkem ze dne 13.6.1973, že nezletilá L.B.(narozena 10.6.1971) je osvojenkou manželů F.V. a M.V., že příjmení osvojenky bude „V...ová“, a že osvojitelé budou zapsáni v knize narození matřiky místo rodičů dítěte. Toto rozhodnutí soudu prvního stupně nabylo právní moci. Generální prokurátor ČSR proti němu podal stížnost pro porušení zákona. Nejvyšší soud ČR o této stížnosti rozhodl tak, že uvedeným rozsudkem soudu prvního stupně byl porušen zákon. Nejvyšší soud konstatoval, že podle ustanovení § 70 ZoR, je soud povinen na základě lékařského vyšetření zjistit, zda se zdravotní stav osvojitelů nepříčí účelu osvojení a s výsledky svého zjištění seznámit osvojitele i zástupce osvojenky a poučit je o účelu, obsahu i důsledcích osvojení. Dále poukázal, že dle ustanovení § 154 odst. 1 OSŘ je pro rozsudek rozhodující stav v době vydání rozhodnutí a z tohoto hlediska je třeba rovněž zaměřit zjišťování zdravotního stavu osvojitelů v řízení o osvojení. Soud prvního stupně proto pochybil, když se spokojil se zprávou o zdravotním stavu navrhovatele z ledna roku 1972, tedy z doby, od níž do vydání rozhodnutí uplynul již téměř jeden a půl roku. Z údajů účastníků řízení bylo

přítom známo, že navrhovatel F.V. utrpěl těžký úraz páteře, že je pohyblivý jen na vozíku a že mu byl přiznán invalidní důchod pro bezmocnost. Bylo tedy tím spíše zapotřebí zjistit, jaký byl zdravotní stav navrhovatele v době rozhodování a zda v jeho zdravotním stavu nedošlo ke změně ve srovnání se stavem konstatovaným v uvedeném lékařském potvrzení předloženém účastníky. V tomto případě tedy soud prvního stupně nepostupoval správně a porušil svým postupem v řízení a svým rozhodnutím zákon v ustanoveních § 6, § 120 odst. 1, § 132, § 153 odst. 1 a § 154 odst. 1 OSŘ v souvislosti s ustanoveními § 65 odst. 2 a § 70 ZoR.

Lze tedy shrnout, že hlavním účelem ustanovení § 70 ZoR je zamezit vlastnímu osvojení v případě, kdy by zdravotní stav žadatele o osvojení byl značně nepříznivý a tím celkově ohrožený cíl osvojení. Zdravotní stav osvojitelů by měl být takový, aby byli schopni vytvořit trvalé a všestranně vyhovující rodinné prostředí, zajistit řádnou výchovu a plně dítěti nahradit péči rodičů.

S výše uvedeným předpokladem osvojení souvisí i další předpoklad, který zákon o rodině pro osvojení stanoví. Tímto předpokladem je přiměřený věkový rozdíl mezi osvojencem a osvojitelem. ZoR tento rozdíl výslovně nestanoví, odkazuje pouze na hledisko přiměřenosti. Vzhledem k tomu, že osvojením má být simulován vztah rodič-dítě, je tento požadavek pro splnění účelu osvojení velice důležitý. Příliš vysoký nebo příliš nízký věkový rozdíl by mohl způsobit, že by vůbec nedošlo k naplnění účelu osvojení. Podle bohaté judikatury soudů, lze za přiměřený věkový rozdíl považovat takový věkový rozdíl, který umožňuje pohlížet na osvojence jako na přirozené dítě osvojitelů.

3.1.6 Obligatorní preadopční péče

Další hmotně právní podmínkou, která má přispět k naplnění účelu osvojení, je obligatorní preadopční péče. Bezprostředně před rozhodnutím soudu o osvojení musí být dítě nejméně po dobu tří měsíců v péči budoucího osvojitele, a to na jeho náklad. Povinnosti nést náklady preadopční péče o dítě nelze budoucího osvojitele zprostit. Nárok na náhradu těchto nákladů budoucí osvojitel nemá ani v případě, že se osvojení nezdaří⁶³.

⁶³ KRÁLÍČKOVÁ, Z., Vyživovací povinnost rodičů k dětem v náhradní péči. Právní rozhledy, 2005, č 9, str. 305-309.

Ze smyslu a účelu preadopční péče vyplývají i další oprávnění a povinnosti budoucích osvojitelů, která jsou obsahem této péče. Budoucí osvojitel po dobu trvání preadopční péče o dítě pečuje, vychovává je, zastupuje je a spravuje jeho záležitosti, avšak pouze v běžných věcech, nemá oprávnění činit jakákoliv rozhodnutí závažnější povahy. Toto právo nadále přísluší jeho zákonným zástupcům (rodičům, poručíkovi).

Cílem tohoto institutu je vytvoření citových vazeb mezi osvojencem a budoucími osvojiteli a také získání poznatku, zda bude osvojení plnit svou společenskou funkci. Tento poznatek je nezbytné získat dříve, než soud o osvojení rozhodne. Dítě by si mělo zvyknout na osvojitele a na nové prostředí, které by se v budoucnu mělo stát jeho domovem a rovněž osvojitelé by si měli zvyknout na své budoucí dítě, proto tato péče časově předchází rozhodnutí soudu o osvojení a trvá až do doby, než soud o osvojení rozhodne. Její přerušování a následné sčítání jednotlivých časových úseků trvání této péče, nepřichází v úvahu.

Pochybnosti však někdy budí samotná délka trvání preadopční péče. Pro trvání této péče zákon stanoví minimální hranici, hranice maximální stanovena není. Vždy je ovšem třeba brát v úvahu, že jde o péči dočasnou, která má sloužit k tomu, aby bylo možno zjistit, zda osvojení bude plnit svou společenskou funkci. Tato péče může bezpochyby trvat déle, než zákonem stanovené 3 měsíce⁶⁴, ale neměla by trvat tak dlouho, aby to již odporovalo jejímu zatímnímu charakteru. Průzkumem bylo zjištěno více případů, kdy péče budoucích osvojitelů trvala rok i déle, aniž by se kdokoliv zajímal o její průběh. Tento přístup soudů je jistě nežádoucí. Pokud soudy o preadopční péči rozhodují, měly by její průběh pravidelně sledovat a v případě, že trvá nepřiměřeně dlouhou dobu, je vhodné osvojitele předvolat a poučit je o účelu a smyslu této péče. V případech, kdy se ukáže, že preadopční péče je v rozporu se zájmy dítěte, zejména tehdy, kdy došlo k podstatné změně poměrů budoucích osvojitelů (rozvod manželství apod.), je třeba přikročit k jejímu zrušení. Nežřídkakdy se stává, že po uplynutí 3 měsíců preadopční péče, dospějí budoucí osvojitelé k závěru, že nejsou připraveni na to, aby si dítě osvojili a k osvojení nedojde.

Zákon o rodině upravuje tři případy, představující výjimku z povinné preadopční péče, ve kterých se tato péče nevyžaduje. Ve všech třech případech se v podstatě jedná o přeměnu jiného typu náhradní rodinné péče na osvojení. Předně jde o situaci, kdy

⁶⁴ Například pokud je to třeba vzhledem ke zdravotnímu stavu dítěte.

dochází k přeměně pěstounské péče na osvojení, pokud pěstounská péče trvala alespoň tři měsíce. Další případy, kdy není třeba preadopční péče jsou ty, kdy se pro osvojení dítěte svěřené ji do výchovy rozhodne jiná fyzická osoba, než rodič podle § 45 ZoR nebo, kdy se k osvojení dítěte rozhodne poručník. V obou případech za předpokladu, že tito o dítě po dobu alespoň tří měsíců osobně pečovali.

O svěřením dítěte, které je v ústavu či v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, do preadopční péče rozhoduje orgán sociálně-právní ochrany dětí. Tento orgán musí především věnovat náležitou pozornost výběru budoucích osvojitelů, aby se preadopční péče mohla změnit na právní stav osvojení a nemuselo docházet k zápornému rozhodnutí soudu o návrhu na osvojení a k následnému vrácení dítěte do původního výchovného prostředí. Takový návrat bývá pro dítě často velmi traumatizující, obzvláště v případech, kdy se dítě na osvojitele citově upne a ti si ho následně neosvojí⁶⁵.

V případech, kdy rodiče mají právo vyjadřovat souhlas s osvojením, je nezbytné i v tomto případě zjišťovat jejich stanovisko. Souhlas rodičů se svěřením jejich dítěte do preadopční péče se však nevyžaduje tehdy, kdy bylo soudem pravomocně rozhodnuto, že není třeba jejich souhlasu s osvojením z důvodu kvalifikovaného nebo absolutního nezájmu nebo z důvodu, že udělili blanketový souhlas. V těchto případech musí se svěřením dítěte do preadopční péče vyslovit souhlas opatrovník. Pokud má dojít k osvojení dítěte do ciziny nebo z ciziny rozhoduje o jeho svěřením do preadopční péče Úřad pro mezinárodně právní ochranu dětí se sídlem v Brně.

O svěřením dítěte do preadopční péče však mohou rozhodnout i sami rodiče dítěte, a to v těch případech, kdy má být osvojeno dítě, které není v ústavní výchově. Jedná se o případy, kdy rodič zpravidla budoucího osvojitele zná a kdy již většinou mezi osvojencem a budoucím osvojitelem existují úzké citové vazby. V těchto případech se ani neprovádí zprostředkování osvojení, jelikož zde rodiče v podstatě dávají souhlas k osvojení dítěte předem ve vztahu ke konkrétním osvojitelům. Zprostředkování osvojení by zde bylo nadbytečné (viz níže).

Úpravě preadopční péče v ZoR je však třeba vytknout několik nedostatků, především je to fakt, že samotný obsah předosvojitelské péče není současným zákonem o rodině

⁶⁵ Například v případech, kdy se objeví v chování dítěte nečekané poruchy nebo budoucí osvojitelé dojdou k závěru, že nemají dostatečné zkušenosti na to, aby si mohli dítě osvojit či se objeví jiné závažné skutečnosti, se kterými budoucí osvojitelé nepočítali.

upraven. Stejně tak není zakotven ani postup hodnocení předosvojitelské péče soudem při rozhodování o osvojení. Z těchto důvodů je současná právní úprava v rozporu s ustanovením čl. 17 Evropské úmluvy o osvojení.

3.1.6.1 Fenomén neplnění výživného pro dítě v péči zájemce o osvojení

Ráda bych na tomto místě poukázala na jednu, dle mého názoru, velice zajímavou problematiku, které však odborníci věnují pramalou pozornost. Jedná se o otázku výživného na dítě, které je v péči budoucího osvojitele. Tato otázka je velice specifická a neméně problematická, a to především vzhledem k tomu, že ji zákon o rodině upravuje dvěma protichůdnými ustanoveními. Jednak je to ustanovení § 85 odst. 1 ZoR, kde je uzákoněna vyživovací povinnost rodičů k dětem, a to zásadně až do doby, dokud děti nejsou schopny samy se žít. Druhým ustanovením, které je třeba na tuto problematiku aplikovat je § 69 odst. 1 ZoR, jenž říká, že dítě musí být před rozhodnutím soudu o osvojení v péči budoucího osvojitele nejméně po dobu 3 měsíců, a to na jeho vlastní náklad.

Podstatu této problematiky je třeba hledat v zásadě, že rodič je právně rodičem se všemi právy a povinnostmi, včetně povinnosti vyživovací, a to tak dlouho, dokud rozsudek o osvojení nenabude právní moci. Poté již vzniká vyživovací povinnost k dítěti osvojitelům. Je tedy možné odlišovat dvě různé kategorie, a to vyživovací povinnost rodičů k dítěti v rozsahu stejné životní úrovně a vlastní náklad osvojitele, který zřejmě bude pouze nezbytně nutný. Oba výše zmíněné zákonné požadavky, tedy požadavek, aby dítě bylo v péči budoucího osvojitele na jeho vlastní náklad a požadavek, aby rodiče zároveň plnili svoji vyživovací povinnost, lze současně naplnit, bude-li například dítěti příslušná částka od rodičů spořena. Tento počín má oporu i v základních zásadách sociálně-právní ochrany dětí⁶⁶. Zákon o rodině zde vychází ze zásady, že děti, které nemohou, ať už z objektivních či subjektivních příčin vyrůstat se svými rodiči, by z tohoto důvodu neměly být, alespoň v majetkové sféře, diskriminovány proti dětem vyrůstajícím ve vlastní rodině. Proto je třeba mít na paměti, že i rodič, který se o dítě dlouhodobě nezajímá a soud rozhodne, že v řízení o osvojení není třeba jeho souhlasu, nemůže být fakticky osvobozen od zákonné vyživovací povinnosti ke svému dítěti. Nemůže spoléhat na fakt, že jeho dítě bude

⁶⁶ Např. v § 1 odst.1 písm. b), § 5 a § 6 odst. 1 zákona č. 359/1999 Sb.,o sociálně-právní ochraně dětí.

někdy v budoucnu možná osvojeno. Ne vždy se totiž podaří mezi uchazeči o osvojení a dítětem navázat takový vztah, který by byl základem pro rozhodnutí soudu o osvojení. Do popředí pak vystupuje problematika vrácení dítěte do ústavní péče a (znovu) placení výživného a platby⁶⁷ podle zvláštního předpisu ze strany rodičů⁶⁸.

Jako nejlepší východisko pro řešení celého problému se jeví výklad stávajících právních norem v souladu s Úmluvou o právech dítěte, tedy právě tak, aby mohlo být dosaženo účelu osvojení⁶⁹.

3.2 Předpoklady stanovené pouze pro osvojení nezrušitelné

Kromě výše uvedených předpokladů, jež jsou společné pro oba typy osvojení, přistupují k nezrušitelnému osvojení další dvě podmínky, které jsou stanoveny pouze pro tento typ osvojení. První podmínka stanoví, že nezrušitelně osvojit jako společné dítě mohou zásadně jen manželé nebo manžel rodiče dítěte. V § 74 odst. 2 pak najdeme výjimku z tohoto pravidla, která stanoví možnost nezrušitelně osvojit dítě i osamělé osobě, pokud jsou jinak dány všechny předpoklady pro splnění společenského účelu osvojení. Zákon umožňuje nezrušitelně osvojit i pozůstalému manželu po rodiči nebo po osvojiteli dítěte⁷⁰. Druhou podmínkou stanovenou pouze pro nezrušitelné osvojení je ta, že nezrušitelně lze osvojit jen nezletilého staršího jednoho roku věku.

Důvodem pro přísnější podmínky stanovené pouze pro tento typ osvojení je fakt, že u nezrušitelného osvojení je zcela vyloučeno dosáhnout nápravy. U tohoto typu osvojení není již možné, v případech společensky nežádoucích, jeho zrušení. Trvá tedy i tehdy, když se např. později ukáže, že dítě trpí nějakou vývojovou poruchou nebo že

⁶⁷ Platby na děti v ústavech, jsou narození od výživného, které má ryze soukromoprávní základ, platbami podle veřejnoprávních předpisů, jejich právní povaha je tedy zcela odlišná. Rozdílná je i jejich výše. Platby na děti v ústavech zpravidla odpovídají minimu výživného.

⁶⁸ KRÁLÍČKOVÁ, Z., Vyživovací povinnost rodičů k dětem v náhradní péči. Právní rozhledy, 2005, č 9, str. 305

⁶⁹ V oblasti výživného na děti v náhradní péči se lze inspirovat slovenským zákonem o rodině (zákon č. 36/2005 Z.z., účinný od 1.4.2005). Podle této úpravy mají rodiče povinnost platit na své dítě výživné podle svých možností, schopností a majetkových poměrů a odůvodněných potřeb dítěte vždy, bez ohledu na to, s kým dítě žije. Rozhoduje-li soud o jakékoliv formě náhradní péče, tedy i o osvojení, rozhodne v rozsudku vždy též o výživném (srov § 45 odst. 7 a 8, § 51 slovenského zákona o rodině). Soud má samozřejmě i povinnost stanovit rodičům výživné i na dítě, nad kterým nařizuje ústavní nebo ochrannou výchovu (§ 81 slovenského zákona o rodině). Pokud rodič neplatí výživné řádně a včas, osoba pečující o dítě má právo žádat náhradní výživné podle zvláštního zákona.

⁷⁰ KNAPPOVÁ, M., ŠVESTKA, J., Občanské právo hmotné, 3. aktualizované a doplněné vydání, Praha: ASPI, 2002, str. 130.

chování dítěte je zcela v rozporu s představami nových rodičů či v rozporu se zákonem apod..Navíc u dětí do jednoho roku věku lze jen velmi těžko rozpoznat zdravotní závady, které se mohou projevit později. V praxi se vyskytlo několik případů, kdy došlo k osvojení dětí útlého věku, které se však z hlediska účelu osvojení k osvojení nehodily, jelikož vyžadovaly ústavní péči. Vzhledem ke všem výše uvedeným skutečnostem, jeví se tato podmínka velmi významnou a bezpochyby přínosnou jak pro dítě, tak pro osvojitele.

4.Kapitola: ZPROSTŘEDKOVÁNÍ OSVOJENÍ

Nepochybně nejvýznamnější činností při osvojování dítěte je zprostředkování, tedy navázání prvních kontaktů mezi dítětem a budoucími osvojiteli. Svěření dítěte do osvojení se bude zásadním způsobem dotýkat nejen života osvojence samotného, ale i života všech členů rodiny, v níž bude dítě vyrůstat. Úspěšnost osvojení bude tedy velkou měrou záviset právě na správném výběru budoucího osvojitele. Insitutu zprostředkování osvojení proto věnuje zákon o sociálně-právní ochraně dětí značnou pozornost.

Zprostředkování osvojení je velice citlivá a historicky dlouho známá pomoc manželským párům, které nemohou mít vlastní potomky, a zároveň dětem, které nemohou vychovávat vlastní rodiče. Tato pomoc je nezbytná pro úspěšnou realizaci osvojení, bez ní by byly možnosti nalezení vhodných osvojitelů a osvojenců velice omezené.

Podstata zprostředkování osvojení spočívá ve vyhledávání dětí vhodných k osvojení a v nalezení vhodných osvojitelů pro tyto děti. Důvody, pro které se určitá osoba či určitý manželský pár rozhodne zažádat o zprostředkování osvojení jsou různé. Jistě nikoho nepřekvapí, že nejčastějším důvodem je skutečnost, že početí vlastního dítěte se žadatelům ani za pomoci lékařů nedaří. Některé páry dokonce ani lékařskou pomoc z různých důvodů, především náboženských či etických, nevyužijí a rovnou zažádají příslušné orgány o zprostředkování osvojení.

Dalším častým důvodem pro podání žádosti o zprostředkování osvojení bývá touha žadatelů, kteří nezřídkakdy již vlastní děti mají, pomoci dalšímu dítěti najít šťastnou rodinu, či snaha získat pro vlastní dítě sourozence. Takoví osvojitelé bývají většinou

kvalitními a tolerantními rodiči, neboť jejich očekávání, již zpravidla naplnily vlastní děti, s jejichž výchovou mají tito žadatelé dlouholeté zkušenosti, a proto jejich nároky na osvojované dítě nejsou již tak vysoké jako u párů bezdětných. Může ovšem nastat i situace, kdy naopak očekávání těchto žadatelů naplněna nejsou a tito pak mohou na svěřené dítě klást příliš vysoké nároky.

Netřeba zdůrazňovat, že stejně jako každý rodič, tak i většina budoucích osvojitelů touží po krásném, zdravém a chytrém dítěti. V důsledku toho bohužel není o všechny děti stejný zájem. Největší zájem je o děti nejútlejšího věku, pokud možno novorozence. O děti postižené vývojovými vadami nebo o děti jiného etnika je zájem podstatně menší a řada budoucích osvojitelů tyto děti odmítá. Nejlepším řešením pro takovéto jedince je pak jejich osvojení do ciziny, kde je zájem o tyto děti několikanásobně větší než u nás (viz níže). V minulosti se často hovořilo o tom, že zdravotní stav dítěte je osvojení na překážku. Takové jednání znamenalo diskriminaci zdravotně postižených dětí v sociálním, právním a v neposlední řadě společenském kontextu .

Zprostředkování osvojení si vzhledem ke své specifčnosti a důležitosti vyžaduje zvláštní režim, aby nemohlo být žádným způsobem zneužito. Z tohoto důvodu legislativa neustále zpřísňuje některé úřední postupy požadované v přípravné fázi zprostředkování osvojení⁷¹. Vyloučit je třeba především vznik rizika obchodování s dětmi, které zaznamenaly především státy, v nichž přestaly platit předpisy omezující pohyb obyvatelstva. I z tohoto důvodu je tato činnost svěřena výlučně orgánům sociálně-právní ochrany dětí. Její úpravu nalezneme v § 19a a násl. ZSPOD, a kromě vyhledávání dětí vhodných k osvojení a nalezení vhodných osvojitelů pro tyto děti, zahrnuje i odbornou přípravu budoucích osvojitelů k přijetí dítěte do rodiny a zajištění osobního seznámení dítěte s vybranou osobou osvojitele. Tato příprava může být ve výjimečných případech budoucím osvojitelům prominuta. Jedná se zpravidla o takové případy, kdy žadatel již v minulosti prokázal, že je schopen pečovat o dítě svěřené do pěstounské péče nebo do osvojení a je velmi dobře obeznámen se všemi úskalími takové péče⁷².

Právní úprava zprostředkování osvojení prošla v roce 2006 významnou novelizací, jež byla provedena zákonem č.134/2006 Sb., který nabyl účinnosti dne 1.6.2006. Tato

⁷¹ RADVANOVÁ,S., Osvojení v proměnách společnosti, Praha: ASPI, 2005, str.247.

⁷² Národní zpráva o rodině, Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2004, str. 109-110, dostupná na: http://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf

novela pro příště upřesnila, které orgány smí provádět zprostředkování osvojení (§ 19a odst. 2 ZSPOD). Jedná se o orgány sociálně-právní ochrany dětí uvedené v § 4 odst.1 ZSPOD⁷³. Pokud by zprostředkovala osvojení jiná osoba, dopustila by se tímto svým jednáním přestupku, za který jí hrozí pokuta až do výše 200 000 korun.

Na druhou stranu však ne každému osvojení musí fáze jeho zprostředkování předcházet. Existují jednoznačné situace, kdy stát či jakýkoliv jiný subjekt do procesu zprostředkování osvojení nevstupuje. Takové osvojení bývá nazýváno jako tzv „přímé či nezprostředkované osvojení“ a ZSPOD s ním ve svém § 20 odst. 3 výslovně počítá. Podstata této formy osvojení tkví v tom, že se osvojení realizuje přímo v pravém slova smyslu, tedy bez jakéhokoliv zprostředkování třetí osobou. Předpokladem realizace „přímé adopce“ je skutečnost, že rodiče zájemce o osvojení znají, mají k němu důvěru, dítě mu dobrovolně předají a s osvojením vysloví souhlas v soudním řízení⁷⁴. Pouta mezi dítětem a potencionálním osvojitelem, zde tedy zpravidla vznikají přirozenou cestou. Je tomu tak například tehdy, když dítě je s budoucím osvojitelem v příbuzenském svazku nebo s ním žije v domácnosti. Slovy zákona: „*Zprostředkování osvojení se neprovádí v případě, podal-li návrh na osvojení manžel rodiče dítěte nebo pozůstalý manžel po rodiči nebo osvojiteli dítěte*“.

Zprostředkování osvojení není dále třeba v případech, kdy rodiče dali souhlas k osvojení dítěte předem ve vztahu k určitým osvojitelům. Tato podmínka se však jeví velice problematickou, vzhledem k tomu, že zde snadno může dojít k poškození oprávněných zájmů dítěte. Nutno podotknout, že i když je třeba respektovat právo biologického rodiče na určení náhradního rodiče pro své dítě, nelze pouštět ze zřetele zájmy samotného dítěte. Proto i v těchto případech je soud dle § 70 ZoR povinen vyžádat si vyjádření orgánu sociálně-právní ochrany dětí k osvojení.

Fáze zprostředkování osvojení se neuplatní ani v případě, kdy se fyzická osoba obrátí přímo na soud s žádostí o osvojení konkrétního dítěte. Bohužel tento postup má i svá úskalí. Především je to skutečnost, že s sebou nese riziko předání dítěte žadatelům za určitý finanční obnos či jiný majetkový prospěch. Tyto praktiky nejsou neobvyklé, naopak dochází k nim poměrně často. Problematice obcházení předpisů při osvojování dětí věnuji podrobněji pozornost níže.

⁷³ Jedná se o: krajské úřady, obecní úřady obcí s rozšířenou působností, obecní úřady, Ministerstvo práce a sociálních věcí a Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí.

⁷⁴ KRÁLÍČKOVÁ, Z.,Kauza tzv. právně volné dítě. Právní rozhledy, 2004, č. 2, str. 52.

Celkově vzato lze konstatovat, že zájem o zprostředkování osvojení se v posledních letech značně zvýšil a dále se zvyšovat bude. Nemalý podíl na této skutečnosti má bohužel i fakt, že schopnost manželských párů počít dítě přirozenou cestou se stále snižuje. Rychlý úbytek schopnosti zplodit dítě je v posledních desetiletích v české národní společnosti až nápadně patrný. Tato schopnost klesá především u mužů. V současnosti asi 2% narozených dětí ročně pochází z asistované reprodukce, přičemž tomuto řešení dávají zpravidla neplodné manželské páry přednost před osvojením. I přesto však zůstává velký počet neuspokojených uchazečů o osvojení. Počet uchazečů o osvojení převyšuje množství novorozeneckých dětí umístěných v ústavech. Díky tomuto trendu se i čekání na zprostředkování vhodného dítěte k osvojení prodlužuje.

V posledních letech byly zaznamenány i značné změny ve složení žadatelů o zprostředkování osvojení. Tyto změny jsou nejdynamičtější ve věkové skladbě. Věková hranice prvožadatelů o osvojení se zásadním způsobem posunula směrem nahoru. Je tomu tak proto, že vlivem změněné společenské situace, mladé páry upřednostňují uspokojení materiálních potřeb, jako je budování kariéry, postavení vlastního domu apod., před založením rodiny. V důsledku těchto okolností se věková hranice pro založení rodiny posouvá vysoko nad hranici 30 let. Z podkladů pro rozhodování o zařazení do evidence žadatelů o zprostředkování osvojení je zřejmé, že první kontakt se systémem náhradní rodinné péče žadatelé uskutečňují často až kolem 40 roku věku. To s sebou přináší celou řadu problémů, přestože tento věk subjektivně není pro žadatele problematický, zpravidla jsou v celkem dobré zdravotní kondici, dosáhli již určitého pracovního uznání apod., u žadatelů o dítě v kojeneckém věku je však tato věková kategorie již hraniční, vzhledem k tomu, že se od nich očekává výchovné působení až do zletilosti dítěte. Výjimkou však nejsou ani případy, kdy žádají o dítě v kojeneckém věku manželé ve věku okolo 50 let. Stále častěji se objevují i žadatelé, z nichž jeden (zpravidla muž) je výrazně starší než druhý. Jeho věk nezřídka dosahuje hranice 60 let, mohl by být tedy spíše prarodičem, než rodičem. U těchto párů, již často patří mezi překážky pro zařazení do evidence žadatelů o osvojení různá onemocnění, která se u nich mohou projevat a na jejichž základě pak nedojde k zařazení do evidence ze zdravotních důvodů. S narůstajícím věkem klesá i pravděpodobnost získání do osvojení kojence v nejnižší možné hranici 6 týdnů⁷⁵.

⁷⁵ NOVOTNÁ,V., PRŮŠOVÁ,L., K vybraným otázkám osvojování dětí, Praha: LINDE, 2004, str.131.

4.1 Proces zprostředkování osvojení

V okamžiku, kdy dospělá osoba projeví zájem o osvojení dítěte, vstupuje do procesu stát, jehož úlohou je především poskytování odborné pomoci při zprostředkování náhradní rodinné péče, a to jak dětem, pro něž je nutné nalézt rodinu, tak žadatelům, kteří mají o zprostředkování náhradní rodinné péče zájem⁷⁶. Samotné zprostředkování osvojení se tedy provádí vždy na žádost konkrétní fyzické osoby, která má zájem stát se osvojitelem. Žádost se podává u obecního úřadu obce s rozšířenou působností (dále též „OURP“). Při zprostředkování osvojení jsou kompetence rozděleny mezi obecní úřad obce s rozšířenou působností, krajský úřad a Ministerstvo práce a sociálních věcí (dále též „MPSV“). V případě, že je zprostředkováno osvojení do ciziny nebo z ciziny je oprávněným Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí.

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí se velmi obsírně zabývá zařazováním vhodných žadatelů o osvojení do tzv. centrální evidence žadatelů a na druhé straně zařazováním dětí vhodných k osvojení do samostatné evidence. Ve většině případů, tak celý proces zprostředkování osvojení začíná u obecního úřadu obce s rozšířenou působností, který vyhledává děti vhodné k osvojení a osoby vhodné stát se osvojiteli. Pokud jde o nároky na budoucí osvojitele, ty se budou logicky lišit podle věku dítěte, o které mají zájem. Jiné požadavky budou kladeny na žadatele, který hodlá osvojit dítě předškolního věku a jiné na žadatele, který má zájem o osvojení kojence. Z tohoto důvodu vede OURP o každém dítěti a žadateli tzv. spisovou dokumentaci, která obsahuje informace, ze kterých se při zprostředkování osvojení vychází, a které by měly napomoci najít pro dítě vhodné rodinné prostředí, jež bude odpovídat jeho potřebám. Údaje a doklady, které jsou obsahem spisové dokumentace najdeme v § 21 odst. 4 a 5 ZSPOD a musí je poskytnout každý žadatel o zařazení do evidence žadatelů o zprostředkování osvojení. Tyto evidence pak vede krajský úřad a MPSV. Úkolem OURP poté, co žádost o zprostředkování osvojení obdrží, je na základě uvedených údajů a připojených dokladů posoudit, zda jsou splněny všechny požadované podmínky pro její přijetí. Obecní úřad obce s rozšířenou působností je tak povinen přijmout žádost o zprostředkování osvojení vždy, a to i v případě, že má vážné pochybnosti, že žadatel požadované podmínky nesplňuje.

⁷⁶ Národní zpráva o rodině, Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2004, str.108.

Samotné zprostředkování osvojení pak zajišťují krajské úřady a MPSV, přičemž zprostředkování osvojení z ČR do ciziny a z ciziny do ČR zajišťuje Úřad. V okamžiku, kdy krajský úřad zjistí, že v evidenci žadatelů, kterou vede, nebo v evidenci žadatelů, kterou vede MPSV, je zařazen žadatel vhodný stát se osvojitelem dítěte, které je v evidenci dětí vedené tímto úřadem, neprodleně tuto skutečnost písemně oznámí žadateli a tomu vzniká právo seznámit se s konkrétním dítětem. Toto seznámení musí umožnit ústav či zařízení, v němž se dítě nachází. V případě, že se žadatel po seznámení s dítětem rozhodne pro jeho osvojení, podá žádost o svěřeni do péče budoucích osvojitelů nejpozději do 30 dnů ode dne, kdy mu bylo doručeno písemné oznámení krajského úřadu. Obdobné platí při zprostředkování osvojení MPSV.

Výše zmiňovaná novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí č.134/2006 Sb., vymezila v § 27 odst. 1 a 2 nová pravidla a kritéria posuzování pro účely zprostředkování osvojení. Podle těchto nových ustanovení, odborné posouzení pro účely zprostředkování osvojení a pěstounské péče zahrnuje posouzení jak dítěte, tak žadatele. U dětí je na prvním místě posuzována úroveň jejich tělesného a duševního vývoje, včetně jejich specifických nároků a potřeb. Posuzuje se také to, do jaké míry je konkrétní forma náhradní rodinné péče pro dítě vhodná. Žadatelé o osvojení jsou pak posuzováni z hlediska charakteristiky jejich osobnosti, jejich zdravotního a psychického stavu, včetně závěrů o tom, zda z hlediska duševního, tělesného nebo smyslového, nejsou dány překážky dlouhodobé péče o dítě. Posuzována bývá samozřejmě i motivace k osvojení, předpoklady žadatelů k výchově dítěte, stabilita jejich manželského vztahu a vůbec celé rodinné prostředí. Hodnocena je také příprava k přijetí dítěte do rodiny, postoj dětí žadatele, popř. dětí žijících již v domácnosti žadatele k přijetí osvojovaného dítěte do rodiny, to samozřejmě pouze v případě, že jsou vzhledem ke svému věku a rozumové vyspělosti takového vyjádření schopny. Dále je bezpochyby nutné posoudit bezúhonnost žadatele, jeho manžela či druha i dítěte či jiné osoby tvořící s žadatelem společnou domácnost.

Odborné posuzování dětí i žadatelů provádějí dle § 27 odst. 3 ZSPOD buď krajské úřady nebo MPSV, a to podle dětí a žadatelů, kteří jsou těmito orgány registrovány.

Jak již bylo uvedeno shora, osoba, která má zájem o osvojení dítěte, nemusí bezpodmínečně výše popisovanou možnost zprostředkování využít. Taková osoba se může s návrhem na osvojení obrátit přímo na soud. Soud věc posoudí podle zákonných

kritérií daných zákonem o rodině, přičemž nezařazení žadatele nebo dítěte do shora uvedených registrů nemůže mít a nebude mít žádných právních následků⁷⁷.

V návaznosti na následující podkapitolu je třeba uvést, že bohužel v rámci ČR je v některých krajích čekací doba na vysněného potomka i několik let, přičemž důvodů pro odlišné délky čekání na dítě může být hned několik. Jedním z nejčastějších důvodů je náročnost žadatelů, kteří mají často takové požadavky na dítě, které se v reálných možnostech dětí pro náhradní rodinnou péči vyskytují minimálně⁷⁸. Dalším důvodem je relativní nedostatek dětí vhodných k osvojení v konkrétním kraji, jelikož v současnosti poptávka po zdravých dětech většinové populace maximálně do šesti let mnohonásobně převyšuje nabídku. Všechny tyto faktory proces osvojení brzdí. Dobu, která uplyne mezi zařazením do evidence žadatelů a skutečným přijetím dítěte, mohou uspišit faktory přesně opačné. Tedy především snížení nadsazených nároků žadatelů o osvojení na osvojované dítě a hlavně tolerantní přístup k přijetí handicapovaného dítěte či dítěte s odlišnou barvou pleti. Avšak i přesto, že čekání na zprostředkování osvojení je pro žadatele proces velice zdlouhavý a jistě subjektivně velmi zatěžující, není vhodné snažit se ho jakkoliv zkracovat, či různými způsoby urychlit, a to především proto, že během doby, po kterou budoucí osvojitelé čekají na vytipování vhodného dítěte, často sami z různých důvodů požádají o vyřazení z evidence žadatelů. Mezi tyto důvody nejčastěji patří těhotenství žadatelky, která po narození vlastního dítěte, již nemá zájem převzít dítě cizí, či rozpad manželství žadatelů. V některých, bohužel ne zcela ojedinělých případech, si žadatelé uvědomí tíhu odpovědnosti, kterou na sebe osvojením vzali až následně po převzetí dítěte, které pak ve velmi krátké době vrátí a požádají o vyřazení z evidence žadatelů.

4.2 Získání dítěte i za cenu obcházení právních předpisů? (problematika nezákonných manipulací s dětmi)

Jak jsem již uvedla výše, počet žadatelů o osvojení je u nás stále vysoký, a to i přesto, že lékařská věda je v dnešní době schopna řešit celou řadu problémů

⁷⁷ HOLUB, M., NOVÁ, H., SLADKÁ HYKLOVÁ, J., Zákon o rodině komentář a předpisy souvisící, Praha: LINDE, 2007, str. 220-222.

⁷⁸ Mezi takové nároky patří kupříkladu požadavek, aby dítě bylo oboustranný sirotek, aby mělo rodiče vysokoškoláky, aby mělo nadprůměrnou inteligenci apod..

způsobujících neplodnost a tzv. reprodukční medicína umožňuje zajistit potomka náhradní cestou i párům, které spolu nemohou mít děti cestou přirozenou.

Vzhledem k zdlouhavosti celého procesu, chtějí žadatelé často uspokojit své potřeby stát se rodiči co nejrychleji, aniž by se zamysleli nad tím, jaké následky jejich jednání může mít. Bohužel existuje několik různých možností, jak postupovat v případě, že osvojitel nechce čekat, a jak tedy obejít zákon, urychlit proces osvojení a uspokojit své rodičovské potřeby přednostně. Za tímto účelem vyhledávají žadatelé „různé zprostředkovatele“, kteří jsou schopni a ochotni zajistit převzetí dítěte do jejich péče bez ohledu na skutečnost, že porušují zákon⁷⁹. K převzetí dítěte do faktické výchovy tak zpravidla dochází za pomoci třetí osoby, která k tomu není oprávněna a celý postup je proto nezákonný. S dětmi je manipulováno nezákonným způsobem, přičemž o těchto manipulacích se orgány sociálně-právní ochrany dětí většinou dozví až ve chvíli, kdy je pro konkrétní žadatele nalezeno vhodné dítě k osvojení, avšak tito již dítě ve své péči dávno mají. Dokonce lze takto obejít zákon i v případě, že dítě má být osvojeno do ciziny.

Výše uvedené postupy jsou nezákonné a nemravné, v žádném případě je nelze omluvit tím, že se děti dostanou rychle do rodiny, jak své jednání nezákonně postupující žadatelé často ospravedlňují. Fakt, že v těchto případech osvojitelé zcela sobecky předběhnou ty manželské páry, které trpělivě čekají, až na ně přijde řada, není zdaleka ten nejhorší důsledek, který v souvislosti s těmito praktikami může nastat. Žadatelé se tímto svým jednáním vystavují značnému riziku právního postihu, ale především ohrožují dítě, které přijmou do své péče. Takové ohrožení, ke kterému může dojít především vlivem neznalosti, jak o dítě pečovat nebo vlivem vývoje zdravotního stavu dítěte apod., si však bohužel žadatelé často vůbec neuvědomují. Pro ilustraci zmíním konkrétní případ, který se u nás v nedávné době přihodil. Manželé, kteří překročili 40 let věku podali žádost o zprostředkování osvojení, na jejímž základě byli zařazeni do evidence žadatelů. Nechtějí však čekat dlouhou dobu na zprostředkování osvojení a sami hledají vhodné dítě k osvojení tak, že kontaktují kojenecké ústavy a gynekologicko-porodnická oddělení. Ve městě, kde žijí se seznámí s lékařem porodnického oddělení a získají od něho informaci, že v nemocnici, kde pracuje bude

⁷⁹ Žadatelé o osvojení často sami vyhledávají matky, které uvažují o případném udělení souhlasu s osvojením svých již narozených dětí a ty následně kontaktují.

rodit žena, která bude souhlasit s osvojením dítěte. Lékař následně zprostředkuje seznámení mezi rodičkou a manželským párem a okamžitě po porodu je dítě matce odebráno s tím, že všechny potřebné náležitosti osvojení budou v souladu se zákonem řešeny prostřednictvím zmíněného lékaře. Matka je po pár dnech z porodnice propuštěna. Sociální pracovnice nemocnice však řádně oznámí orgánu sociálně-právní ochrany dětí skutečnost, že matka dítě opustila a že dítě bude vhodné do náhradní rodinné péče. Matka je následně sociální pracovnící informována o právních podmínkách zprostředkování osvojení a okamžitě žádá lékaře, aby dítě předal do péče kojeneckého ústavu. S umístěním dítěte do kojeneckého ústavu také matka písemně souhlasí. Dítě je však již umístěno v rodině výše uvedených manželů. Orgán sociálně-právní ochrany dětí okamžitě podává na lékaře trestní oznámení pro podezření ze spáchání trestného činu únosu dítěte a zároveň žádá soud o vydání předběžného opatření dle § 76a OSŘ, kterým se dítě předává z péče osvojitelského páru do péče kojeneckého ústavu. Ve zdravotnickém zařízení, kde bylo dítě přijato je zjištěno, že dítě je na hranici dehydratace a jeho život je v ohrožení. Tento stav byl zapříčiněn právě neodbornou péčí manželského páru o novorozence. I přesto se však osvojitelský pár následně snažil získat dítě zpět do své péče, a to i za pomoci nátlaku sdělovacích prostředků. Nakonec vše dobře dopadlo, rodiče dali souhlas s osvojením dítěte bez vztahu k budoucím osvojitelům, a tak po nezbytné úpravě zdravotního stavu dítěte, byl vybrán zákonnou cestou jiný žadatelský pár, který již splňoval všechny nároky, které jsou na budoucí osvojitele kladeny. Ne vždy však situace dopadne šťastně. Následky takovýchto nezákonných postupů jak třetích osob, které nezákonně osvojení zprostředkují, tak samotných žadatelů o osvojení, mohou být fatální, což si tyto osoby, zaslepeny svým vlastním sobeckým zájmem, mnohdy neuvědomují.

Nezákonné praktiky při osvojování dětí mohou navíc ohrozit jak dítě, tak žadatele i po stránce psychické, a to například v případě, kdy si matka dítěte své jednání rozmyslí a souhlas s osvojením nedá nebo v případě, kdy se o svá rodičovská práva přihlásí otec dítěte. Pro ilustraci opět zmíním případ, který byl nedávno řešen před českými soudy. Žena mající již 2 děti otěhotněla s ženatým mužem, avšak skutečnost, že je těhotná zjistila až v době, kdy již nebylo možné těhotenství uměle přerušit. Bohužel tato žena nebyla schopna péči o další dítě zajistit, ale nepřála si, aby bylo po narození umístěno v kojeneckém ústavu. Prostřednictvím svých přátel se dozvěděla

o dobře finančně situovaném manželském páru, žijícím v její blízkosti, který má zájem o osvojení dítěte. Žena se s manželským párem zkontaktovala a ten jí zajistil nadstandardní lékařskou péči s tím, že v okamžiku, kdy dítě porodí, jej manželé převezmou do své péče a společně pak požádají o jeho osvojení. Po narození zdravé holčičky ji matka okamžitě předává manželskému páru do péče. Během několika měsíců se však matka opět zkontaktuje s biologickým otcem narozené dcery a obnoví s ním vztah. Mezi tím již však manželský pár zažádal soud o zrušitelné osvojení nezletilé. Matka se k jednání před soudem sice nedostaví, ale chce dceru vrátit zpět do své péče. Osvojitelský pár okamžitě žádá prostřednictvím orgánu sociálně-právní ochrany dětí o vyslovení 6 měsíčního nezájmu tak, aby nebyl nutný souhlas matky s osvojením. Okresní soud následně skutečně rozhodne o kvalifikovaném nezajmu matky, do tohoto rozsudku však matka podá včas odvolání. Odvolací krajský soud pak věc vrátí k opětovnému projednání soudu prvního stupně. Do rodného listu nezletilé je zapsán její biologický otec, který zároveň osvojitelskému páru oznámí, že s osvojením svého dítěte nesouhlasí a společně s matkou zažádá, aby byla jeho dcera předána do jejich společné péče. Mezitím již nezletilá dovrší 1 rok věku, kdy je možné již dítě osvojit nezrušitelně. Nezletilá stále zůstává ve faktické péči manželského páru, přičemž biologičtí rodiče soustavně žádají o její navrácení do své péče. Osvojitelský pár je zcela zoufalý, o dítě vzorně pečuje a holčička prospívá. Biologická matka však i přesto, že je v mnohem horší finanční situaci a nebude moci dceři nikdy poskytnout takové hmotné podmínky, jaké má v osvojitelské rodině, nedá nikdy s osvojením své dcery souhlas⁸⁰. V tomto případě tedy jednání matky i manželského páru, kterým se pokusili obejít zákonem stanovený postup při osvojování dítěte, negativně zasáhne v těch nejcitlivějších psychických dimenzích nejen manželský pár, ale především nezletilou, která bude vytržena z rodinného prostředí, ve kterém doposud spokojeně vyrůstala s „rodiči“, kteří ji milovali, a bude vrácena do pro ní naprosto cizí rodiny, která paradoxně je její biologickou.

Výše uvedené důsledky nezákonných manipulací s dětmi jsou jen zlomkem toho, co vše by takovým jednáním mohlo být způsobeno. Této nezákonné praxi při získávání dětí je třeba předcházet a co nejvíce ji omezit. Základní zásada a cíl osvojení, tedy že osvojení má být dítěti ku prospěchu, zde jednoznačně ustupuje zájmu osvojitelů, o co

⁸⁰ NOVOTNÁ,V., PRŮŠOVÁ,L., K vybraným otázkám osvojování dětí, Praha: LINDE, 2004, str. 139 a násl..

nejrychlejší získání dítěte. Žadatelé by si měli především uvědomit, že i fyziologické těhotenství je záležitost dlouhodobá a nemusí se vždy podařit ji úspěšně realizovat v době, kdy si to budoucí rodiče přejí. Proto i doba, po kterou žadatelé čekají na vytipování vhodného dítěte k osvojení, by neměla být kratší, než doba trvání fyziologického těhotenství.

4.2.1 Fond ohrožených dětí

Velký podíl na nezákonných adopcích má mimo jiné Fond ohrožených dětí (dále též „FOD“), který tyto adopce zprostředkovává, a to prostřednictvím institutu tzv. účelového určení otcovství, jehož pomocí lze jednoduše obejít složité procedury osvojování dětí. Tato praxe funguje tak, že na Fond ohrožených dětí se obrátí žena, která se nechce či nemůže starat o své novorozené dítě či dítě, jehož narození teprve očekává. Fond ohrožených dětí má již vytipovány rodiče, které považuje za vhodné a způsobilé poskytnout dítěti láskyplné zázemí. Muž z tohoto páru, pak jednoduchou procedurou na matričním úřadu uzná otcovství k dítěti a na základě dohody s matkou dítě převezme do péče. Podstata celé věci spočívá v tom, že uznáním otcovství nabude muž rodičovská práva k dítěti, proto není již třeba, aby o svěření do péče rozhodoval soud. Pak již jde vlastně o osvojení dítěte manželem rodiče. Zároveň tak odpadá procedura osvojení, kterou se dítě stává právně dítětem určitých rodičů a rodiče právně rodiči určitého dítěte a která zakládá fikci rodičovství biologického.

Matrika nijak nezkoumá motivaci k uznání otcovství, jeho biologický základ, neškoli způsobilost k převzetí rodičovské zodpovědnosti. Uznat otcovství k dítěti souhlasným prohlášením s matkou tak může v podstatě kdokoli, jelikož uznání otcovství je jednoznačně považováno za krok činěný v zájmu dítěte. Uznáním otcovství vzniká otcovi k dítěti vyživovací povinnost, dítě má vůči němu nejrůznější další práva, mezi nimi právo dědit. Institut uznání otcovství tak jednoznačně posiluje právní jistotu dítěte.

Je zřejmé, že otcovství může i v jakémkoliv jiném případě uznat muž, který není biologickým otcem dítěte. V úvahu přichází dvě možnosti: muž neví, že není otcem dítěte, předpokládá, že jím je – pak nastává situace obdobná s narozením dítěte do manželství, kdy za otce je považován manžel matky, dítě však bylo počato v mimomanželském vztahu. Druhou možností je, že uznávající muž ví, že není ve skutečnosti otcem dítěte, otcovství však uznává v důsledku svého vztahu k matce,

předpokládejme, že především citového. Nutno podotknout, že výše zmíněná praxe FOD není ani jedním z těchto případů, jelikož muž uznávající otcovství ví, že není biologickým otcem dítěte, k jeho matce nemá žádný citový ani jiný vztah, a ani s ní nehodlá žít. Naopak má v úmyslu dítě vychovávat jako vlastní ve svém současném partnerském vztahu, ovšem nepodstupuje zákonem předpokládanou právní cestu k navození takového stavu, tedy cestu žádosti o osvojení dítěte, či jeho svěření do pěstounské péče. Těmto praktikám měl zabránit § 62a ZoR, který dává nejvyššímu státnímu zástupci možnost, před uplynutím lhůty stanovené pro popření otcovství, popřít otcovství, které je založeno druhou domněnkou, a to v případě, že se domnívá, že muž který byl souhlasným prohlášením rodičů určen za otce dítěte, jím nemůže být. To vše za předpokladu, že takový postup je ve zřejmém zájmu dítěte a v souladu s ustanoveními zaručujícími základní lidská práva. Aktivitu směřující k podání návrhu na popření otcovství zahajuje nejvyšší státní zástupce buď z vlastního nebo cizího podnětu⁸¹.

Toto ustanovení, směřující proti obchodu s dětmi, patrně nebude v praxi hojně využíváno, jelikož i v případě, že by státní orgány příslušné poznatky včas získaly, jevílo by se praktičtější i efektivnější vyvolat řízení o zbavení rodičovské zodpovědnosti dle § 44 odst. 3 ZoR a zejména iniciovat vydání předběžného opatření podle § 76a OSŘ. Tímto postupem by tak bylo dítě odňato osobám, které s ním hodlají protizákonně zacházet, což ovšem pouhé podání žaloby dle §62a ZoR nezaručuje. Nejvyšší státní zástupce by pak mohl vyčkat s podáním žaloby na uplynutí popěrné lhůty některému z rodičů a podával by pak pro něj výhodnější návrh podle § 62 odst.1 ZoR, který nevyžaduje tak náročné odůvodnění jako žaloba podle § 62a ZoR⁸². Toto ustanovení je i koncipováno podstatně přehledněji než ustanovení § 62a ZoR.

Fond ohrožených dětí, jehož činnost na poli péče o nechtěné, odložené, opuštěné či týrané děti je nezastupitelná, a který pro tyto děti vyvíjí mnoho dobrého a přínosného, však shora popsanou praxí účelového uznávání otcovství, může způsobit řadu problémů, a proto jsem toho názoru, že tato praxe je ve své podstatě nešťastná. Je třeba si uvědomit, že jde o učebnicový příklad obcházení práva. Není pochyb o tom, že

⁸¹ Nejčastějším signálem jsou zpravidla podněty matrikových rodičů, prarodičů dítěte popř. jiných osob z jeho okolí nebo orgánu péče o děti.

⁸² HRUŠÁKOVÁ, M., Zákon o rodině/ Zákon o registrovaném partnerství, 4.vydání, Praha: C.H.BECK, 2009, str.299.

institut uznání otcovství je v právním řádu zajisté potřebný, neboť usnadňuje zápis otce do matriky v případech, kdy rodiče nejsou sezdáni, přičemž takových případů bohužel v posledních dvou desetiletích stále přibývá⁸³. Nicméně nelze nevidět, že shora zmíněný postup není využitím, ale zneužitím tohoto institutu. To, co je do právního řádu zakotveno v zájmu dítěte, je fakticky zneužito k osvojení dítěte cizí osobou, tedy k získání dítěte ilegální cestou.

Tato praxe FOD je v podstatě založena na principu hledání dítěte pro páry, které si přejí být rodiči, avšak osvojení je založeno na principu zcela opačném, a to na principu hledání vhodných rodičů pro dítě. Platí, že páry, které mají zájem o osvojení dítěte, musí projít standardním postupem výběru adoptivních rodičů, k čemuž v případech výše zmíněné praxe FOD nedochází, a proto není zaručeno, že tyto osoby splňují podmínky pro osvojení. Mezi lidmi, kteří kontaktují FOD jsou velice často právě ti, kdož si uvědomují, že by neobstáli v psychologických testech, jež jsou zákonem předepsanou podmínkou. Jsou tu i páry, které nesplňují některý z předpokladů nutných k zařazení mezi žadatele o osvojení. Nemale procento těch, kteří využívají této cesty k získání dítěte do péče tvoří i páry homosexuální. Vyjímkou nejsou ani případy, kdy jsou děti přijímány cizinci a nenávratně tak mizí z republiky.

Základní administrativní, právní i psychologické zásady procesu osvojení, se tak ztrácejí v nedohlednu. Popsaná praxe navíc může přivodit řadu dalších problémů. Matka zůstává matkou dítěte, naopak manželka či družka „otce“, který uznal otcovství, nemá vůči dítěti žádné právní závazky. Faktem zůstává, že jak matka dítěte, tak i nový „otec“ mohou kdykoliv svůj názor změnit. Uznání otcovství však není možné odvolat tak snadno, jako je snadné jej podepsat.

Naneštěstí není patrně cesty, jak předávání dětí do rodin tímto neoficiálním způsobem „adopce“ předejít. Institut uznání otcovství má v zákoně o rodině své opodstatnění a jeho případné omezení by pravděpodobně přineslo více škody, než užítku. Je smutné, že Fond ohrožených dětí diskredituje svou jinak velice záslužnou činnost podobnými excesy. Nepochybují o tom, že jeho členové a zaměstnanci jsou vedeni těmi nejlepšími úmysly, a že nasazují všechny své síly k tomu, aby opuštěným dětem pomohli co možná nejdříve najít náhradní rodinu. Nelze také nevidět, že české zákony nejsou, co do urychleného předávání odložených dětí novým rodinám nastaveny

⁸³ Téměř třetina dětí se v současné době rodí mimo manželství.

ideálně, a že nereflektují současné poznatky o nutnosti co nejužšího kontaktu novorozenců s matkou či jinou pečující osobou, která matku nahradí. To však nic nemění na tom, že zvolený způsob „nápravy“ těchto legislativních nedostatků není šťastný a zavání tzv. braním práva do vlastních rukou. Takové jednání je však v právním státě nežádoucí.

Nejčastější příčiny nezákonné adopce v ČR jsou:

- Roli zprostředkovatele osvojení přebírá v praxi jiný subjekt, než který je k tomu oprávněn ze zákona⁸⁴. V důsledku této praxe nedojde jednak k odbornému posouzení žadatele, resp. budoucího osvojitele ani dítěte, které má být osvojeno. Vyjádření dětí žadatele není také vyžadováno.
- Porušení oznamovací povinnosti ze strany zdravotnického zařízení při propouštění novorozence do péče.
- Jednání spočívající v „obcházení“ zákona o rodině, konkrétně druhé domněnky otcovství⁸⁵ (tzv. „fiktivní otcovství“), tedy jednání, které odporuje dobrým mravům a je tudíž vždy jednáním nezákonným a téměř vždy v rozporu s dlouhodobým zájmem dítěte.

Na základě výše uvedeného si myslím, že právní úprava zprostředkování osvojení je v ČR značně mezerovitá, skýtající rozsáhlé možnosti k obcházení zákona. De lege ferenda by bylo vhodné současnou právní úpravu novelizovat zavedením rozsáhlých preventivních opatření, které by předešly zmiňovaným nezákonným praktikám.

4.2.2 Náhradní mateřství

V souvislosti s problematikou nezákonných manipulací s dětmi, bych ráda věnovala pár řádků, v současnosti velice aktuálnímu tématu tzv. náhradního nebo také surogačního mateřství, někdy též označovaného jako „pronájem dělohy“. Jedná se o případy, kdy je oplodněné vajíčko implantováno do dělohy jiné ženy za tím účelem, aby tato žena (náhradní matka) dítě donosila a poté předala biologickým rodičům. Tento institut nemá v ČR oporu v žádném právním předpisu. Dle naší právní úpravy je

⁸⁴ Srov. § 19a odst. 2 ZSPOD.

⁸⁵ § 52 odst. 1 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině: „*Za otce se jinak považuje muž, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením rodičů učiněným před matričním úřadem nebo soudem.*“

za matku považována pouze žena, která dítě porodila⁸⁶. Odevzdání narozeného dítěte do rodiny biologických rodičů by bylo v ČR řešitelné jedině osvojením. Přes veškerá tato úskalí surogačního mateřství, odhadují české úřady, že svou dělohu u nás ročně k tomuto účelu „pronajme“ 10 až 15 žen. Dle mého názoru, se jedná o číslo jednoznačně podhodnocené, stačí se podívat do internetového vyhledávače, kde po zadání příslušného hesla, lze najít velké množství inzerátů, prostřednictvím kterých bezdětné páry vyhledávají náhradní matku, která by pro ně dítě odnosiла a naopak i nabídky žen k pronájmu své dělohy.

Náhradní mateřství v ČR není samo o sobě trestným činem⁸⁷. Nicméně by se mohlo stát, že za jistých okolností by takové jednání mohlo být posouzeno jako trestný čin opuštění dítěte nebo svěřené osoby (§195 TZ), případně trestný čin zanedbání povinné výživy (§ 196 TZ). Pokud by náhradní matka tuto službu provedla za úplatu, mohla by se dopustit trestného činu svěřeni dítěte do moci jiného (§ 169 TZ).

Jak bylo zmíněno shora, není v ČR náhradní mateřství upraveno v žádném zákoně. Změnu však přináší nový občanský zákoník, který ačkoliv je k tomuto institutu velmi skoupý, jelikož zůstává věrný dosavadní zásadě vyplývající z § 50a ZoR, tedy že matkou dítěte je žena, která je porodila⁸⁸, umožňuje přesto biologickým rodičům – dárcům embrya – osvojit si dítě odnošené jejich příbuznou, například sestrou nebo matkou. Náhradní mateřství v rodině se tak stane poprvé v české historii legální. Nebude to však úkol jednoduchý, na cestě k legalizaci náhradního mateřství vyvstává velká spousta otázek, zmíním jen pár nejdůležitějších: Má být žena, která chce být náhradní matkou vdaná, či svobodná? Má už být sama matkou, nebo může být bezdětná? Smlouva mezi oběma stranami má být písemná, nebo ústní? A co peníze? Má být pronájem dělohy komerčním byznysem, nebo dobrým skutkem? Kdo má být matkou, která si pronájem cizí dělohy může dovolit? Může jí i být žena, jež je schopna sama potomka odosit, ale pouze si nechce těhotenstvím zničit své tělo? Je taková žena opravdu vhodná pro mateřství? To jsou jen některé z mnoha otázek, které na cestě

⁸⁶ Srov. § 50a ZoR.

⁸⁷ Trestným činem je náhradní mateřství např. ve většině provincií Austrálie. Náhradní mateřství je naopak za podmínky schválení soudem možné např. v Řecku. Ve většině ostatních evropských států jako je Francie, Polsko, Rakousko, Španělsko, Německo, Švýcarsko, Dánsko nebo Chorvatsko je náhradní mateřství nelegální. V USA se situace liší podle států.

⁸⁸ Srov. § 775 návrhu nového občanského zákoníku.

k legalizaci institutu náhradního mateřství vyvstávají a s nimiž se zákonodárce bude muset náležitým způsobem vypořádat.

Častým argumentem, proč surogační mateřství neumožňovat, je právě jeho úplatnost. „Ženská děloha není, jakýsi nebytový prostor se zavedeným energetickým příívodem i odpadním mechanismem“⁸⁹, v tomto zdánlivě nadsazeném konstatování, lze hledat skutečnou pravdu o institutu surogačního mateřství. Náhradní matka se tak stává pouhým nástrojem, jehož lze za určitý obnos peněz využít ke splnění cílů někoho jiného, dochází tak k její naprosté dehumanizaci. A co pak dítě samotné, je koupě a prodej dítěte etická záležitost? Dítě přeci není komodita, kterou si každý může pořídit, kdy se mu zrovna zachce a když na to má dostatek prostředků, dítě je člověk, osobnost se všemi právy, které mu společnost musí zaručit⁹⁰. Finanční odměna poskytnutá náhradní matce může velice jednoduše vést k zvrhnutí institutu náhradního mateřství v obyčejný byznys. Navíc by komerční využití surogačního mateřství pouze jako obchodu, který slouží k získání majetkového prospěchu, mohlo být považováno za trestný čin svěřeni dítěte do moci jiného, jak jej upravuje náš TZ či obchodování s dětmi. Zákaz obchodování s dětmi je obsažen např. v článku 35 Úmluvy o právech dítěte.

Zastávám názor, že hlavním cílem tohoto institutu by měla být především snaha náhradní matky pomoci neplodným párům k jejich vysněnému potomkovi a nikoli získání majetkového prospěchu. Náhradní matka by měla mít nepochybně nárok na úhradu nákladů spojených s těhotenstvím a slehnutím, ale podstata institutu náhradního mateřství by měla zůstat v dobrovolné pomoci neplodnému páru. Bohužel se však domnívám, že ve většině případů je právě vylepšení finanční situace skutečným důvodem toho, proč se náhradní matky k pronájmu své dělohy uchylují. Bylo tomu tak mimo jiné i v jedné z aktuálních kauz ze sousedního Polska. Dvaatřicetiletou Beatu Grzybowskou, matku tří dcer se základním vzděláním, bez práce a se spoustou dluhů, dohnala, stejně jako řadu dalších žen, finanční nouze k rozhodnutí pronajmout svou dělohu za v přepočtu dvěstětisíc korun. Neplodnému páru z Varšavy dala naději, že ve svém těle odnese jejich vlastní dítě. Již v průběhu těhotenství si paní Grzybowská začala uvědomovat, že neučinila dobré rozhodnutí, jelikož si k dítěti postupně vypracovala

⁸⁹ RADVANOVÁ,S., Kdo jsou rodiče dítěte – jen zdánlivě lehká otázka. Zdravotnictví a právo, 1998, č 5, str.10.

⁹⁰ HONZÁK,R., Děloha na leasing-proč jsem proti. Vesmír, 2010, č. 1, str. 14.

silný vztah. Krátce po porodu sice dítě putovalo k biologickým rodičům, ale Beata, která ho porodila, si následně vše rozmyslela a chtěla syna zpátky. O případu teď bude rozhodovat soud, protože náhradní mateřství je v Polsku nelegální. Podle polského práva má Beata velkou šanci, že chlapce dostane zpět. Platí tu totiž zákon, který stejně jako u nás stanoví, že matkou je ta žena, která dítě porodí. Co na tom, že vajíčko i spermie „dodal“ někdo jiný. Na rozhodnutí soudu nyní všichni netrpělivě čekají.

Právě příběh paní Grzybowské dává na síle názorům, které tvrdí, že hlavním důvodem toho, proč se ženy k institutu náhradního mateřství uchylují, je vylepšení špatné finanční situace.

Dle mého názoru, je institut náhradního mateřství eticky velmi sporný, proto je v případě jeho legalizace v ČR nezbytné jeho řádné právní ošetření, a to po všech stránkách, aby se předešlo vleklým soudním sporům o to, komu vlastně narozené dítě patří, jimiž následně trpí všichni účastníci řízení. Paradoxně však nový občanský zákoník obsahuje pouze jakousi „zmínku“ tohoto institutu, místo toho, aby jej řádně definoval a upravil, čímž bohužel otvírá prostor pro řadu nejasností a otázek.

4.2.3 Novela zákona o registrovaném partnerství

Jak jsem již naznačila výše, nemalé procento těch, kteří hledají způsob, jak legislativu obejít a získat tak vysněného potomka, tvoří páry stejného pohlaví. Je tomu tak proto, že podle současné právní úpravy si homosexuální páry, které vstoupily do registrovaného partnerství, dítě osvojit nesmí. Tento stav je paradoxní, jelikož platí, že pokud jedinec nevstoupí do registrovaného partnerství, má právo, stejně jako jakýkoliv jiný občan, dítě adoptovat, a to i v případě, že žije v jedné domácnosti s partnerem téhož pohlaví. V případě, že však homosexuální pár uzavře registrované partnerství, zapoví si tímto krokem cestu k možné adopci dítěte. Tento fakt je i častým důvodem toho, že páry stejného pohlaví do registrovaného partnerství raději nevstoupí. Dle mého názoru, je tato úprava pro registrované partnery jendoznačně diskriminující, a to vzhledem k tomu, že registrovaný pár žije zpravidla v mnohem sociálně stabilnějším prostředí, než například svobodný homosexuální jedinec, kterému však zákon adopci, narozdíl od párů registrovaných, umožňuje.

Ve světle nedávného rozsudku Evropského soudu pro lidská práva ze dne 22.1.2008, řešící právě otázku odmítnutí souhlasu s adopcí dítěte na základě sexuální orientace

žadatelky, vyvstává otázka, nakolik je v souladu s Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod právě ustanovení § 13 odst. 2 zákona č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů (dále též „ZRP“), dle kterého trvajícím partnerství brání tomu, aby se některý z partnerů stal osvojitelem.

V uvedeném rozsudku šlo o případ homosexuálně orientované francouzské občanky E.B., která požádala v únoru roku 1998 příslušné orgány o udělení souhlasu s adoptí⁹¹. V listopadu 1998 však obdržela negativní rozhodnutí založené na dvou důvodech: a) absenci mužského prvku v okolí žadatelky, b) postoji přítelkyně žadatelky, která se sice proti případné adopti nepostavila, zároveň ji však považovala za osobní záležitost žadatelky, a necítila se být na věci nijak zainteresována. Podle názoru rozhodujícího orgánu, tyto okolnosti nebyly zárukou, že se adoptované dítě dostane do dostatečně strukturovaného rodinného prostředí, které umožní jeho rozvoj.

Vzhledem k tomu, že zamítavé rozhodnutí potvrdil i nadřízený správní orgán, obrátila se žadatelka na prvoinstanční správní soud, který obě napadená rozhodnutí zrušil. Jeho rozhodnutí však vzápětí zrušil odvolací správní soud na základě opravného prostředku podaného departmentem Jura. Následné dovolání žadatelky Státní rada v červnu roku 2002 odmítla. Žadatelce nezbylo, než se obrátit na Evropský soud pro lidská práva. Ve své stížnosti se dovolávala práva na respektování soukromého a rodinného života (článek 8 EULP) a dále zákazu diskriminace (článek 14 EULP). Evropský soud pro lidská práva ve svém rozsudku⁹² uvedl, že odlišení je diskriminační ve smyslu článku 14 EULP, pokud není rozumně ospravedlnitelné, to jest, jestliže nesleduje „legitimní cíl“ nebo, jestliže neexistuje „rozumný vztah přiměřenosti mezi použitými prostředky a sledovaným cílem“. Dále konstatoval, že pokud je ve hře sexuální orientace, je třeba zvláště závažných a přesvědčivých důvodů k tomu, aby odlišné zacházení při výkonu práv spadajících do oblasti článku 8 EULP mohlo být ospravedlněno. V tomto konkrétním případě ESLP dospěl k závěru, že vnitrostátní orgány při zamítnutí žádosti E.B. o souhlas s adoptí postupovaly odlišně právě na základě hodnocení souvisejících se sexuální orientací, což podle EULP nelze tolerovat.

Tento rozsudek ESLP má zcela zásadní význam právě pokud jde o práva homosexuálů adoptovat dítě. Z argumentace ESLP vyplývá, že ty státy, jejichž právní

⁹¹ Francouzské právo umožňuje žádat o adopti nejen párům, ale i jednotlivcům starším 28 let.

⁹² Rozsudek Velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 22.1.2008; stížnost č. 43546/02/98.

řád adopce dětí umožňuje, by tak měly činit bez jakékoliv diskriminace založené na sexuální orientaci. Pokud tedy vnitrostátní právo připouští možnost osvojení dítěte jednotlivcem, jako je tomu i v ČR, potom již poukaz na sexuální orientaci tohoto jednotlivce musí být nutně zcela nedostatečným důvodem k odmítnutí udělení souhlasu s adopcí⁹³.

Při posuzování těchto situací je třeba vzít v potaz fakt, že stejně jako jednotlivce, ať již homosexuální či heterosexuální, tak i homosexuální pár nepředstavuje tradiční model rodiny. Náš ZRP ovšem paradoxně jednomu osvojení dovoluje a druhému naopak zakazuje, pochybnosti o diskriminačním charakteru tohoto ustanovení jsou zde oprávněně na místě.

V současné době však v ČR svítá naděje i pro tyto páry, tedy páry stejného pohlaví. Zasadit se o to pokusí ministr pro lidská práva Michael Kocáb, který chystá novelu ZRP, která by homosexuálním párům umožňovala tzv. individuální osvojení dítěte. Jedná se o ten typ adopce, kdy se zákonným rodičem dítěte stává jeden z partnerů. K vypracování tohoto návrhu ministra vyzvala již v červnu roku 2009 vládní rada pro lidská práva.

Z evropských zemí umožňuje adopci registrovanými páry například Belgie, Nizozemsko, Norsko, Španělsko, Německo či Island. Z latinskoamerických zemí Uruguay.

4.3 MEZINÁRODNÍ OSVOJENÍ

S politickými a společenskými změnami v našem státě po roce 1989 se stále aktuálněji dostávaly do popředí otázky mezinárodního osvojení, tedy případy, kdy čeští státní občané měli v úmyslu osvojit dítě s cizím státním občanstvím, nebo naopak dítě s českým občanstvím mělo být osvojeno cizími státními občany⁹⁴. Tyto případy jsou vždy komplikovány právě nutností spolupráce více států, v ideálním případě dvou, a relativně přísně formalizovaným procesem spolupráce ústředních orgánů, případně pověřených organizací.

Právům dítěte je v posledních letech věnována zvýšená pozornost, a to jak na národní, tak na mezinárodní úrovni. „Svět dospělých“ jako by si konečně uvědomil, že

⁹³ KMEC, J., Evropský soud pro lidská práva – leden a únor 2008. Soudní rozhledy, 2008, č. 4, str. 155.

⁹⁴ HOLUB, M., NOVÁ, H., SLADKÁ HYKLOVÁ, J., Zákon o rodině komentář a předpisy související, Praha: LINDE 2007, str. 224.

potřeby dětí jsou diametrálně odlišné od potřeb osob, jejichž fyzický a psychický vývoj byl již ukončen. Dítě je závislé na dospělých nezanedbatelnou část svého života, a je tedy nutné poskytnout mu po tuto dobu odpovídající ochranu s cílem zabezpečit jeho začlenění do společnosti. Čím je dítě menší, tím je míra jeho závislosti na dospělých větší a naopak - čím více se blíží dospělosti, tím méně ochrany a pozornosti vyžaduje. Situace, do které se dítě dostává v souvislosti s osvojením, tím spíše s osvojením do jiné země, je velmi často obdobím, které provází vysoká míra nejistoty a obav o další osud. Veškerá zodpovědnost při rozhodování o osvojeních překračujících hranice států, leží proto právě na státech samotných. Vzhledem k tomu, že principy na jejichž základě k osvojení dochází, jsou v právních řádech jednotlivých států rozdílné, přistoupily státy k vytvoření několika mezinárodních dokumentů, které mají pomoci sjednotit otázky související s osvojením dítěte z jednoho státu do státu druhého. Nám tedy nezbyvá než doufat, že vytvořené mezinárodní dokumenty, zlepší postavení dítěte a jeho práv ve světě, který k němu může být v některých momentech jeho dětství krutý a nelítostný⁹⁵.

V prvním pololetí roku 2000 došlo v České republice k zásadnímu řešení otázky zprostředkování a realizace mezinárodních osvojení. Byl přijat dlouhou dobu připravovaný a očekávaný zákon o sociálně-právní ochraně dětí a Česká republika podepsala a ratifikovala Haagskou Úmluvu o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení z 29. května 1995⁹⁶ (viz níže). Zákon o sociálně-právní ochraně dětí nejenže obsahuje úpravu zprostředkování mezinárodního osvojení, ale je v této části také zákonem provádějícím v České republice Úmluvu o mezinárodním osvojení. Pokud jde o rodinné vztahy s cizím prvkem, ty je v ČR třeba posuzovat podle ZMPS. V tomto předpisu jsou obsaženy zvláštní kolizní normy upravující vztahy mezi rodiči a dětmi včetně osvojení⁹⁷, a dále je zde vymezena pravomoc českých justičních orgánů ve věcech osvojení⁹⁸. Ustanovení tohoto zákona se však použijí jen pokud nestanoví mezinárodní smlouva, kterou je Česká republika vázána jinak. To znamená, že jsou-li určité vztahy předmětem mezinárodní smlouvy, použije se přednostně tato smlouva.

⁹⁵ BAYEROVÁ, M., Osvojení v mezinárodních dokumentech. Právní rozhledy, 1999, č. 7, str. 394.

⁹⁶ ZÁLESKÝ, R., Nová úprava zprostředkování a realizace mezinárodních osvojení. Bulletin advokacie 2001, č. 2, str. 47.

⁹⁷ Srov. § 26 a § 27 ZMPS.

⁹⁸ Srov. § 41 ZMPS.

4.3.1 Nejvýznamnější dokumenty na poli mezinárodního osvojení

Následující odstavce věnuji nejvýznamnějším dokumentům na poli mezinárodního osvojení, kterými je ČR vázána. Vzhledem ke stavu české legislativy lze konstatovat, že institut mezinárodních osvojení je v českém právu upraven v souladu s nejlepšími zájmy dítěte, a to především proto, že systém mezinárodních osvojení je akceptován Úmluvou OSN o právech dítěte⁹⁹. Tento dokument bývá někdy nazýván „Magnou Chartou“ na ochranu práv dětí. Z jednotlivých článků UPD je zřejmé, že mezinárodní osvojení je třeba chápat jako subsidiární způsob zajištění náhradní péče o dítě v případě, že vhodná péče nemůže být zajištěna v zemi jeho původu. Pro Československou federativní republiku (dále též „ČSFR“) vstoupila UPD v platnost dne 6.2.1991 a Česká republika do ní sukcedovala ihned po zániku ČSFR. Jejím cílem, stejně jako cílem mnoha dalších úmluv, je především co nejširší ochrana dítěte před různými formami nezákonných manipulací týkajících se především jeho právního postavení. Na tyto protiprávní jevy reaguje UPD hned v několika článcích. Především je to v článku 11, kde se smluvní strany zavazují činit opatření k potírání nezákonného přemísťování dětí do zahraničí a jejich nenavrácení zpět. Za tímto účelem se dále zavazují usilovat o uzavření dvoustranných a mnohostranných dohod a o přístup k existujícím dohodám. Článek 20 stanoví právo dítěte dočasně nebo trvale zbaveného svého rodinného prostředí či dítěte, které ve svém zájmu nemůže být ponecháno v tomto prostředí, na zabezpečení náhradní péče od státu. Článek 21 pak ukládá smluvním stranám, které uznávají nebo povolují systém osvojení, aby v první řadě braly do úvahy zájem dítěte, a za tím účelem jim ukládá zabezpečit a činit všechna potřebná opatření¹⁰⁰. V článku 35 se pak smluvní strany UPD zavazují přijímat všechna nezbytná vnitrostátní, dvoustranná a mnohostranná opatření k potlačení únosů dětí, prodávání dětí a obchodování s nimi za jakýmkoli účelem a v jakékoli podobě.

V důsledku přijetí Úmluvy o právech dítěte došlo v celé řadě evropských států k přísné regulaci zprostředkování osvojení. Pro toho, kdo zprostředkuje osvojení, ač mu tato činnost není dovolena, byla stanovena trestní sankce. Bohužel, i přesto, že se UPD všemožně snaží zamezit zneužívání osvojování dětí především tím, že státy mají

⁹⁹ SEDLÁK,P., Mezinárodní osvojení a ochrana nejlepších zájmů dětí, Praha: ASPI, 2009, str.451.

¹⁰⁰ Např. zabezpečit, aby osvojení dítěte bylo povolováno jen k tomu kompetentními orgány nebo zajistit, aby osvojení v cizí zemi nevedlo k neoprávněnému finančnímu zisku zúčastněných osob apod.

povinnost bedlivě kontrolovat prováděná osvojení a zajistit, aby odpovědné osoby nezískávaly neoprávněný finanční zisk, stále existuje velký počet prostředníků, kteří kontrolám unikají, a jimž ze zajišťování přesunů dětí z chudých rodin do bohatých, plynou vysoké zisky. S touto praxí se můžeme setkat především v rozvojových zemích. Některé z těchto transakcí jsou skutečně ve prospěch dítěte, jiné však, a lze se domnívat, že těch bude s největší pravděpodobností většina, vedou k vykořisťování dítěte a špatnému zacházení s ním¹⁰¹. Jak jsem již uvedla výše, těmto situacím se UPD snaží různými způsoby zabránit, bohužel zdaleka ne vždy je její snaha úspěšná.

V souvislosti s mezinárodním osvojením stojí dále za zmínku Doporučení Parlamentního shromáždění Rady Evropy č. 1121/1990, o právech dítěte, které mimo jiné vyzvalo členské státy RE k podpisu a ratifikaci EUOD. Evropská úmluva o osvojení dětí byla přijata dne 24.5.1967 ve Štrasburku, s cílem dosáhnout v členských státech Rady Evropy sblížení zásad právní úpravy osvojení¹⁰². Česká republika ji podepsala v prosinci roku 1999, v platnost pro ni vstoupila dne 9.12.2000 a je uveřejněna ve Sbírce mezinárodních smluv jako sdělení Ministerstva zahraničních věcí (dále též „MZV“) č. 132/2000 Sb.m.s.. Evropská úmluva o osvojení dětí, stejně jako UPD, neupravuje osvojení dospělých a vztahuje se pouze na osvojence do 18 let věku. V článku 3 je vymezen okruh dětí, které mohou být dle EUOD osvojeny. Jedná se o děti, které jsou v době podání žádosti o osvojení mladší osmnácti let, nejsou a nikdy nebyly ve svazku manželském, a nejsou ze zákona považovány za zletilé. Takto stanovené požadavky činí EUOD jednou z nejpřísnějších úmluv, pokud jde o podmínky, které musí osvojované dítě splňovat. Narozdíl od naší právní úpravy, článek 4 EUOD připouští, aby o osvojení rozhodl kromě soudu i správní orgán. V České republice má správní orgán¹⁰³ pravomoc rozhodnout o svěřeni dítěte, které je v ústavu či v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, do péče budoucích osvojitelů. Právo rozhodnout o osvojení mu však nepřísluší, toto právo je ve výlučné pravomoci soudu.

Za diskriminační považují článek 5 odst.1 EUOD, upravující souhlasy s osvojením, které musí být dány a nesmí být odvolány. Jako jeden z požadavků pro povolení

¹⁰¹ BAYEROVÁ, M., Osvojení v mezinárodních dokumentech. Právní rozhledy, 1999, č. 7, str.394.

¹⁰² HADERKA, J., Dopad norem Rady Evropy na moderní rodinné právo. Právní praxe, 1994, č. 9, str. 516.

¹⁰³ Obecní úřad obce s rozšířenou působností.

osvojení je tak stanoven souhlas matky, přičemž souhlas otce bude vyžadován jen v případě, že se jedná o dítě narozené v manželství. Toto ustanovení odporuje nejen Listině základních práv a svobod, která v článku 32 odst. 3 deklaruje stejná práva dětem narozeným v manželství i mimo ně, ale též článkům 2 a 7 Úmluvy o právech dítěte a v neposlední řadě i Evropské úmluvě o právním postavení dětí narozených mimo manželství. Podle zmiňovaných právních předpisů a mezinárodních smluv, má dítě narozené mimo manželství stejná práva, jako dítě narozené v manželství. Náš ZoR¹⁰⁴ rovněž požaduje souhlas zákonného zástupce s osvojením, přičemž nerozlišuje, zda jsou zákonní zástupci sezdaní, či zda se dítě narodilo v manželství nebo mimo ně.

V článku 8 pak najdeme základní a stěžejní měřítko pro všechny osoby, které se na osvojení podílejí, tedy zájem dítěte. Tento požadavek vyplývá téměř ze všech dokumentů zabývajících se problematikou osvojení¹⁰⁵ či upravujících otázky postavení dětí. Zájem dítěte by měl být předním hlediskem při veškeré činnosti týkající se dětí, proto si myslím, že zařazení tohoto požadavku až do osmého článku EUOD není příliš šťastné. Dle mého názoru, by měl být tento požadavek deklarován v prvních ustanoveních každého dokumentu zabývajících se problematikou dětí.

V následujícím článku 9 jsou pak podrobně upraveny informace, které musí orgán rozhodující o osvojení zjistit a bez nichž není možné vůbec o osvojení rozhodnout. Tyto informace se týkají především osvojitele, dítěte a jeho rodiny. Jedná se mimo jiné o informace ohledně osobnosti a zdravotního stavu osvojitele, osvojence a jeho předků, způsobilosti osvojitele k výchově dítěte či jeho náboženského přesvědčení. Stranou zájmu by nemělo zůstat ani šetření toho, co vede osvojitele k tomu, aby dítě osvojil, jak se osvojitel a dítě snášejí a po jak dlouhou dobu byl nezletilý v péči osvojitele. V neposlední řadě je nezbytné zjišťovat názor samotného dítěte na nabízející se osvojení.

V článku 11 řeší EUOD otázku občanství osvojence v případě, kdy osvojenec nemá v době osvojení totéž občanství jako osvojitel či v případě, kdy při osvojení manželským párem, nemá jeho společné občanství. V takovém případě musí smluvní strana EUOD, ve vztahu k níž jsou osvojitelé státními příslušníky, usnadnit dítěti získání tohoto státního občanství.

¹⁰⁴ Srov. § 67 odst.1 ZoR.

¹⁰⁵ Srov. např. článek 3 Úmluvy o právech dítěte, článek 1 Úmluvy o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení atd.

Jak jsem již zmínila výše, v květnu roku 1993 byla pro realizaci mezinárodních osvojení v Haagu přijata Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení, která vstoupila v platnost dne 1.5.1995. Jménem České republiky byla podepsána 1.12.1999 a ratifikována dne 11.2.2000, v platnost pak vstoupila dne 1.6.2000 a je uvěřena ve sbírce mezinárodních smluv jako sdělení MZV č. 43/2000 Sb.m.s.. Úmluva o mezinárodním osvojení je postavena na několika základních postulátech, které nyní ve stručnosti zmíním. Jedním z jejích hlavních cílů, je snaha zabezpečit ve vztazích mezi smluvními státy, aby při osvojování dětí z jednoho státu do druhého byly dodržovány požadavky stanovené Úmluvou o právech dítěte¹⁰⁶. Zejména, aby děti byly osvojovány do ciziny pouze tehdy, pokud nemohou být osvojeny, umístěny v pěstounské péči nebo jinak vhodně umístěny ve státě původu, tj. ve státě, kde má dítě trvalé bydliště¹⁰⁷. V článku prvním se pak objevuje požadavek, aby děti byly osvojovány do ciziny pouze tehdy, je-li to v jejich nejlepším zájmu, přičemž smluvní strany jsou povinny činit všechna možná opatření pro zabezpečení tohoto zájmu. Zdůrazněn je také požadavek mezinárodní spolupráce, který je nezbytný k předcházení únosům dětí a obchodování s nimi.

V článku 6 pak Úmluva o mezinárodním osvojení ukládá smluvním stranám povinnost určit ústřední orgán, který bude její obsah realizovat. Tento orgán bude v zásadě zodpovědný za celý proces mezinárodního osvojení, přičemž jeho úkolem bude činit přímo nebo prostřednictvím státních orgánů všechna potřebná opatření, kterými se předchází nepatřičným ziskům v souvislosti s osvojením. V České republice je ústředním orgánem, který je ve smyslu Úmluvy o mezinárodním osvojení zodpovědný za celý proces mezinárodního osvojení, Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí v Brně. Úřad přebírá do evidence žadatele o osvojení dítěte z ciziny, kteří s tím musí souhlasit, a děti, pro které se v ČR nepodařilo najít vhodné žadatele o osvojení, a to z evidence Ministerstva práce a sociálních věcí. Celkově lze tedy konstatovat, že pro zprostředkování osvojení a vedení evidence Úřadem platí v podstatě stejná pravidla jako pro tyto činnosti vykonávané MPSV.

¹⁰⁶ Úmluva o mezinárodním osvojení se nevztahuje na případy, kdy dítě i budoucí osvojitel žijí v jednom smluvním státě.

¹⁰⁷ Osvojení do ciziny má být i podle Úmluvy o mezinárodním osvojení, v souladu s nejlepším zájmem dítěte, až řešením subsidiárním.

Úřad dále dle § 35 odst.1 písm. i) ZSPOD dává souhlas s osvojením dítěte do ciziny a dle § 19 odst. 2 téhož zákona rozhoduje o svěřeni dítěte do péče budoucích osvojitelů, pokud se jedná o osvojení dítěte do ciziny nebo z ciziny (viz výše). Úřad má také povinnost v rámci své činnosti spolupracovat s orgány či jinými subjekty, které vykonávají obdobnou činnost v cizině. Tento postup má mimo jiné zabránit zneužití institutu osvojení.

Za zmínku nepochybně stojí i články 23 a 24 Úmluvy o mezinárodním osvojení, a to především vzhledem k významu, které mají pro právní jistotu dětí i osvojitelů. Tyto články konkretizují článek 1 písm. c), který ukládá smluvním stranám povinnost zabezpečit ve smluvních státech uznávání osvojení uskutečněných v souladu s Úmluvou o mezinárodním osvojení. Článek 23 se snaží zjednodušit uznání tím, že počítá s potvrzením vydaným orgánem přijímajícího státu o tom, že osvojení proběhlo v souladu s Úmluvou o mezinárodním osvojení. Článek 24 pak stanoví případy, kdy je možné uznání zamítnout. Zamítnutí smluvním státem je možné, s přihlédnutím k nejlepšímu zájmu dítěte, jen v případě, že by osvojení bylo ve zjevném rozporu s veřejným pořádkem daného státu.

Závěrem považuji za zajímavé poukázat na základní rozdíl, který mezi oběma posledně zmiňovanými úmluvami existuje. Zatímco Úmluva o mezinárodním osvojení směřuje k mezinárodní spolupráci jednotlivých smluvních států a k vytvoření společných procesních postupů při osvojení, EUOD směřuje spíše k harmonizaci evropských právních řádů při osvojení. Obě úmluvy však mají i mnoho společného. Základním a společným cílem obou dokumentů je ochrana nejlepšího zájmu dítěte. Úmluvy se zabývají především vytvořením systému ochrany nejlepšího zájmu dítěte, vymezují orgány a instituce, které nesou při osvojování zodpovědnost¹⁰⁸ a stanoví kritéria pro mezinárodní osvojení. Z dostupné judikatury na poli mezinárodního osvojení vyplývá, že soud se při rozhodování ve věcech osvojení nezletilých dětí s mezinárodním prvkem, musí zabývat nejen otázkou předpokladů pro použití českého nebo cizího právního předpisu ve vlastním řízení o osvojení, ale i při posuzování otázky, zda je při osvojení třeba přivolení dítěte nebo jiných osob, popřípadě orgánů.

¹⁰⁸ Jedná se především o orgány soudní a správní.

4.3.2 Osvojení dětí z ČR do ciziny a otázka vhodnosti dítěte k osvojení do ciziny

Pokud jde o osvojování dětí z ČR do ciziny, zavedla Česká republika velice přísná pravidla, i přesto však najde v zahraničí každý rok novou rodinu více jak 30 dětí. Od roku 2000, kdy Česká republika s mezinárodními adopcemi začala, odešlo do ciziny více než 300 dětí.

O české děti je v cizině, především pak v Evropě, velký zájem. Největší zájem zaznamenává Úřad z Dánska, kde systém adopcí funguje již poměrně dlouhou dobu. Velký zájem o české děti projevuje i Rakousko, Německo, Itálie či Švédsko. Původ žadatelů o osvojení v roce 2009, dle statistiky Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí¹⁰⁹, vystihuje příloha č. II. této práce, ze které je evidentní, že největší zájem o osvojení českého dítěte byl v roce 2009 v Dánsku a Rakousku. Příloha č. III. pak vystihuje počet dětí, které byly v roce 2009 svěřeny do preadopční péče do zahraničí, s přesným uvedením počtu dětí svěřených do konkrétní země. Nejvíce dětí tak v roce 2009 odešlo do preadopční péče do Itálie, Dánska a Švédska. V poslední době začal Úřad spolupracovat i s USA¹¹⁰. Nutno však poznamenat, že i v případě, kdy dítě již je v evidenci pro adopci do zahraničí, stále probíhá hledání i mezi českými rodinami, které mají vždy přednost před zahraničními.

Jednou z velkých výhod mezinárodních adopcí je, že se podaří dostat do rodin i děti, o které v české společnosti není takový zájem. Jedná se zpravidla o děti odlišného etnika, většinou rómského původu nebo o děti postižené. Jak jsem již uvedla výše, vůči těmto dětem je v ČR velice nízká tolerance a české rodiny o ně neprojevují téměř žádný zájem. Proto je někdy pro takové děti osvojení do cizí země jedinou možností, jak strávit život v milující rodině a nikoliv za zdmi ústavu. V zahraničí se s žádnými předsudky vůči Rómům nesetkáme, vládne zde zcela jiná mentalita. Děti tu nejsou posuzovány podle barvy pleti a paradoxně je vyšší zájem o tmavší děti, než o děti „bílé“. Lidé v zahraničí také jinak vnímají postižení, které v žádném případě nepovažují za stigma či něco, co by jedno dítě činilo méněcennější, než jiné. Adopce do zahraničí, kde lidé neznají předsudky, je proto mnohdy lepším řešením, než adopce dítěte do české rodiny.

¹⁰⁹Srov. zpráva o činnosti Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí z roku 2009: http://www.umpod.cz/fileadmin/user_upload/vyrocní_zprava/Zprava_o_cinnosti_UMPOD_2009.pdf

¹¹⁰Děti mohou být osvojeny pouze do zemí, které podepsaly Haagskou úmluvu o ochraně dětí.

Zásadní shledávám otázku vhodnosti osvojení dítěte do ciziny, která vyvstává téměř ve všech debatách a diskusích o systému zprostředkování osvojení dítěte do ciziny. Je třeba především zkoumat, do jakého věku je pro dítě ještě vhodné osvojení do ciziny a pro jaké děti, posuzováno z hlediska zdravotního, sociálního i psychologického, je osvojení do ciziny vůbec vhodné. Při řešení této otázky narážíme na základní problém, kterým je nedostatek vstupních dat, které by měly poskytnout informace o adaptaci dětí v novém prostředí. Subjektem, který by měl být schopen tato data poskytnout je bezpochyby Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí. V současné době Úřad prezentuje především statistické údaje o počtech dětí, které byly svěřeny do péče budoucích osvojitelů, o počtech osvojených dětí a dětí, u kterých neskončila předosvojitelská péče v cizině osvojením.

Dle mého názoru, je osvojení do ciziny výborným řešením pro kojence, pro které se nenajdou náhradní rodiče v České republice. Pokud však jde o děti starší, které u nás často vyrůstají několik let a mají zde domov, je jejich náhlé vytržení z domácího prostředí a přemístění do společnosti, kde nerozumí ani slovo, téměř nepředstavitelné. Domnívám se, že pro tyto děti je lepším řešením jejich umístění do pěstounské péče.

Každého žadatele o adopci čeká náročný koloběh, nejprve musí projít vstupním vyšetřením, a to jak v ČR, tak ve své zemi. Tomuto vyšetření se nelze žádným způsobem vyhnout, přičemž se mapuje především rodinné prostředí a anamnéza žadatele. Jak jsem již uvedla shora, není osvojení vhodné pro každé dítě, proto je třeba před samotným osvojením podrobit důkladnému vyšetření i dítě samotné. Hlavním účelem vyšetření dítěte je posouzení, zda je schopné se v cizí zemi adaptovat. Poté, co žadatelé absolvují vstupní vyšetření, následuje návštěva dítěte v jeho rodné zemi, zde musí žadatelé v rámci aklimatizace nějakou dobu pobýt. Žádoucí je, aby budoucí osvojitelé pobýli u dítěte alespoň sedm dní. Na základě tohoto pobytu jsou pak vypracovány posudky, podle kterých se jejich žádost posuzuje.

Po umístění dítěte do zahraniční rodiny, zůstává Úřad s rodinou stále v kontaktu. Rodiče mají povinnost posílat Úřadu pravidelně zprávy o tom, jak se dítě vyvíjí a jaký je jeho zdravotní stav. Úřad dále dostává oficiální zprávy od zahraničních sociálních pracovníků a lékařů. Avšak i přes všechna prověření a vyšetření, kterými budoucí osvojitelé prochází, je velice těžké poznat, jací rodiče skutečně budou. Při návštěvách dítěte se většinou chovají velice vstřícně a mile, nikdo však neví, jak se chovají, když

zůstanou s dítětem sami, či naopak, jak se dítě chová, když zůstane s budoucími osvojiteli samo¹¹¹.

Domnívám se, že v současné době jsou kritéria pro zahraniční adopce nastavena nejlépe, jak je to za daných okolností možné. Podmínky pro osvojení však nebyly vždy tak přísné, jako jsou nyní. Důvod pro změnu pravidel byl bohužel ten nejhorší, jaký si vůbec lze představit. Byla jím smrt tříletého Erika Ileše, který zemřel zhruba po půl roce od adopce do švédské rodiny. Tento tragický příběh se stal zároveň vážnou ránou pro program adopcí nechtěných dětí do zahraničí. V následujících řádcích příběh tříletého Erika stručně nastíním.

Manželé Bergquistovi byli slušní a dobře situovaní manželé ze švédského Jönköpingu, kteří vychovávali již vlastní osmiletou dceru. Když se spolu s dcerou přijeli do brněnského kojeneckého ústavu na malého Erika podívat, působili velice milým a příjemným dojmem. Erikovi i ostatním dětem dokonce přivezli dvě plné tašky hraček. Před adopcí prošli oba manželé všemi příslušnými testy a v červenci roku 2005 si Erika odvezli do Švédska. Před odjezdem ještě ředitelce kojeneckého ústavu sami navrhli, že s ní zůstanou v kontaktu a že pošlou fotky. Bohužel Bergquistovi žádný ze slibů nedodrželi a už se nikdy neozvali. Zprávy o chlapci dostávala ředitelka jen zprostředkovaně od Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí. Jako první se dozvěděla, že adoptivní rodiče změnili Erikovi jméno na Freddie, ačkoliv slibovali, že Erikovi ponechají jeho jméno. Koncem listopadu 2005 začaly chodit zprávy, že si malý Erik v novém prostředí tak hladce nezvyká. Úřad začal zvažovat navrácení Erika do ČR. Bohužel bylo již pozdě. Chlapci vydanému napospas problematickým rodičům a zarážející netečnosti sociálních pracovníků, již v této fázi zřejmě nebylo pomoci. Osvojení bylo v říjnu roku 2005, po uplynutí zkušební doby, právně završeno, a to bez vědomí české strany. Komunikace mezi českým Úřadem a partnerskou švédskou organizací Children Above All se z neznámých důvodů zadrhla. V prosinci však přichází ze Švédska pozitivnější zpráva, stojí v ní, že se Erik již obstojně domluví švédsky, rozumí si se sestrou a skládá puzzle. V tuto chvíli ještě nikdo netuší, že Erik

¹¹¹ http://zpravy.idnes.cz/o-ceske-deti-je-v-cizine-zajem-adopce-jsou-ale-prisnefh2/domaci.asp?c=A080304_150415_domaci_ban

má před sebou jen pár týdnů života. Dne 8.1.2006 Erik ve Švédsku za velice podivných okolností umírá. Dle lékařské zprávy má být příčinou jeho smrti zápal plic a otrava krve. O smrti malého Erika se Česká republika dozvídá až téměř po měsíci.

Manželé Berquistovi následně stanuli před švédským soudem v Jönköpingu, kde se zodpovídali z podezření, že zavinili Erikovu smrt. V průběhu soudního procesu vyplouvají na povrch jen těžko uvěřitelná fakta. Lékaři našli na tělíčku malého Erika četné modřiny, hnisavé rány a další neléčená zranění, která následně způsobila infekci a další zdravotní komplikace. Vychází najevo, že rodiče chlapce před příbuznými označovali jako „malé monstrum“.

Ještě před tím, než soud vynesl verdikt o vině, došlo k propuštění manželů Bergquistových z vazby, ti v zápětí pořádají party u příležitosti Erikových nedožitých čtvrtých narozenin. Švédský soud nakonec dne 30.6.2006 odsoudil Karla Rickarda Bergquista za zanedbání péče na 6 měsíců do vězení, jeho žena Linda byla po psychologických testech dne 10.5.2006 odsouzena také na 6 měsíců.

Tento tragický příběh byl hlavním impulsem, který v ČR vedl ke zpřísnění podmínek pro adopci, jež Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí za dobu své existence nepamatuje. Je smutné, že až tragická smrt malého Erika přinutila české úřady k jednání. Po této tragedii došlo více než na půl roku k pozastavení zahraničních adopcí, přičemž Úřad ve spolupráci s Ministerstvem práce a sociálních věcí vypracoval zcela novou metodiku, která zpřísňuje podmínky pro žadatele o osvojení z ciziny¹¹². Od druhé poloviny roku 2009 jsou zaváděna racionalizační opatření v agendě mezinárodního osvojení, která spočívají mimo jiné v založení a zahájení činnosti Poradního sboru Úřadu pro náhradní rodinnou péči, větší míře zapojení psychologů, preciznějších odborných pravidlech spárování dětí vhodných k mezinárodnímu osvojení se zahraničními žadateli o osvojení, upevnění pravidel pro monitoring výchovného prostředí po přemístění dítěte do zahraničí do předosvojitelské a později do osvojitelské péče. Byly také navázány bližší vazby se zařízeními, kde děti vhodné k osvojení

¹¹² V září roku 2008 Úřad dokonce uspořádal mezinárodní konferenci s názvem „Mezinárodní osvojení“. Konference se zúčastnili jak zástupci českých, tak i zástupci zahraničních státních orgánů a organizací, zúčastnilo se jí mimo jiné i několik rodin, které v minulosti osvojily děti z České republiky. Po konferenci následovalo dvoudenní setkání evropských ústředních orgánů podle Úmluvy o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení, kdy náplní bylo především projednávání aktuálních problémů při aplikaci této úmluvy.

vykonávají ústavní výchovu atd.. Budoucí rodiče dále musejí před adopcí absolvovat podrobná vyšetření, přičemž častější jsou i kontroly po převozu dítěte do ciziny¹¹³.

Důsledkem výše uvedených opatření je nejen celkové zkvalitnění režimu mezinárodního osvojení, ale rovněž nárůst počtu dětí svěřených do předosvojitelské péče do zahraničí. V roce 2008 tak bylo osvojeno 24 dětí, v roce 2009 se jejich počet zvýšil na 28¹¹⁴. V roce 2010 pak bylo do preadopční péče v cizině svěřeno 36 dětí. Za rok 2011 jsou poslední dostupné údaje o počtu dětí svěřených do preadopční péče v zahraničí z konce června tohoto roku, kdy k tomuto datu bylo svěřeno do zahraniční preadopční péče 20 dětí, pro něž nebyla nalezena vhodná forma náhradní rodinné péče v České republice¹¹⁵. Nutno podotknout, že zásadní koncepční změnou prošel rovněž proces interakce, tedy kontaktu dítěte s vytipovanými osvojiteli, a to s akcentem na větší zapojení Úřadu, orgánu sociálně-právní ochrany dětí (opatrovníka) a zařízení do průběhu interakce.

Po tomto zpřísnění jsou v ČR na náhradní rodiče kladeny mnohem větší nároky, než je v jiných státech obvyklé. Zpřísnění podmínek spočívá zejména v:

- spolupráci s psychology pro náhradní rodinnou péči;
- častější a delší době, po kterou jsou požadovány zprávy o umístění dítěte v nové rodině;
- bedlivějším dohlížení na zdravotní stav adoptovaných dětí;
- zdvojnásobení návštěv lékaře a sociálního pracovníka v rodině během prvních osmnácti měsíců pobytu dítěte v cizině;
- podrobné reporty z rodiny jsou nově vyžadovány po dobu čtyř let, namísto dřívějších tří, ke kterým je vyžadováno přiložení aktuálních fotografií dítěte i s novými členy rodiny;

Získat dítě z česka není v současné době rozhodně nic snadného. Cílem rozsáhlých opatření je především zajištění co největší bezpečnosti osvojovaných dětí a snaha předejít opakování situace, která nastala v případě malého Erika Ileše. Česká republika nyní spolupracuje pouze se zeměmi, které zpřísněné podmínky adopce akceptují.

¹¹³ Zatímco dosud stačilo, že prověření rodičů a jejich psychologické testy provedli úředníci z jejich země, nyní dochází ke stejnému prověření i českými úředníky a odborníky.

¹¹⁴ Srov. zpráva o činnosti Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí z roku 2009.

¹¹⁵ http://www.umpod.cz/fileadmin/user_upload/osvojeni/Statistika.pdf

Bohužel podobné zpřísnění podmínek pro adopci, jaké bylo zavedeno v ČR, úředníci v zahraničí nezavedli, a to ani ve Švédsku, a to i přesto, že vyšlo najevo, že ti kdo v případě malého Erika pochybili, byli právě sociální pracovníci ze švédského městečka, kde Erik žil. Zjištění prokázala, že sociální pracovníci neudělali to, co bylo jejich povinností, především dostatečně neprověřili adoptivní rodiče.

5.Kapitola: OSVOJENÍ Z HLEDISKA PROCESNÍHO

Vzhledem k tématu mé práce, považuji za vhodné věnovat pozornost institutu osvojení též z hlediska procesního. V této kapitole se proto podrobněji zabývám některými procesními otázkami osvojení, které jsou upraveny především v OSŘ, neboť ZoR upravuje jen nejpodstatnější z nich.

Rozhodování soudů o osvojení představuje významnou, nikoliv však početnou složku rozhodovací soudní praxe, její význam je podtržen zejména tím, že zde dochází k rozhodování o budoucnosti a dalším osudu nezletilých dětí. Vzhledem ke společenské důležitosti institutu osvojení je nezbytné, aby soudy ve své činnosti postupovaly jednotně, aby při svém rozhodování jednotně vykládaly a jednotně používaly zákony, a dále, aby postupovaly v součinnosti s ostatními orgány a organizacemi přicházejícími s osvojováním do styku. Ačkoliv je postup soudů v tomto ohledu stále ucelenější a jednotnější, nepodařilo se dosud výše uvedené požadavky stoprocentně naplnit. Úroveň soudního rozhodování je na našem území relativně uspokojivá, nicméně o nutnosti jejího dalšího zkvalitňování nemůže být pochyb. Z provedených průzkumů bylo zjištěno, že si soudy společenský význam osvojování dětí uvědomují, a že rozhodují většinou správně. Avšak při výkladu a používání ustanovení o podmínkách a řízení o osvojení byly zjištěny i určité nedostatky, především v dodržování procesních předpisů, které mohou významně ovlivňovat správnost soudního rozhodování. Tyto nedostatky spočívají zejména v tom, že soudy často:

- nedbají o to, aby návrhy na osvojení měly předepsané náležitosti (§ 79 odst. 1 OSŘ) a nepečují o odstranění nedostatků a neúplností v návrzích účastníků v rámci přípravy jednání (§ 114 odst. 2 písm. b) OSŘ);

- nezjišťují všechny potřebné skutečnosti pro odpovědné posouzení toho, zda rodiče projevovali, či neprojevovali o dítě opravdový zájem, který by jako rodiče projevovat měli;
- praxe soudů není jednotná ani při posuzování podmínky spočívající v přivolení zákonného zástupce k osvojení podle § 67 ZoR, a to zejména v případech, kdy je rodič nezletilý;
- nehodnotí náležitě, zda osvojení bude ku prospěchu dítěte a společnosti, zejména v tom směru, zda u osvojitelů je zajištěna výchova dítěte ve smyslu § 31 ZoR;
- nezajišťují důsledně anonymitu řízení o osvojení v případech, kdy jsou pro takový postup dány zákonné důvody;
- nezjišťují důkladně zdravotní stav osvojence a osvojitelů;
- nedostatečně poučují účastníky řízení o významu osvojení z hlediska zájmu společnosti i z hlediska zájmu osvojovaného dítěte, zejména pak o právních důsledcích osvojení, nedostatečně často bývá i poučení osvojitele o jeho povinnostech;

V procesu osvojení je třeba od sebe odlišovat dvě řízení, a to řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení a samotné řízení o osvojení. Obě tato řízení navazují na hmotněprávní úpravu osvojení v zákoně o rodině a procesně ji doplňují¹¹⁶. Pokud jde o vztah řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení a řízení o osvojení, z povahy věci vyplývá, že pokud je třeba prvního z nich, musí být toto pravomocně skončeno dříve, než bude druhé řízení zahájeno. Před rokem 1998 však zákon obsahoval pouze úpravu řízení o osvojení, soudům tedy nezbývalo, než otázku, zda souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení bude třeba, a zda tedy budou účastníky samotného řízení o osvojení, rozhodovat jako otázku předběžnou, což se jevilo vzhledem k závažnosti této problematiky značně nevhodné. Na tuto situaci reagoval zákon č. 91/1998 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 94/1963., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, a o změně a doplnění dalších zákonů, který obě řízení od

¹¹⁶ WINTEROVÁ, A. a kol., Civilní právo procesní, 4. aktualizované vydání, Praha: LINDE, 2006, str. 419.

sebe oddělil a upravil řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení, jako samostatné.

5.1 Řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení

Významným článkem v procesu osvojování je řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení, nazývané též jako řízení incidenční. Jedná se o zvláštní druh řízení, kde má být určeno, zda souhlas rodičů k osvojení dítěte je třeba, či nikoli. Vzhledem k závažnosti důsledků, které jsou se zjištěními v tomto řízení spojeny, upravil jej zákon jako řízení samostatné, a to v § 180a a § 180b OSŘ¹¹⁷. Hlavním cílem tohoto řízení je posouzení dostatečného zájmu rodičů o dítě a rozhodnutí o něm je ze zákona uloženo pouze soudu. Zákon v případě tohoto řízení výslovně ukládá soudu povinnost rozhodnout s největším urychlením a přednostně, čímž se snaží zamezit nedůvodným průtahům v řízení a vytvořit právní podmínky k tomu, aby děti mající možnost vyrůstat v rodinách osvojitelů, nebyly zbytečně ponechávány v ústavním či jiném prostředí pouze proto, že soud nerozhodl ve věci dostatečně rychle. Soud rozhoduje o splnění podmínek ke dni podání návrhu dle § 68 odst. 3 ZoR, jedná se tedy o určitou výjimku z ustanovení § 154 odst. 1 OSŘ, podle něhož je pro rozsudek rozhodující stav v době jeho vyhlášení.

Lze konstatovat, že v případě, kdy je třeba zodpovědět otázku, zda-li bude třeba souhlasu rodičů s osvojením dítěte, či nikoliv, je rozhodnutí soudu v tomto specifickém řízení podmínkou, bez které není možné zahájit vlastní řízení o osvojení. Aktivně legitimováni k podání návrhu soudu jsou rodiče dítěte a orgán sociálně-právní ochrany dětí. Budoucí osvojitelé tento návrh podat nemohou. Účastníky řízení pak jsou rodiče nezletilého dítěte a samo toto dítě, které je zastoupeno orgánem sociálně-právní ochrany dětí jako kolizním opatrovníkem. Tento orgán však nemá postavení účastníka řízení, jelikož návrh podává jako opatrovník dítěte. Účastníkem řízení není ani rodič, který není zákonným zástupcem nezletilého¹¹⁸. Naopak nezletilému rodiči zákon přiznává

¹¹⁷ Před rokem 1998 řešil soud otázku souhlasu rodiče s osvojením jako předběžnou v rámci řízení o osvojení (viz výše).

¹¹⁸ WINTEROVÁ, A. a kol., Civilní právo procesní, 4. aktualizované vydání, Praha: LINDE, 2006, str.420.

postavení účastníka řízení i v případě, že není zákonným zástupcem dítěte. Nezletilým rodičům tak je pro toto řízení přiznána procesní způsobilost¹¹⁹.

Řízení je zahájeno dnem, kdy byl návrh podán soudu, přičemž příslušným bude soud, v jehož obvodu má nezletilý své bydliště¹²⁰. Soud nejprve vyslechne oba rodiče, pokud je jejich pobyt znám. V případě, že se pobyt rodičů nepodaří zjistit, může jim soud ustanovit dle § 29 odst. 2 OSŘ opatrovníka a dále vést řízení s tímto opatrovníkem. Soud následně provádí důkazy vyžádáním zpráv sociálních popř. zdravotních orgánů, zpráv ústavního zařízení, v němž je dítě umístěno, vyslechem svědků, popřípadě provádí další důkazy, které by vedly k vyjasnění existence nezájmu rodičů. Důkazní řízení o splnění této podmínky je nezbytné provádět se značnou pečlivostí a důsledností. Při posuzování nezájmu bude třeba přihlížet ke všem okolnostem případu, tedy především k životní situaci, ve které se rodiče nacházejí, k jejich možnostem a celkovému citovému a mravnímu poměru k dítěti.

Soud rozhodne o tom, že k osvojení není třeba přivolení rodičů v těch případech, kdy z celkového postoje, jednání a vůbec vztahu rodičů k dítěti je evidentní, že své povinnosti vůči němu plnit nehodlají ani nyní, ani v budoucnu, a že se dítěte zřekli. Všechny podmínky tedy musí být beze zbytku splněny a nesmí existovat žádná pochybnost o jejich naplnění. Jen tak může soud rozhodnout, že souhlasu rodičů k osvojení není třeba, přičemž platí, že na důsledky, které jsou s nezájmem o dítě spojeny, nemusí být rodič upozorněn.

V případě kladného závěru soudu, tedy že souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení je třeba, dává toto rozhodnutí rodičům postavení účastníků řízení o osvojení. Opačné rozhodnutí je z účastenství vylučuje. Rodiče tak nebudou ani účastníky řízení o preadopční péči ani o osvojení. Rodiče taktéž nemají právo být seznámeni s tím, kam je dítě umístěno. Na druhou stranu však platí, že toto rozhodnutí je vydáváno s výhradou změny stávajících poměrů, tzn. změní-li se poměry, soud na návrh pravomocný rozsudek zruší. Tato tzv. *clausula rebus sic stantibus* je typická právě pro rozhodnutí týkající se rodičovské zodpovědnosti. Žádné z těchto rozhodnutí tedy nezakládá překážku věci rozsouzené (*rei iudicatae*). Návrh na zrušení pravomocného

¹¹⁹ Ustanovení § 23 OSŘ, podle kterého může předseda senátu rozhodnout, že fyzická osoba, která nemá způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu, musí být v řízení zastoupena svým zákonným zástupcem, i když jde o věc, v níž by jinak mohla jednat samostatně, lze v tomto řízení užít jen tehdy, nedosáhl-li rodič věku 16 let.

¹²⁰ Srov. § 88 písm.c) OSŘ.

rozsudku však nelze podat dříve, než po uplynutí jednoho roku od jeho právní moci. Tomuto návrhu není možné vyhovět, pokud by dítě bylo již osvojeno nebo by bylo svěřeno do péče budoucího osvojitele nebo bylo-li zahájeno řízení o svěřeni dítěte do péče budoucího osvojitele.

5.2 Řízení o osvojení

Samotné řízení o osvojení je upraveno v § 181 - § 185 OSŘ a zahájeno může být pouze na návrh budoucího osvojitele. Ve svém návrhu musí osvojitel nebo osvojitelé výslovně uvést, jakým druhem osvojení chtějí dítě osvojit, přičemž soud je tímto návrhem vázán. Řízení je završeno rozhodnutím konstitutivní povahy, jehož následky nastávají okamžikem právní moci. Řízení o osvojení (stejně jako řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení) je řízením nesporným, soud proto není omezen v oblasti dokazování a může, pokud má za to, že je toho zapotřebí pro dokázání prospěšnosti osvojení pro osvojované dítě, vyhledávat další důkazy. Rozhodnutí o osvojení je pak rozhodnutím statusovým.

Okruh účastníků tohoto řízení je v § 181 odst. 1 OSŘ označen taxativně. Účastníky řízení tak jsou vždy osvojitel a osvojované dítě, jemuž je třeba i pro toto řízení ustanovit kolizního opatrovníka¹²¹. Je tomu tak proto, stejně jako v případě řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení, že v těchto případech nemůže být dítě zastoupeno ani jedním z rodičů, i když je jeho zákonným zástupcem, jelikož by mezi rodiči a dítětem mohlo dojít ke střetu zájmů. Na tyto případy pamatuje ZoR ve svém § 37, jehož první odstavec možnost zastoupení dítěte rodičem v takových situacích vylučuje.

Účastníky řízení jsou také rodiče osvojovaného dítěte, tito však nejsou účastníky vždy. Existují situace, kdy rodiče osvojovaného dítěte účastníky řízení nebudou. Jedná se například o situaci, kdy jsou rodiče zbaveni rodičovské zodpovědnosti, nebo byli zbaveni způsobilosti k právním úkonům, popřípadě byli v této způsobilosti omezeni a dále případy, kdy není třeba souhlasu rodičů dítěte k osvojení¹²². V takových případech bude dítěti ustanoven opatrovník podle § 68b ZoR. Mohou nastat i situace, kdy jeden z rodičů bude účastníkem řízení o osvojení a druhý z výše uvedených důvodů

¹²¹ WINTEROVÁ, A. a kol., Civilní právo procesní, 4. aktualizované vydání, Praha: LINDE 2006, str.420.

¹²² Blíže k tomu § 181 odst. 2 OSŘ.

nikoliv. V takovém případě vyvstává otázka, jak tuto situaci řešit? Z rozhodovací praxe soudů vyplývá, že dítěti bude ustanoven jak opatrovník dle § 37 odst. 2 ZoR, tak zároveň opatrovník dle § 68b ZoR. Je tomu tak proto, že každý z opatrovníků bude dítěti ustanoven z jiného důvodu. Není proto možné, aby jeden nahrazoval druhého. Z vlastní zkušenosti však mohou říci, že toto pravidlo není v praxi příliš dodržováno. Zpravidla i v těchto případech je dítěti ustanoven opatrovník jediný, který však plní obě funkce dohromady. Z tohoto důvodu je nezbytné, aby soud dle § 84 ZoR přesně vymezil rozsah práv a povinností opatrovníka z hlediska toho účelu, pro něž byl ustanoven.

Účastníkem řízení je i manžel osvojitele, samozřejmě kromě případů, kdy k osvojení není třeba jeho souhlasu, pak účastníkem není. Stejně jako v řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení, i v tomto řízení se nezletilému rodiči, pokud je starší 16 let, přiznává ze zákona plná procesní způsobilost, přičemž ustanovení § 23 OSŘ se v případě nezletilého rodiče uplatní jen je-li mladší 16 let.

Pokud jde o osvojované dítě, to je účastníkem řízení vždy. Obecně platí, že dítě by nemělo být pojmáno jako pasivní subjekt bez práv na informace a bez práv na vyjádření se k věcem, které se jej bezprostředně dotýkají, a to ani jde-li o řízení o osvojení. Souhlas dítěte k osvojení bude vyžadován v těch případech, kdy dítě bude schopno posoudit jeho význam a dosah. I v případě, že bude tato podmínka splněna, však souhlas dítěte s osvojením vyžadován nebude, byl-li by jím zmařen účel osvojení (viz výše). Soud tak musí vždy posoudit a zhodnotit intelektuální a volní vyspělost dítěte, přičemž musí také vzít v potaz věk dítěte a jeho rozumovou vyspělost. Konečné rozhodnutí, zda soud bude, či nebude vyžadovat souhlas dítěte s osvojením, záleží pouze a jen na jeho úvaze.

Pokud jde o ostatní účastníky řízení, ti budou v řízení vyslechnuti vždy.

K řízení o osvojení je, stejně jako k řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení, příslušný soud, v jehož obvodu má nezletilé dítě své bydliště.

5.3 Vznik osvojení

Osvojením se v převážné většině případů řeší situace dítěte od útlého věku na celý život. Proto zákon o rodině věnuje poměrně velkou pozornost vzniku tohoto vztahu¹²³. Česká právní úprava počítá již tradičně (více než polovinu století) se vznikem osvojení pouze na základě rozhodnutí soudu.

Osvojení, jakožto právní skutečnost zakládá jak právní následky společné pro oba typy osvojení, tak právní následky týkající se pouze osvojení nezrušitelného. Následky společné pro oba typy osvojení souvisí se skutečností, že osvojení upravuje právní postavení osvojence k původním rodičům a jejich příbuzným, a současně právní postavení osvojence k osvojiteli a jeho příbuzným. Tyto právní následky, ať již jde o zánik předchozího příbuzenství nebo o vznik nových příbuzenských vztahů, se promítají ve všech oblastech práv a povinností ascendentů a descendentů, např. též do práva dědického, a zejména pak i do některých práv procesních, ať již jde o občanský nebo trestní proces¹²⁴. Nezrušitelné osvojení pak zakládá ještě další právní následky, a to jednak, že osvojení tohoto typu je nezrušitelné a dále, že dítě nemůže být opětovně osvojeno, s výjimkou případů uvedených v § 76 ZoR. Jedná se o situace, kdy je dítě osvojováno manželem osvojitele, kdy osvojitel zemřel, anebo kdy dřívější osvojení bylo zrušeno. Zákon však nestanoví, jaký typ osvojení je při opětovném osvojení přípustný, ačkoliv ohledně tohoto problému v minulosti již proběhlo několik diskusí, autoři nedospěli k názorové shodě.

V naší společnosti lze již delší dobu sledovat prudký pokles porodnosti a tudíž se rodí převážně děti „chtěné“. Do kojeneckých ústavů (tj. zařízení pro děti do 3 let) jsou průměrně ročně umisťovány necelé dvatisíce dětí, z nichž se zhruba jedna polovina vrací do vlastní rodiny.

5.4 Zrušení osvojení

Zákon o rodině nezná institut zániku osvojení, a to žádným ze způsobů, které jsou typické např. pro institut pěstounské péče, který je osvojení velmi blízký a zaniká mimo jiné dosažením zletilosti či úmrtím pěstouna nebo dítěte. Je tomu tak proto, že

¹²³ NOVOTNÁ,V., PRŮŠOVÁ,L., K vybraným otázkám osvojování dětí, Praha: LINDE, 2004, str.51.

¹²⁴ RADVANOVA,S., ZUKLÍNOVÁ,M., Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva, Praha: C.H.BECK, 1999, str. 138.

osvojením vzniká mezi osvojitelem a osvojencem vztah, jaký je mezi dítětem a rodičem, a to se všemi právy a povinnostmi, které z něho plynou. Logicky tedy účinky takového vztahu přetrvávají, stejně jako je tomu mezi pokrevními příbuznými i poté, co osvojenec či osvojitel zemře nebo v případě, že osvojenec dosáhne zletilosti.

Zákon o rodině v § 73 připouští možnost zrušení osvojení, to však pouze ve výjimečných případech. Zrušením osvojení dochází k obnově právního poměru mezi osvojencem a jeho původní rodinou a současně k zániku vztahu osvojenec k osvojiteli a jeho příbuzným. Vzhledem k tomu, že osvojení má být nejpříznivější formou náhradní výchovy, mělo by dítě v náhradní rodině vyrůstat až do dospělosti. Zákon o rodině to také předpokládá, a proto ukládá soudu věnovat posuzování vhodnosti osvojení, zájmu a prospěchu dítěte velkou pozornost. K důkladnému posouzení vhodnosti budoucích osvojitelů přispívá ustanoveními o zprostředkování osvojení a o vzájemné spolupráci soudů a dalších institucí rovněž zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Bohužel i přes všechna opatření se stává, že osvojení svůj účel neplní a je tedy především v zájmu dítěte ho zrušit.

Jelikož osvojení nezaniká ani smrtí osvojitele nebo osvojenec, ani dosažením zletilosti osvojenec, je jeho zrušení soudem z důležitých důvodů jediný způsob, jak mohou vztahy vzniklé osvojením zaniknout, a to ještě jen v případě osvojení zrušitelného. Zákon o rodině tedy stanoví, že osvojení je možné zrušit, jen z důležitých důvodů, přičemž tyto nikterak nevymezuje, a to zejména proto, že i přes důkladné posuzování vhodnosti osvojení, mohou nastat nejrůznější situace, které přináší jen život, a které lze stěží výslovně v zákoně vymežit. Může jít například o situace, kdy nedojde k navázání patřičného citového vztahu nebo dojde k jeho vážnému narušení¹²⁵, dochází k hrubému zanedbávání rodičovské zodpovědnosti nebo dojde ke spáchání závažného trestného činu osvojitelem nebo dítětem apod. Takovým důležitým důvodem však není kupříkladu rozvod mezi osvojitelem a matkou osvojenec, stejně tak takovým důvodem není ani jejich faktický rozchod. Také smrt matky osvojenec není sama o sobě důležitým důvodem ke zrušení osvojení. K těmto skutečnostem by musely přistoupit další zjištění, kterými by byl objasněn zejména současný poměr osvojitele a osvojenec a hloubka jejich citových vazeb. Stranou zkoumání nemůže zůstat ani vztah mezi osvojitelem a rodičem osvojenec v průběhu manželství a vztah osvojitele a osvojenec

¹²⁵ Tyto situace jsou časté zejména u dospívajících dětí.

v téže době. Pro rozhodnutí soudu o zrušení osvojení nesmí být rozhodující ani ta skutečnost, že by se osvojenec vrátil do nevyhovujícího prostředí pokrevních rodičů. Je tedy ponecháno na úvaze soudu, aby posoudil, zda tvrzené a zjištěné skutečnosti jsou, či nejsou důležitým důvodem ospravedlňujícím zrušení osvojení.

V soudní praxi trvaly po dlouhou dobu neshody ohledně výkladu ustanovení § 73 odst. 1 ZoR v případě, kdy si dle § 66 ZoR manželé osvojili dítě jako společné. V těchto případech vznikl problém, zda v případě existence důvodů pro zrušení osvojení pouze na straně jednoho z osvojitelů, dojde ke zrušení osvojení jako celku nebo dojde ke zrušení osvojení jen ve vztahu k tomuto osvojiteli. Z toho, že zákon o rodině právě jen manželům dovoluje osvojení dítěte jako společného, a že tím vzniká v nové rodině vztah zcela obdobný vztahu mezi rodiči a dětmi bylo dovozováno, že jde o nedělitelný osvojitelský vztah, který ani v případě rozvodu manželství společných osvojitelů nelze zrušit jen u jednoho z těchto osvojitelů, nýbrž je možné zrušit takové osvojení pouze jako celek, a to k souhlasnému návrhu obou osvojitelů nebo k návrhu osvojence podanému proti oběma osvojitelům. K odůvodnění tohoto výkladu bylo poukazováno na to, že při částečném zrušení osvojení by nebylo důsledně možné realizovat zákonné důsledky zrušení osvojení uvedené v ustanovení § 73 odst. 2 ZoR, totiž obnovení vzájemných práv a povinností mezi osvojencem a jeho původní rodinou a obnovení jeho původního příjmení. Tento právní názor však nemá oporu v zákoně. Z ustanovení § 66 odst. 1 ZoR sice vyplývá, že jako společné nemohou dítě osvojit dvě osoby, které nejsou manžely, na druhou stranu z něho však neplyne, že tímto osvojením manžely je založen nedělitelný osvojenecký vztah, který by nebylo možné zrušit jen ohledně jednoho z osvojitelů. Tento závěr nelze dovodit ani z ustanovení § 73 odst. 2 ZoR, z jehož výkladu naopak vyplývá, že obnovení vzájemných práv a povinností mezi osvojencem a jeho původní rodinou, včetně obnovení jeho dřívějšího příjmení, nastává pouze v tom případě, kdy dochází k úplnému zrušení osvojení ve vztahu k oběma osvojitelům. V případě, že zůstává zachován osvojenecký vztah alespoň k jednomu z osvojitelů (např. při úmrtí druhého z nich), soustřeďují se práva a povinnosti, které by jinak měli při výchově dítěte oba rodiče, u tohoto osvojitele a není důvod k obnovení vztahů k dřívější rodině. Je proto třeba dospět k závěru, že osvojení společného dítěte manžely, lze zrušit podle ustanovení § 73 odst. 1 ZoR i jen v části týkající se vztahu osvojence k jednomu z dosavadních dvou osvojitelů. Přitom bude otázkou posouzení

okolností konkrétního případu, zda je dán důležitý důvod ke zrušení osvojení u konkrétního osvojitele, a zda tím nedojde pouze k jeho jednostrannému a neodůvodněnému zproštění především vyživovací povinnosti, kterou vůči dítěti měl a u osvojence k nežádoucí ztrátě práv, a to nejen vůči tomuto osvojiteli, ale i vůči jeho příbuzným¹²⁶. Tento názor lze proto považovat za jediný správný a do budoucna je třeba z něj vycházet, neboť je třeba konstatovat, že by bylo jednoznačně v rozporu s nejlepším zájmem dítěte, kdyby docházelo automaticky ke zrušení osvojení jako celku v případech, kdy by jeden z osvojitelů chtěl o dítě nadále pečovat a splňoval by i všechny předpoklady pro zajištění vhodného výchovného prostředí pro dítě¹²⁷.

Vzhledem k tomu, že dle § 73 odst. 1 ZoR nelze zrušit osvojení bez návrhu osvojence nebo osvojitele, je nutno dovodit, že zrušení osvojení pouze ve vztahu k jednomu z osvojitelů je přípustné (nejde-li o návrh osvojence), jen na návrh alespoň jednoho z osvojitelů. Není přitom podmínkou, aby byl návrh podán tím z osvojitelů, u něhož má být osvojitelský vztah zrušen. Soud může zrušit osvojitelský vztah i v případě nesouhlasu tohoto osvojitele, jsou-li pro takové rozhodnutí dány důležité důvody, zejména jsou-li zde takové okolnosti, za nichž osvojení nemůže plnit ve vztahu mezi osvojencem a jedním z osvojitelů své poslání. V případě, kdy je návrh na zrušení osvojení podáván nezletilým osvojencem, musí být tento zastoupen opatrovníkem dle § 83 ZoR.

Zákon nedovoluje, aby návrh na zrušení osvojení podal například pokrevní rodič či manžel osvojitele. Nicméně z § 185 OSŘ pak plyne, že rodiče osvojence jsou s ohledem na důsledky, které jsou dle § 73 odst. 2 ZoR se zrušením osvojení spojeny, účastníky tohoto řízení. Účastenství rodičů nebude logicky připadat v úvahu v těch případech, kdy tito nebyli účastníky samotného řízení o osvojení. Účastenství rodičů nelze dovodit ani ve shora zmiňovaném řízení o návrhu, aby osvojení bylo zrušeno jen ve vztahu k jednomu z osvojitelů, vzhledem k tomu, že tu nedochází k obnovení jejich rodičovských práv a povinností.

¹²⁶Zrušení osvojení pouze ve vztahu k jednomu ze dvou osvojitelů má totiž dalekosáhlejší účinky, než např. úmrtí jednoho z nich, při němž osvojenec zůstává zákonným dědicem po tomto osvojiteli a neztrácí ani zákonná dědičná práva vůči příbuzným osvojitele, ale ani případné právo na výživné vůči předkům tohoto osvojitele. Právo na výživné vzniká samozřejmě pouze za situace, kdy potřeby osvojence není schopen dostatečně zajišťovat zbývající osvojitel.

¹²⁷ Srov. stanovisko Nejvyššího soud ČR sp.zn. Cpj 64/83 ze dne 15.12.1983 uveřejněné ve sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek NS.

Bohužel velice často se stává, že po zrušení osvojení k obnovení vztahů s původní rodinou nedojde. V případě, že soud zjistí, že pokrevní rodiče nemohou rodičovskou zodpovědnost vykonávat, např. proto, že zemřeli, jsou zbaveni rodičovské zodpovědnosti nebo nemají způsobilost k právním úkonům, musí učinit nezbytná opatření odpovídající nastalé situaci, tedy především ustanovit dítěti poručníka. Mohou však samozřejmě nastat i další situace, a to kupříkladu takové, kdy se rodiče nebudou chtít o dítě dále starat nebo toho nebudou schopni a soud bude muset rozhodnout o ústavní výchově nebo o svěřeni dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče či o jeho svěřeni do pěstounské péče. V ostatním se však ve vztahu k biologické rodině nic nemění.

Jak jsem uvedla výše, v důsledku zrušení osvojení zanikají příbuzenské vztahy mezi osvojencem a rodinou osvojitele a současně se obnovují příbuzenské vztahy osvojence k jeho původní širší pokrevní rodině, a to dnem, kdy rozhodnutí o zrušení osvojení nabude právní moci. Tím ovšem důsledky spojené se zrušením osvojení nekončí, zrušením osvojení také zaniká osvojencovo právo vůči osvojiteli na dědění, obnovuje se dědické právo k původní pokrevní rodině, včetně pozbytí příjmení osvojitele a návratu k příjmení dřívějšímu. Osvojenec získává také opět právo na výživu vůči svým pokrevním rodičům.

Do přijetí novely zákona o rodině, účinné k 1.8.1998, bylo možné zrušit osvojení na základě dohody mezi osvojitelem a osvojencem, ale to pouze v případě, že byl osvojenec zletilý. K platnosti takové dohody se vzhledem k závažným právním důsledkům vyžadovala kvalifikovaná písemná forma¹²⁸. Tento způsob zrušení osvojení přetrvával v dosavadní právní úpravě jako pozůstatek staré právní úpravy práva rakouského, které u nás platilo do r. 1949. Podle tehdy platné právní úpravy mohlo osvojení na základě dohody i vzniknout. Postupem času však již vztahy založené tímto způsobem nepřicházely v úvahu, a proto i zrušení osvojení formou dohody ztratilo své opodstatnění.

Dle mého názoru je třeba se de lege ferenda zamyslet, a to i s ohledem na zahraniční právní úpravy, zda právo osvojitelů na zrušení osvojení v zákoně vůbec ponechat. Vždyť osvojitelé v době, kdy se rozhodovali, zda si dítě osvojit, či nikoli, byli zletilí, plně svéprávní, poučení a připravení. Plně se ztotožňuji s názorem Zdeňky Králíčkové,

¹²⁸ Dohoda o zrušení osvojení musela být sepsána soudem.

že každý by si měl nést odpovědnost za své činy, kterými k sobě jiné připoutal, a to tím spíše, když těmito osobami jsou nezletilé děti, zpravidla velice útlého věku. Navíc, vzhledem k tomu, že se postavení zájemce o osvojení, který se dobrovolně a poučeně rozhodl přijmout cizí dítě za své, velice podobá situaci přirozeného rodiče, měla by být jediná cesta, jak docílit zrušení statusových vazeb založených osvojením, cesta udělení souhlasu k readopci.

5.5 Opětovné osvojení – readopce

Současná právní úprava, v návaznosti na čl. 6 Evropské úmluvy o osvojení dětí z roku 1967, výrazně omezuje možnost opětovného osvojení. Opětovné osvojení je přípustné jen v těch případech, kdy je osvojenec znovu osvojen manželem osvojitele, kdy osvojitel zemřel nebo kdy dřívější osvojení bylo soudem zrušeno. U osvojení prvního typu je situace ještě složitější, zde je třeba osvojení nejdříve zrušit a teprve poté zahájit nové řízení o osvojení. Zákon přitom nestanoví, jaký druh osvojení je při readopci přípustný, lze tedy dovodit, že jsou možné varianty obě, a to jak osvojení zrušitelné, tak nezrušitelné. V případě osvojení, jenž byl osvojen nezrušitelně, je možné jeho opětovné osvojení jen manželem osvojitele nebo v případě, že osvojitel zemře. Účelem této přísné úpravy je snaha po maximální stabilitě vzniklých rodinněprávních vztahů.

Zvláštní situace nastává v těch případech, kdy dítě, původně osvojené nezrušitelně, je později osvojeno osvojením prvního typu, které však je opět zrušeno. Takové dítě se vrací do rodiny původního osvojitele. Nelze vyloučit ani situaci, kdy dítě osvojené nezrušitelným osvojením, je osvojeno pokrevními rodiči.

6.Kapitola: OSVOJENÍ V NĚMECKÉ PRÁVNÍ ÚPRAVĚ

Předposlední kapitolu své práce věnuji komparaci právní úpravy osvojení ve Spolkové republice Německo s právní úpravou českou. Vzhledem k tomu, že právní úprava institutu osvojení je v obou zemích postavena na obdobných základech, věnuji pozornost především základním odlišnostem, které mezi oběma úpravami existují, a to zejména z hlediska hmotněprávních podmínek osvojení.

Pojetí a způsob vzniku institutu osvojení prošel v České republice i ve Spolkové republice Německo podobným vývojem. Institut osvojení je v obou zemích pojímán jako forma náhradní rodinné péče, kterou ovšem ve svých důsledcích do jisté míry překračuje. Dříve než se zaměřím na samotnou komparaci obou úprav, považuji za vhodné věnovat pár řádků historickému vývoji institutu osvojení v SRN.

6.1 Stručný přehled historického vývoje právní úpravy osvojení v SRN

Stejně jako česká, tak i německá právní úprava spatřovala na počátku 20. století hlavní funkci osvojení především v rovině majetkoprávní. Jeho hlavním smyslem byla možnost bezdětných osob zajistit si vlastní volbou přímého příbuzného, dát mu své příjmení a učinit z něj svého nástupce v majetkových vztazích. Zajištění náhradní rodinné péče opuštěným dětem bylo pouze funkcí vedlejší. Až druhá světová válka přišla se zásadní změnou přístupu k institutu osvojení. Na přední místo se dostává stále více zabezpečení péče pro nezletilé děti bez rodičů¹²⁹.

Pokud jde o způsob vzniku osvojení, i ten směřoval v obou zemích stejným směrem. Jak Česká republika, tak SRN, opustily smluvní princip vzniku osvojení a zakotvily výhradně vznik na základě soudního rozhodnutí. Vznik osvojení na základě soudního rozhodnutí je v SRN platný od novelizace Bürgerliches Gesetzbuch (dále též „BGB“) v roce 1977¹³⁰ (viz níže). V bývalém Československu došlo k této změně o něco dříve, již ve 40. letech minulého století.

Německý zákonodárce upravil institut osvojení ve zmiňovaném BGB, tedy německém občanském zákoníku, který má podobu kodexu soukromého práva¹³¹. Německý občanský zákoník se skládá z 5 knih, a to z Obecné části, Závazkového práva, Věcného práva, Rodinného práva a Dědického práva. Rodinné právo je tedy upraveno ve čtvrté knize v ustanoveních § 1741 až § 1772. Předmětem jeho úpravy je rodina v nejširším slova smyslu, přičemž předpisy rodinného práva mají většinou donucující charakter.

¹²⁹ LÜDERITZ, A./DETHLOFF, N., Familienrecht, 28. Auflage, C.H.Beck, München 2007, str. 396.

¹³⁰ MACHÁČKOVÁ, L., Právní úprava osvojení v Německu a srovnání s ČR. Právo a rodina, 2001, č. 8, str. 11.

¹³¹ Tuto podobu má i náš připravovaný občanský zákoník.

Od svého vstupu v platnost dne 1.1.1900 prošel BGB četnými změnami. Zásadní změnu v právní úpravě osvojení přinesl v roce 1976 Adoptionsgesetz¹³² (dále též „AG“), který zavedl úplné osvojení nezletilého dítěte. Cílem nové právní úpravy bylo vytvořit mezi osvojencem a osvojitelem stejný vztah, jako mezi rodičem a dítětem, a dále zdůraznit jako hlavní účel a předpoklad osvojení blaho dítěte (§ 1741 odst. 1 BGB)¹³³. Pokud jde o způsob vzniku osvojení, přijetím AG došlo k opuštění smluvního principu a jeho nahrazení principem dekretovým, napříště tak o osvojení musí na návrh osvojitele rozhodnout soud.

V roce 1998 přinesl další změnu zákon reformující právní předpisy o reformě práv dětí (Kindschaftsrechtsreformgesetz) účinný od 1.7. 1998. Tento zákon nově upravil povinnost otce dítěte, který není manželem matky, dát k osvojení svůj souhlas. Z důvodu zrovnoprávnění manželských a nemanželských dětí již nebylo nutné osvojovat vlastní nemanželské děti.

Poslední zásadnější změna právní úpravy osvojení byla provedena zákonem¹³⁴ z roku 2002, který reagoval na přijetí Úmluvy o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení. Jeho účelem bylo vytvořit právní rámec pro rozvoj v oblasti zprostředkování osvojení. Tento zákon obsahoval změny právní úpravy, které konkretizovaly Úmluvu o mezinárodním osvojení. Konkretizace se týkaly především ochrany práv dítěte a oblasti spolupráce při mezinárodním osvojení. Součástí změn v právním řádu byl v této souvislosti také zákon o účincích osvojení podle cizího práva¹³⁵, který upravoval právní účinnost a uznání cizích osvojení v Německu¹³⁶.

6.2 Srovnání podmínek osvojení v české a německé právní úpravě

Pokud jde o podmínky osvojení v České republice a Spolkové republice Německo, jsou obě úpravy vytvořeny na podobných základech. Spojuje je především snaha

¹³² Gesetz über die Annahme als Kind und zur Änderung anderer Vorschriften z 2.7.1976, Zákon o osvojení dítěte a změně některých předpisů (zákon o osvojení) z 2.7.1976.

¹³³ FRINTOVÁ, D., Právní rámec náhradní rodinné péče ve Spolkové republice Německo, Právník, 2009, č.12, str. 1304.

¹³⁴ Gesetz zur Ausführung des Haager Übereinkommens vom 29.5.1993 über den Schutz von Kindern und die Zusammenarbeit auf dem Gebiet der internationalen Adoption, účinný od 1.1. 1992 (zákon k provedení Haagské úmluvy o ochraně dětí a spolupráci v oblasti mezinárodního osvojení ze dne 29.5.1993).

¹³⁵ Adoptionswirkungsgesetz (zákon o účincích osvojení).

¹³⁶ FRINTOVÁ, D., Právní rámec náhradní rodinné péče ve Spolkové republice Německo. Právník, 2009, č.12, str. 1305.

poskytnout na prvním místě prospěch dítěti a zajistit mu nejvyšší možnou ochranu. Nutno podotknout, že úpravy však nejsou totožné. Rozdílům, které mezi nimi existují se podrobněji věnuji v následujících odstavcích. Na úvod zmíním jednu ze základních odlišností, a to fakt, že tradiční dělení české právní úpravy na osvojení zrušitelné a nezrušitelné, německá právní úprava vůbec nezná. Osvojení je zde pojímáno jako nezrušitelné s tím, že osvojenecký vztah je možné zrušit jen ve zvlášť výjimečných případech, a to buď z moci úřední, pokud by to bylo ze závažných důvodů potřebné a v souladu s blahem dítěte, nebo na návrh, jestliže by se zjistilo, že nebyl dán řádný souhlas dítěte k osvojení¹³⁷.

Podmínky stanovené pro osvojení v ČR a SRN dále dělím podle toho, zda se jedná o podmínky na straně osvojitele či osvojence.

6.2.1 Srovnání podmínek osvojení na straně osvojitele v české a německé právní úpravě

a.) blaho dítěte

Jak již bylo mnohokrát zmiňováno, hlavním principem, na kterém je institut osvojení vybudován je blaho dítěte¹³⁸, kterému má osvojení sloužit. Hmotněprávní předpisy doslova uvádějí, že blaho dítěte je jednou z podmínek osvojení. Tato zásada provází celou právní úpravu tohoto institutu, a to jak v České republice, tak ve Spolkové republice Německo. Náš zákon o rodině ve svém § 64 odst. 2 výslovně stanoví, že osvojení musí být osvojenci ku prospěchu. Stejně tak § 1741 odst. 1 BGB připouští osvojení jen tehdy, slouží-li blahu dítěte. V této souvislosti je velmi sporným bodem osvojení dítěte blízkými příbuznými, které je v Německu přípustné, zatímco v České republice není osvojení mezi blízkými příbuznými možné, i když právní úprava tento zákaz výslovně neuvádí. Všeobecně je v české nauce zastáván názor, že není možné

¹³⁷ FRINTOVÁ, D., Právní rámec náhradní rodinné péče ve Spolkové republice Německo. Právník, 2009, č. 12, str. 1308.

¹³⁸ Tento neurčitý právní pojem konkretizovala německá soudní praxe tak, že osvojení slouží blahu dítěte tehdy, pokud se osvojením změní celkově životní podmínky osvojence oproti současnému stavu natolik, že lze očekávat výrazněji lepší osobnostní vývoj dítěte.

osvojení mezi příbuznými v řadě přímé a mezi sourozenci, v případě vzdálenějšího příbuzenství, pak soudní praxe osvojení připouští¹³⁹.

Osvojením dítěte blízkými příbuznými dochází k umělému vytvoření nových příbuzenských vztahů tam, kde tyto vztahy již existují. Pokud dojde k osvojení dítěte například jeho sourozencem, lze jen těžko očekávat vytvoření takového vztahu, jaký je mezi rodiči a dětmi, proto je zde třeba zvláště pečlivě zkoumat naplnění onoho blaha dítěte. Konečný závěr o tom, zda je osvojení v zájmu blaha dítěte může soud učinit až po zhodnocení konkrétní situace.

Německý BGB stanoví dvě překážky, při jejichž naplnění není možné osvojení povolit, jelikož by nebyla naplněna podmínka blaha dítěte. Prvním případem je situace, kdy by účelu osvojení odporovaly zájmy dítěte osvojitele nebo osvojence (tento případ je spíše výjimkou). Dalším případem, kdy by nebylo možné o osvojení rozhodnout je situace, kdy by zájmy osvojovaného dítěte byly ohroženy dětmi osvojitele. S ohledem na vznik dědického práva a vyživovací povinnosti se zohledňují i zájmy majetkové, avšak rozhodně by neměly být rozhodujícím faktorem. V českém zákoně o rodině takovéto ustanovení nenajdeme, avšak nový občanský zákoník s obdobným ustanovením již počítá.

Velice diskutovanou a aktuální otázkou v souvislosti s blahem dítěte je jeho osvojení jedním z registrovaných partnerů, které německý zákon o registrovaném partnerství (dále též „LPG“)¹⁴⁰ připouští. Jeden z registrovaných partnerů si tak dle německého práva může osvojit dítě sám nebo má možnost osvojit dítě druhého partnera (viz níže). Německý zákonodárce dospěl k závěru, že homosexualita osvojitele nemusí být na překážku blaha dítěte. Tento názor je podpořen zejména skutečností, že dítě, které vyrůstá se dvěma dospělými lidmi, si k nim zpravidla vytvoří silnou citovou vazbu bez ohledu na skutečnost, zda se jedná o pár heterosexuální či homosexuální. Oba jedinci hrají v životě dítěte nezastupitelnou roli, přičemž zdravý emoční a psychický vývoj takového dítěte, pak závisí na přítomnosti obou těchto osob v jeho životě. Proto by blaho dítěte mohlo být velice snadno poškozeno v případě ztráty jednoho z „rodičů“. Taková situace může nastat velice jednoduše, například pokud by se homosexuální partneři rozešli, v takovém případě nemá biologický rodič žádnou povinnost umožnit

¹³⁹ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., České rodinné právo, 3. přepracované a doplněné vydání, Masarykova univerzita v Brně, Brno: Doplněk, 2006, str. 297.

¹⁴⁰ Gesetz über die Eingetragene Lebenspartnerschaft z 16.2.2001.

bývalému partnerovi jakýkoliv kontakt s dítětem. Stejně tak v případě, že by biologický rodič zemřel, za této situace může být dítě partnerovi zemřelého rodiče odebráno a silná citová vazba dítěte zpřetrhána.

Na základě výše uvedeného se domnívám, že je v nejvyšším zájmu dítěte, jistotu přítomnosti obou partnerů v jeho životě promítnout do roviny právní. Jsem přesvědčena, že by i v ČR, stejně jako v SRN, měla de lege ferenda existovat právní úprava, která by partnerovi rodiče umožnila faktický vztah vůči dítěti právně zakotvit.

b.) vznik vztahu rodiče a dítěte

Narozdíl od BGB, který ve svém § 1741 odst. 1 výslovně stanoví, že osvojení je přípustné pouze tehdy, dá-li se mezi osvojencem a osvojitelem očekávat vznik takového vztahu, jaký je mezi rodiči a dětmi, náš ZoR tento požadavek výslovně nestanoví. Německý občanský zákoník dále stanoví, že možnost vzniku tohoto vztahu musí zhodnotit soud. Zohledněny by měly být především okolnosti, které fakticky vzniku takového vztahu brání. Takovou okolností je například současné osvojení dítěte a jeho nezletilé matky jedním osvojitelem, čímž by se matka a dítě staly sourozenci. V úvahu by měl být vzat také vysoký věk osvojitele, nebo předchozí intimní poměr mezi osvojitelem a osvojencem¹⁴¹.

V české právní úpravě můžeme tuto zásadu dovodit z výše uvedeného principu osvojení ku prospěchu dítěte. Nový občanský zákoník však již s touto zásadou výslovně počítá, když stanoví, že *„předpokladem osvojení je takový vztah mezi osvojitelem a osvojencem, jaký je mezi rodičem a dítětem, nebo že tu jsou alespoň základy takového vztahu“*¹⁴².

c.) minimální věk osvojitele

Dle § 1743 BGB je minimální věk, kterého musí osvojitel dosáhnout 25 let resp. 21 let v případě osvojení manželky. V tomto případě stačí, aby věku 25 let dosáhl pouze jeden z manželů, u druhého z nich pak postačuje dosažení věku 21 let. V německé právní úpravě tedy není věkový rozdíl mezi osvojencem a osvojitelem výslovně

¹⁴¹ PALANDT, DIEDERICHSEN, Bürgerliches Gesetzbuch, 66. Auflage, C.H.BECK, München 2007.

¹⁴² Srov. § 795 návrhu nového občanského zákoníku.

stanoven. Vychází se však z toho, že mezi osvojencem a osvojitelem se očekává vznik takového vztahu, jaký je mezi rodiči a dětmi. Náš ZoR, narozdíl od německé právní úpravy, stanoví jako jednu z podmínek pro osvojení přiměřený věkový rozdíl mezi osvojencem a osvojitelem, přičemž toto pravidlo není blíže konkretizováno a jeho splnění záleží na úvaze soudu. Splnění hlediska přiměřenosti věkového rozdílu, tak soud musí zkoumat a konkretizovat v každém jednotlivém případě.

Jak v německé, tak v české právní úpravě, není stanovena horní věková hranice pro osvojitele. I v těchto případech je však třeba vyjít z podmínky, že mezi osvojencem a osvojitelem by měl vzniknout takový poměr, jaký je mezi rodiči a dětmi.

d.) způsobilost osvojitele k právním úkonům

Podmínka plné způsobilosti osvojitele k právním úkonům je společná pro obě právní úpravy. Náš ZoR výslovně v § 64 odst. 2 stanoví, že osvojitelem nemůže být ten, kdo nemá způsobilost k právním úkonům. Toto výslovné ustanovení týkající se způsobilosti osvojitele k právním úkonům sice v německé právní úpravě chybí, tuto podmínku lze však vyvodit z dalších ustanovení, a to především z § 1741 odst. 2 BGB, podle kterého může jeden z manželů samostatně osvojit dítě, je-li druhý manžel nezpůsobilý k právním úkonům. Podmínku plné způsobilosti osvojitele je možné dovodit také z § 1752 odst. 2 BGB, který výslovně zakazuje podání návrhu na osvojení prostřednictvím zástupce. Konečně tato podmínka vyplývá i z § 1673 odst. 1 BGB, který stanoví, že rodičovská péče o dítě nenáleží rodiči, který není způsobilý k právním úkonům¹⁴³.

e.) společné osvojení

Podle české právní úpravy je možné osvojení dítěte osamělou osobou, avšak jako společné mohou osvojit dítě jen manželé. Nezrušitelně pak mohou dítě osvojit pouze manželé, osoba osamělá jen ve výjimečných případech. Zákon o rodině připouští i osvojení pouze jedním z manželů. Druhému manželovi k takovému osvojení žádná práva ani povinnosti nevznikají, zákon však vyžaduje k osvojení jeho souhlas s tím, že

¹⁴³ LÜDERITZ,A./DETHLOFF,N., Familienrecht, 28.Auflage, C.H.BECK, München 2007, str. 401.

§ 66 odst. 2 ZoR uvádí výjimky, kdy souhlasu druhého manžela není třeba¹⁴⁴. Toto platí v případě, že jde o osvojení dítěte cizího. Pokud jde o osvojení dítěte manželem rodiče, souhlas manžela se nevyžaduje.

Oproti české právní úpravě, německá právní úprava nepřipouští osvojení dítěte pouze jedním z manželů, a to ani za předpokladu, že by druhý manžel s osvojením souhlasil. Manželé tedy v SRN mohou dítě osvojit jen společně. Z tohoto pravidla však BGB připouští 2 výjimky, a to v případě, že jeden manžel osvojuje dítě svého manžela, kdy následkem tohoto osvojení půjde o společné dítě obou manželů. Druhý případ, kdy může osvojit dítě pouze jeden z manželů je situace, kdy druhý manžel není plně způsobilý k právním úkonům nebo ještě nedovršíl 21. rok svého věku. Německý BGB pak stejně jako český ZoR stanoví, že k osvojení dítěte jen jedním z manželů je nutný souhlas druhého z nich¹⁴⁵. Vzhledem k výše uvedenému, má však toto ustanovení minimální praktické uplatnění¹⁴⁶. V podstatě zde připadají v úvahu pouze 2 případy, kdy je souhlas druhého manžela třeba, a to v případě, kdy bude jeden z manželů samostatným osvojitelem, protože druhý ještě nedovršíl 21. rok svého věku, druhým případem je osvojení jedním z registrovaných partnerů. Zde je dle § 9 odst. 6 LPG nutný souhlas druhého registrovaného partnera. Tento souhlas, stejně jako souhlas druhého z manželů, může být nahrazen.

Jak jsem již naznačila výše, pokud jde o osvojení dítěte registrovanými partnery, je tato problematika řešena v porovnávaných právních úpravách odlišně. Narozdíl od právní úpravy české, kde nemají homosexuální páry, ani v případě, že uzavřely registrované partnerství, žádnou možnost osvojit si dítě, německá právní úprava je k homosexuálním párům mnohem vstřícnější. Od 1.1.2005 mají registrované páry v SRN možnost využít institutu tzv. nepravého osvojení, který dovoluje, aby jeden z registrovaných partnerů osvojil dítě svého partnera¹⁴⁷. Tohoto institutu využívají především registrované partnerky, kdy po umělém oplodnění jedné z nich,¹⁴⁸ se druhá registrovaná partnerka osvojením stane druhým rodičem dítěte. Společné osvojení dítěte

¹⁴⁴ Jedná se o případy, kdy druhý manžel pozbyl způsobilosti k právním úkonům nebo je-li opatření souhlasu spojeno s překážkou těžko překonatelnou.

¹⁴⁵ Srov. § 1749 odst. 1 BGB.

¹⁴⁶ V případě tzv. nepravého osvojení totiž dává druhý rodič souhlas právě z titulu svého rodičovství a v případech, kdy druhý manžel nemá plnou způsobilost k právním úkonům nebo pokud je jeho pobyt dlouhodobě neznámý, souhlas nutný není.

¹⁴⁷ Srov. § 9 odst. 7 LPG.

¹⁴⁸ Německá právní úprava umožňuje umělé oplodnění v případě homosexuálního páru.

registrovanými partnery však nepřipouštějí ani české, ani německé zákony. V současné době se však v SRN intenzivně diskutuje o návrhu tamní ministryně spravedlnosti, na povolení společné adopce dítěte registrovanými partnery. V tomto případě se hlavním problémem stává otázka diskriminace těchto dětí ze strany společnosti, která by ve svých důsledcích jistě zájem dítěte negativně ovlivnila.

Ani jedna z právních úprav také nepřipouští možnost osvojení dítěte dvěma nesezdanými partnery, přičemž dovoleno není ani tzv. osvojení postupné, tedy osvojení dítěte, které již bylo osvojeno jedním z nesezdaných partnerů, druhým partnerem. Tato úprava je v souladu s ustanoveními Evropské úmluvy o osvojení dětí z roku 1967. Přesto se zde nabízí otázka, zda je toto striktní odmítání osvojení nesezdanými partnery v souladu s požadavkem blaha dítěte.

Osamělá osoba pak může být osvojitelem jak v České republice, tak ve Spolkové republice Německo.

f.) další podmínky osvojení na straně osvojitele

Narozdíl od německé právní úpravy, jsou v českém ZoR stanoveny ještě další podmínky na straně osvojitele, které je třeba splnit. Upravena je tak povinnost soudu zjistit na základě lékařského vyšetření a dalších potřebných vyšetření zdravotní stav osvojitelů, jejich osobnostní dispozice a motivaci k osvojení a posoudit, zda se nepřičítá účelům osvojení. Podobnou hmotněprávní podmínku sice BGB výslovně nestanoví, avšak z dalších právních předpisů lze dovodit, že i touto otázkou je třeba se v rámci zprostředkování osvojení zabývat.

Další podmínka pro osvojení, kterou stanoví náš ZoR, přičemž německá úprava se o ní nezmiňuje, je povinnost soudu před rozhodnutím o osvojení poučit osvojitele o účelu, obsahu i důsledcích osvojení. Soud by neměl tuto svou povinnost podceňovat a měl by ji vykonávat co možná nejdůkladněji. Účelem této poučovací povinnosti soudu je především snaha, aby si budoucí osvojitel uvědomil, jak závažné následky jsou s osvojením spojeny. Cílem je přimět osvojitele k důkladnému zvážení tohoto životního kroku, a to ve všech souvislostech a důsledcích, které jsou s osvojením spojeny, a to především v oblasti statusové, majetkové i sociálně-právní. Soud by neměl spoléhat na to, že orgány sociálně-právní ochrany dětí, které vyhledávají vhodné osvojitele a děti

pro osvojení, s adepty na osvojení obvykle hovoří, doporučují jejich psychologická vyšetření atd.¹⁴⁹, proto by měl svou poučovací povinnost plnit s maximální zodpovědností.

Tuto podmínku osvojení považují za velice významnou, jelikož budoucí osvojitelé si často neuvědomují všechny důsledky a změny, které jdou s osvojením ruku v ruce. Nezakotvení této povinnosti v německém právním řádu považují za vážný nedostatek německé právní úpravy a jsem přesvědčena, že by tato podmínka do budoucna nepochybně měla být v německém právním řádu zakotvena.

6.2.2 Srovnání podmínek osvojení na straně osvojence v české a německé právní úpravě

a.) nezletilost osvojence

Jeden ze stěžejních rozdílů mezi českou a německou právní úpravou osvojení je skutečnost, že německý občanský zákoník připouští, narozdíl od českého zákona o rodině, osvojení zletilých osob¹⁵⁰. Osvojení tedy podle německé právní úpravy není, pokud jde o věk osvojence, nijak omezeno. Obě právní úpravy se pak shodují v tom, že osvojit lze dítě od jeho narození, přičemž dítě počaté, ale dosud nenarozené osvojit nelze. Pro nezrušitelné osvojení je navíc v české právní úpravě stanoven požadavek minimálního věku osvojence, tedy dosažení jednoho roku věku.

b.) souhlas osvojence s osvojením

Úprava souhlasu osvojence s osvojením je řešena v každé právní úpravě jiným způsobem. Jak jsem již uvedla v kapitole nazvané „Předpoklady osvojení“, dle české právní úpravy je souhlas dítěte s osvojením, jako podmínka vzniku osvojení požadován jen tehdy, je-li dítě natolik rozumově a volně vyspělé, aby mohlo posoudit dosah a význam osvojení. Pokud by však souhlasem dítěte mohl být zmařen účel osvojení, není jeho souhlasu zapotřebí ani v těchto případech. Německá úprava řeší otázku souhlasu dítěte s osvojením tak, že pokud je osvojované dítě starší 14 let a je způsobilé

¹⁴⁹ KNAPPOVÁ, M., ŠVESTKA, J., a kol., Občanské právo hmotné, 3. aktualizované a doplněné vydání, Praha : ASPI, 2002, str. 129.

¹⁵⁰ Dle německého právního řádu se zletilosti nabývá dosažením věku osmnácti let, avšak narozdíl od našeho práva, německé právo nezná dřívější nabytí zletilosti.

k právním úkonům (má-li omezenou způsobilost jen vzhledem ke svému věku, jelikož dle § 106 a násl. BGB mají nezletilí starší sedmi let tzv. omezenou způsobilost k právním úkonům), dává souhlas k osvojení samo s přivolením svého zákonného zástupce. V těchto případech má osvojované dítě možnost, až do doby, než rozhodnutí o osvojení nabude právní moci, souhlas s osvojením odvolat, a to i bez souhlasu zákonného zástupce. Odvolání však musí být úředně ověřeno. V ostatních případech vysloví souhlas s osvojením za dítě jeho zákonný zástupce. Je-li zákonným zástupcem dítěte rodič, není jeho souhlas k osvojení ve všech případech nutný. Tento souhlas se nepožaduje, udělil-li rodič vlastním jménem platný a neodvolatelný souhlas s osvojením nebo byl-li jeho souhlas nahrazen přivolením soudu. V případě, že opatrovník či poručník, jako zákonný zástupce dítěte, bez pádného důvodu odmítá dát souhlas nebo přivolení k souhlasu dítěte s osvojením, je možné je nahradit souhlasem opatrovnického soudu¹⁵¹.

Dle německé právní úpravy tak dítě starší 14 let má možnost samo rozhodnout, zda chce vyrůstat v nové rodině, či nikoli. Společná pro obě úpravy je skutečnost, že vlastní souhlas dítěte nemůže být nahrazen.

c.) zdravotní stav osvojení

Zákon o rodině v § 70 stanoví povinnost soudu zjišťovat zdravotní stav osvojení a s výsledky seznámit osvojitele i zákonného zástupce osvojení. Tuto podmínku osvojení BGB, stejně jako v případě zjišťování zdravotního stavu osvojitele, výslovně neobsahuje. Avšak i zde je možné povinnost zabývat se zdravotním stavem osvojení při zprostředkování osvojení, dovodit z dalších právních předpisů. Dle mého názoru by jistě přispělo k větší právní jistotě, kdyby tato podmínka byla v BGB výslovně zakotvena. Osvojitelé by měli mít právo vědět, jaký je fyzický a psychický zdravotní stav dítěte, které hodlají přijmout za své. Stejně tak by měli mít právo znát zdravotní stav biologických rodičů osvojovaného dítěte. V tomto ohledu by měli být především informováni, zda rodiče osvojovaného dítěte netrpěli dědičnými poruchami, které by se u dítěte mohly časem projevit. Dostatečnou informovaností osvojitelů se nepochybně dá

¹⁵¹ SCHELLHAMMER, K., Familienrecht nach Anspruchsgrundlagen, C.F. Müller verlag, 4. Auflage, Heidelberg 2006, str. 546-547.

do budoucna částečně předejít následnému rušení osvojení, zklamání a psychické újmě jak na straně rodičů, tak na straně dětí. Proto si myslím, že by i tato podmínka měla být v BGB výslovně stanovena.

d.) souhlas manžela dítěte s osvojením

Německý občanský zákoník stanoví jednu zvláštní podmínku pro osvojení, která je pro změnu zapovězena českému ZoR. Jedná se o podmínku souhlasu manžela osvojovaného dítěte s osvojením v případě, že toto dítě je již vdané či ženaté. Pokud je pobyt manžela (manželky) dítěte dlouhodobě neznámý nebo nemá-li plnou způsobilost k právním úkonům, souhlas s osvojením se nevyžaduje. Tento souhlas není možné nahradit rozhodnutím soudu.

Tuto podmínku osvojení bychom v českém právním řádu hledali marně. Absence souhlasu manžela dítěte s jeho osvojením v české právní úpravě, má však své zcela logické opodstatnění. Podle českých zákonů platí, že dítě, které uzavře manželství, nabývá tímto aktem zletilosti před dosažením věku osmnácti let¹⁵² a zletilou osobu dle ZoR není možné osvojit.

e.) osvojenec musí být starší jednoho roku v případě nezrušitelného osvojení

Pokud jde o nezrušitelné osvojení, stanoví ZoR jednu speciální podmínku, se kterou se v BGB nesetkáme. Dle českého práva lze nezrušitelně osvojit jen nezletilého staršího jednoho roku věku. Zákonodárce při stanovení této zvláštní podmínky pro nezrušitelné osvojení vycházel z předpokladu, že po dosažení jednoho roku věku lze již po stránce zdravotní, dle odborných poznatků, lépe stanovit prognózu dalšího vývoje dítěte. Tyto poznatky o zdravotním stavu dítěte by měly budoucímu osvojiteli usnadnit rozhodování o nezrušitelném osvojení. Platí, že dítě musí být starší jednoho roku v den rozhodnutí soudu o osvojení, v době podání návrhu tato podmínka být splněna nemusí. Stejně tak to platí i v případě svěřeni dítěte do preadopční péče, ani tehdy ještě dítě nemusí tuto podmínku obligatorně splňovat. Nutno zdůraznit, že dle německého BGB jsou všechny adopce nezletilých nezrušitelné.

¹⁵² Dle německého občanského zákoníku není dřívější nabytí zletilosti možné, zletilosti se podle německého práva nabývá dovršením věku osmnácti let. Uzavřením manželství před dovršením osmnáctého roku věku je možné, avšak není s ním spojeno nabytí zletilosti.

6.3 Osvojení zletilé osoby

Jak již bylo zmíněno shora, jednou z nejvýznamnějších odlišností komparovaných právních úprav, je možnost osvojení zletilé osoby, kterou právní úprava německá, narozdíl od právní úpravy české, připouští. Skutečný význam tohoto institutu je však podstatně menší, než je tomu u osvojení nezletilých. Jeho využití je především s ohledem na hlavní účel, který osvojení plní, spíše výjimečné. Osvojení zletilých upravuje BGB v §1767 - §1772, toto osvojení je narozdíl od osvojení nezletilých chápáno jako osvojení neúplné a zrušitelné. Dle § 1767 odst.1 BGB může být zletilá osoba osvojena, pokud je to mravně odůvodnitelné, což bude zejména v těch případech, kdy mezi osvojencem a osvojitelem vznikl vztah, jaký je mezi rodičem a dítětem. Nemá být tedy využíváno k získání jména, šlechtického titulu, dědického práva nebo například státního občanství či azylu.

Pro osvojení zletilé osoby platí přiměřeně ustanovení upravující osvojení osoby nezletilé, pokud ze zvláštních ustanovení nevyplývá něco jiného. Jednou z velkých odlišností od osvojení nezletilého je fakt, že účinky osvojení zletilé osoby zůstávají omezeny pouze na osvojence a osvojitele, nedochází zde tedy ke vzniku příbuzenského vztahu mezi osvojencem a příbuznými osvojitele a naopak práva a povinnosti vyplývající z příbuzenského poměru osvojence a jeho dětí vůči biologické rodině zůstávají zachovány¹⁵³. Osvojenec se tak dostává do obou rodin se všemi právními následky, jako jsou kupříkladu vyživovací povinnosti a dědická práva. Přednostně před biologickými příbuznými je však povinen poskytovat osvojenci výživné osvojitel.

O osvojení zletilé osoby rozhoduje opatrovnický soud na návrh, který podává společně osvojitel a zletilá osoba. K osvojení tak není třeba, jako v případě nezletilého osvojence¹⁵⁴, souhlasu rodičů osvojované osoby, ale osvojovaná osoba přímo dává spolu s osvojitelem návrh na osvojení. Pokud osvojovaná zletilá osoba není způsobilá k právním úkonům, podává za ní návrh její zákonný zástupce.

Dle § 1772 odst. 1 BGB lze však i zletilou osobu osvojit se stejnými účinky, jako má osvojení osoby nezletilé (tedy ve smyslu úplného osvojení), a to na návrh osvojence a osvojitele. To však jen v případech v zákoně přesně vymezených, konkrétně pokud:

¹⁵³ Srov. § 1770 BGB.

¹⁵⁴ Srov. § 1747 BGB.

- osvojitel současně se zletilým osvojenecem osvojil jeho nezletilého sourozence nebo byl tento sourozenec osvojitelem osvojen již dříve;
- byl osvojenec přijat do osvojitelovy rodiny již jako nezletilý;
- osvojitel osvojuje zletilé dítě svého manžela;
- byl osvojenec v době podání návrhu na osvojení ještě nezletilý, avšak zletilosti dosáhl během řízení o osvojení;

Toto ustanovení BGB se však nepoužije tehdy, pokud by jeho použití odporovalo zájmu biologických rodičů na tom, aby zůstal zachován jejich příbuzenský vztah k osvojení¹⁵⁵.

Německý občanský zákoník stanoví také případy, kdy je osvojení zletilé osoby nepřijatelné. Jedná se o situace, kdy by osvojení odporovalo zájmům osvojenec nebo osvojitelů. Osvojení zletilé osoby může být také z důležitých důvodů na návrh osvojitele a osvojenec zrušeno poručenským soudem. Pro zrušení platí přiměřeně ustanovení upravující zrušení osvojení osoby nezletilé.

Česká právní úprava rovněž v historii institut osvojení zletilé upravovala¹⁵⁶. V současné době je v ČR problematika osvojení zletilé osoby opět tématem velice aktuálním, a to především s ohledem na připravovaný nový soukromoprávní kodex, který se k institutu osvojení zletilé osoby opět vrací a zároveň prvorepublikovou koncepci dále rozvádí. Této problematice se podrobněji věnuji v kapitole následující.

Na závěr je třeba podotknout, že možnost osvojení zletilé osoby do jisté míry odporuje samotnému účelu institutu osvojení, tedy poskytnutí náhradní rodinné péče v zájmu nejvyššího blaha osvojovaného dítěte. Německý občanský zákoník tento institut umožňuje především v zájmu ochrany zásady autonomie vůle, která je jednou ze základních zásad soukromého práva.

6.4 Shrnutí

Pokud bych měla stručně zhodnotit poznatky, které jsem komparací obou právních úprav získala, konstatuji, že obě úpravy mají hodně společného, přičemž k dalšímu stírání rozdílů stále dochází. Pokud se zaměřím na právní úpravu německou, nutno

¹⁵⁵ FINKE, F., GARDE, R., Familienrecht in der anwaltlichen Praxi, 4. Auflage, Bonn: Dt. Anwaltverlag, 2001 str. 895.

¹⁵⁶ Právní úpravu osvojení zletilé obsahoval jak OZO, tak zákon č. 56/1928 Sb., o osvojení.

podotknout, že tato právní úprava klade jednoznačně přísnější nároky na osobní charakteristiku osvojitelů, než právní úprava česká. Tuto skutečnost vyvozují mimo jiné z faktu, že dle § 1741 odst. 2 BGB se osvojitelem může stát manželský pár zásadně jen společně, přičemž vždy musí alespoň jeden z manželů dosáhnout minimální věkové hranice 25 let, u druhého pak postačuje dosažení věku 21 let. V případě, že druhý partner ještě nedosáhl 21 let věku, může manžel starší 25 let osvojit dítě sám. Samozřejmě i tato právní úprava připouští možnost osvojení dítěte neoddanou osobou, ta však opět musí splnit věkové kritérium, a to být starší 25 let. Dle německé právní úpravy musí osvojení vést k trvalému zlepšení osobních nebo právních poměrů dítěte. Nikdy však nesmí dojít k ohrožení převažujících zájmů vlastních dětí osvojitele¹⁵⁷.

Za zajímavou a velice přínosnou považují zejména skutečnost, že německá právní úprava výslovně řeší situace, kdy se osvojitel pokusil osvojit si dítě nelegální cestou, a to buď objednávkou či za odměnu třetí osobě, která osvojení zprostředkuje. V uvedených případech může být osvojení akceptováno jedině tehdy, pokud je zde evidentně prokázána nutnost osvojení v zájmu dítěte, zejména došlo-li k vytvoření citové vazby mezi osvojitelem a osvojencem. Dle německého práva se pak posoudí, zda bylo jednání osvojitele v rozporu se zákonem či dobrými mravy. Dítě následně stráví přiměřenou dobu v rodině osvojitele, kdy Úřad na ochranu mládeže provádí pravidelné kontroly a shromažďuje podklady pro vypracování následného posudku vhodnosti osvojitele.

Zásadnější rozdíly mezi oběma úpravami nenajdeme, nejvýznamnější odlišností německé právní úpravy je možnost osvojit i zletilou osobu, jinak se obě úpravy liší pouze v detailech, přičemž ve většině případů podmínky osvojení, které stanoví BGB či ZoR výslovně, lze v druhé právní úpravě dovodit výkladem a naopak. Německý občanský zákoník kupříkladu výslovně stanoví, že mezi osvojencem a osvojitelem by měl vzniknout takový vztah, jaký je mezi rodičem a dítětem. Stejně tak uvádí, že osvojitel musí být plně způsobilý k právním úkonům. Tyto podmínky, ač nejsou v zákoně o rodině výslovně upraveny, lze výkladem dovodit. Na druhé straně český ZoR výslovně stanoví povinnost soudu zjistit zdravotní stav osvojitele, jeho osobnostní dispozice a motivaci k osvojení, stejně jako povinnost zjistit zdravotní stav osvojence.

¹⁵⁷ Slov. § 1745 BGB.

Tyto podmínky sice německý BGB výslovně neuvádí, avšak nutnost se jimi při zprostředkování osvojení zabývat, lze dovodit z dalších právních předpisů.

Pokud jde o otázku procesní lze konstatovat, že vlastní proces osvojení se v Německu příliš neliší od procesu osvojení v České republice. Příslušný soud rozhodne na základě ústních slyšení, vyjádření a přezkoumání zákonných podmínek. Jestliže chybí některý souhlas a je zapotřebí jej nahradit rozhodnutím soudu, musí nejprve toto rozhodnutí nabýt právní moci. Rozhodnutí o osvojení nabude právní moci okamžikem doručení osvojiteli. Rozhodnutí je nenapadnutelné a nezměnitelné.

7.Kapitola: NAVRHOVANÉ ZMĚNY PRÁVNÍ ÚPRAVY

Stejně jako v ostatních oblastech práva je i v oblasti práva rodinného nezbytné adekvátně reagovat na objektivní společenské jevy současnosti, jakými jsou rozpad tradiční rodiny, nesezdaná soužití, zdokonalující se lékařská praxe, obchodování s dětmi apod. Tyto a mnohé další jevy podstatně ovlivňují náhled na problematiku osvojení, a proto je třeba, aby na ně právní úprava odpovídajícím způsobem reagovala, tyto jevy odrážela a dále se vyvíjela.

Potřeba odrazit měnící se společenskou situaci v právní úpravě společenských vztahů je již několik let aktuální i v ČR¹⁵⁸. Nutno podotknout, že funkční, systematické, obsahové i výrazové pojetí platného občanského zákoníku koncepčně v zásadě stále odpovídá některým přístupům, které nastolila socialistická legislativa v 50. a 60. letech minulého století. Záporům současného stavu a také předmětem kritiky, je především roztržitost právní úpravy občanskoprávních vztahů do několika právních předpisů, a tudíž i její celková nepřehlednost. Tento nežádoucí stav by měl být odstraněn novým soukromoprávním kodexem, jehož účinnost je naplánována na leden roku 2014.

Legislativní práce na novém soukromoprávním kodexu trvaly téměř jedenáct let. Návrh rekodifikace občanského práva čítá více než tři tisíce paragrafů a v posledním prosincovém týdnu roku 2010 byl Ministerstvem spravedlnosti ČR rozeslán do opakovaného připomínkového řízení, spolu se zákonem o mezinárodním právu soukromém a procesním. Návrh nového zákona o obchodních společnostech

¹⁵⁸ Platný občanský zákoník je starý téměř půl století.

a družstvech (zákon o obchodních korporacích) následoval v polovině ledna 2011. Tyto tři předpisy tvoří páteř rekonstrukce soukromého práva v ČR.

Dne 18.5.2011 byl, několik let připravovaný a dlouho očekávaný návrh nového občanského zákoníku z dílny ministra spravedlnosti Jiřího Pospíšila, schválen vládou. Poté návrh zamířil do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, která ho dne 9.11.2011 ve třetím čtení schválila. Z podstatných pozměňovacích návrhů poslanci přijali jen předlohu ústavně-právního výboru. Změny navržené výborem se týkají například úpravy veřejné prospěšnosti, definice zvířete, posílení práv dětí v dětských domovech, opuštěných nemovitostí, omezení zvyšování nájemného nebo „zkažených“ dovolených. Výbor také upravil povinnosti dětí a posílil osobnostní práva lidí ohledně zveřejňování jejich fotografií bez souhlasu. Sněmovna neschválila jen jedno ustanovení z návrhu výboru, podle kterého by smlouvy o převodech nemovitostí museli sepsávat výhradně advokáti nebo notáři. Jednotliví poslanci se svými pozměňovacími návrhy až na dvě nepříliš podstatné výjimky neuspěli¹⁵⁹.

Pokud jde o osvojení přijali poslanci pouze jednu významnější změnu navrhovanou ústavně-právním výborem. Tato změna se týká doby, po jejímž marném uplynutí pozbude souhlas k osvojení účinnosti. Jedná se o případy, kdy byl souhlas s osvojením dán (tak říkajíc) zbytečně a bude třeba o osudu dítěte uvažovat nějakým jiným způsobem, přičemž nemá smysl, aby rodič byl nadále vázán svým souhlasem k osvojení¹⁶⁰. Vládou schválený návrh stanovil délku této doby na tři roky ode dne, kdy byl souhlas udělen. Poslanci však v souladu s návrhem ústavně-právního výboru tuto dobu zdvojnásobili. Podle verze schválené Poslaneckou sněmovnou Parlamentu ČR tedy platí, že souhlas k osvojení pozbude účinnosti vždy, nedojde-li k osvojení do šesti let ode dne, kdy byl souhlas dán. Dle mého názoru je tato změna jednoznačně pozitivní, nicméně i přesto se domnívám, že toto ustanovení není šťastné, neboť výrazně zasahuje do oprávněných zájmů osvojovaných dětí i osvojitelů a ve svých důsledcích odporuje zásadě osvojení ku prospěchu dítěte (viz níže).

Na základě návrhu ústavně-právního výboru přijali poslanci ještě pár drobných změn týkající se právní úpravy institutu osvojení. Tyto změny jsou však již jen v detailech, a proto nepovažuji za nezbytné se jimi zabývat.

¹⁵⁹ <http://zpravy.ihned.cz/cesko/c1-53582110-v-roce-2014-se-dockame-noveho-obcanskeho-zakoniku-rozhodli-poslanci-kscm-navzdory>

¹⁶⁰ Srov. důvodová zpráva k návrhu nového občanského zákoníku.

Před několika dny, dne 25.1.2012, prošel návrh nového občanského zákoníku i horní komorou parlamentu. Senátoři dokonce ohledně návrhu nepřijali žádné usnesení, a kodex tak po uplynutí zákonné třicetidenní lhůty dostane k podpisu prezident. Senát navíc schválil i návrh zákona o obchodních korporacích a zákona o mezinárodním právu soukromém, které, jak sem již uvedla shora, tvoří společně s občanským zákoníkem rekonstrukci soukromého práva v ČR¹⁶¹.

Ve své práci vycházím z návrhu občanského zákoníku ve znění schváleném Poslaneckou sněmovnou Parlamentu ČR v listopadu roku 2011¹⁶². Nejaktuálnější důvodovou zprávou je však důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona z května roku 2011, z té také ve své práci vycházím¹⁶³.

Hlavním účelem nového soukromoprávního kodexu je nahradit dosavadní nevyhovující právní úpravu, obsaženou v půl století starém občanském zákoníku z roku 1964, novou právní úpravou, která bude odpovídat současným i budoucím poměrům. V návrhu můžeme vysledovat jeho celkový příklon k evropským kontinentálním konvencím, což bylo i účelem jeho tvůrců.

Pokud bych měla zhodnotit význam připravovaného kodexu pro budoucí vývoj institutu osvojení a rodinného práva vůbec, domnívám se, že je dalekosáhlý. Tento význam lze spatřovat především v úsilí jeho tvůrců obnovit pojetí občanského zákoníku jako obecného kodexu soukromého práva, jehož obsahem má být i celé právo rodinné. To bude tvořit druhou část kodexu, následující po části obecné. Osvojení má být upraveno ve druhém oddílu této druhé části. Součástí úpravy osvojení se má nově stát také řízení o osvojení, zejména z pohledu hmotněprávního. Procesní otázky zůstanou nadále upraveny v občanském soudním řádu s tím, že nový kodex bude obsahovat shrnutí nejpodstatnějších z nich¹⁶⁴.

Pokud jde o názor odborné veřejnosti, ta se shoduje, že návrh nového OZ v zásadě odpovídá základním požadavkům a uspokojuje vzniklou potřebu nové kodifikace, současně však někteří odborníci dospívají k závěru, že návrh je třeba ještě vylepšit. Ve

¹⁶¹ <http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/aktuality/29-novy-obcansky-zakonik-prosel-senatem.html>

¹⁶² <http://obcanskyzakonik.justice.cz/tinymce-storage/files/Obcansky%20zakonik%202011%20PS.pdf>

¹⁶³ http://obcanskyzakonik.justice.cz/tinymce-storage/files/2011/Vladni_navrh_obcanskeho_zakoniku_2011_DZ.pdf

¹⁶⁴ ELIÁŠ, K., ZUKLÍNOVÁ, M., Principy a východiska nového kodexu soukromého práva, Praha: LINDE, 2002, str. 286.

srovnání s obdobnými projekty v Evropě proběhl proces kodifikačních prací relativně velmi svěbytným, až svérázným, netradičním způsobem¹⁶⁵.

V závěrečné kapitole své práce proto považuji za vhodné rozebrat a zhodnotit základní východiska a principy legislativní úpravy institutu osvojení v pojetí nového soukromoprávního kodexu. Mojí snahou bylo v první řadě vyzdvihnout a zhodnotit nejvýznamnější novinky, které tato úprava, v porovnání s právní úpravou dosavadní, přináší.

7.1 Zhodnocení platné právní úpravy

Platná právní úprava institutu osvojení rozhodně není dokonalá, tak jak by se na první pohled mohlo zdát, slabých míst má hned několik. Jeden z jejích hlavních nedostatků spočívá v tom, že i přesto, že osvojení má být především službou a pomocí dítěti, kterému se z různých důvodů nedostalo zázemí biologické rodiny, v současné právní úpravě jsou zájmy osvojitelů zohledněny daleko více, než práva a zájmy dítěte a jeho rodičů. Hlavní důraz je tedy zcela nelogicky kladen především na ochranu toho, kdo převezme péči o dítě. Navýsost chráněné postavení budoucího osvojitele je zřetelné v mnoha ohledech. Na prvním místě stojí za zmínku právo osvojitele, kdykoliv během preadopční péče i bez důvodu, dítě vrátit. Dle platné právní úpravy má dále osvojitel právo podat návrh na zrušení osvojení, bylo-li rozhodnuto o osvojení prvního stupně a jsou-li dány vážné důvody. Tento institut by bylo vhodné de lege ferenda eliminovat úplně, vzhledem k tomu, že jsou to právě nezletilé děti, které jsou tímto institutem nejvíce postiženy.

Další nedostatek současné právní úpravy spočívá v relativně nízké míře kvality a kvantity šetření o osobě osvojitele, resp. osvojitelů. Požadavky na budoucí osvojitele jsou upraveny relativně stručně, přičemž tímto nedostatkem trpí opět na prvním místě osvojované děti, k jejichž prospěchu má paradoxně institut osvojení sloužit. Pochybnosti vzbuzuje i fakt, že rozhodování o osvojení je v podstatě zčásti ponecháno správním orgánům, které rozhodují kupříkladu o výběru vhodných osvojitelů nebo o svěřeni osvojence do péče budoucích osvojitelů apod., jejich pravomoci jsou tedy

¹⁶⁵ TICHÝ, L., Soubor studií ke zkvalitnění návrhu nového občanského zákoníku. Bulletin advokacie, 2011, č. 1-2, str.23.

relativně široké. Na tuto skutečnost upozornila již před několika lety Zdeňka Králíčková, která ve svém článku „*Anonymita osvojení versus právo dítěte znát svůj původ*“ otevřeně konstatuje, že tyto široké pravomoci správních orgánů v řízení o osvojení jsou v rozporu s ústavním pořádkem, a proto by i tyto otázky svěřené správním orgánům měl napříště rozhodovat pouze soud. S tímto názorem se plně ztotožňuji a po všech stránkách s ním souhlasím. Rozhodování soudu má v případě nezletilých dětí své plné opodstatnění.

Platné právní úpravě je třeba vytknout i vysoký stupeň utajení procesu osvojování, a to i přesto, že česká právní úprava o anonymitě osvojení výslovně nehovoří. Utajení osvojení před osvojencem není upraveno ani v zákoně o rodině, ani v zákoně o matrikách, jménu a příjmení, ani v předpisech regulujících zprostředkování a vlastní realizaci osvojení. Na druhou stranu však v českých právních předpisech nenajdeme ani jakékoliv ustanovení, které by osvojiteli či jiným osobám ukládalo povinnost sdělit osvojenci informace o jeho původu, a to i přesto, že Úmluva o právech dítěte v článku 7 výslovně zakotvuje právo každého dítěte znát své rodiče, v čl. 12 pak právo dítěte na informace k jakékoliv věci v jeho životě. Je tedy evidentní, že současná právní úprava institutu osvojení v ČR je v rozporu s Úmluvou o právech dítěte, což je stav jistě nežádoucí, který je třeba napravit. V souvislosti s výše uvedeným vyvstává otázka, kdo nebo co, má největší podíl na vysokém stupni utajování procesu osvojení v ČR? Odpověď zní porody s utajenou totožností matky¹⁶⁶ a baby-boxy¹⁶⁷. Stát zavedením těchto dvou negativních institutů do českého práva, bezpochyby ztížil cestu osvojovaného dítěte za poznáním svého skutečného původu. Současná právní úprava tím, že zakotvila právo matky požádat o utajení své totožnosti v souvislosti s porodem a institut baby-boxů, podpořila jednostranný zájem rodiče být vůči dítěti utajen. Z výše uvedených důvodů lze jen přivítat snížení míry anonymity osvojení ve vztahu k osvojenému dítěti, které přináší nový soukromoprávní kodex (viz níže).

Neuspokojivý je i stav ohledně předosvojitelské péče, jejíž obsah není současným zákonem o rodině upraven. Stejně tak není zakotven ani postup hodnocení předosvojitelské péče soudem při rozhodování o osvojení. Z těchto důvodů je současná právní úprava v rozporu s ustanovením čl. 17 Evropské úmluvy o osvojení (viz výše).

¹⁶⁶ Právní úprava tohoto institutu byla v nedávné době zakotvena do právního řádu ČR (viz kapitola 3).

¹⁶⁷ Tento institut je naším právním řádem zcela opomíjen.

7.2 Nejvýznamnější změny připravované právní úpravy v oblasti osvojení

Jak jsem již shora uvedla, v rámci rekodifikace soukromého práva bude úprava rodinného práva zahrnuta do občanského zákoníku, jako je tomu i ve většině zahraničních občanskoprávních úprav. Osvojení je v návrhu nového občanského zákoníku schváleného Poslaneckou sněmovnou Parlamentu ČR v listopadu roku 2011 upraveno v hlavě II., díle 2, oddíle 2 návrhu, který se dále dělí na pět pododdílů: 1. osvojení, osvojitel a osvojované dítě, 2. souhlas s osvojením, 3. péče před osvojením, 4. následky osvojení, 5. osvojení zletilého. Institutu osvojení je v připravované právní úpravě věnováno více než 60 paragrafů, konkrétně ustanovení § 794- § 854. Je tedy patrné, že právní úprava je podstatně obsáhlejší, podrobnější a především ucelenější, než jakou obsahuje současný ZoR, který věnuje úpravě osvojení pouhých 19 paragrafů. Byla-li dosavadní právní úpravě vytýkána strohost a jednoduchost, pak výsledkem rekodifikačních snah je stav zcela opačný.

Rekodifikace občanského zákoníku přináší ve věci osvojení nezletilých, ale i zletilých, mnohé novinky a změny. Nová právní úprava usiluje především o široké pojetí osvojení, kde najde své místo jak osvojení pojímané jako institut náhradní péče o dítě, tak osvojení chápané jako krajní řešení pro osamělé osoby, aby si zajistily pokračovatele svého rodu, ať již z důvodu čistě majetkového či jiného¹⁶⁸. Novou právní úpravu osvojení lze tedy v obecnosti charakterizovat posílením ochrany dítěte a jeho zájmů v celém procesu osvojení, dále posílením ochrany práv rodičů dítěte, ale i dalších blízkých příbuzných dítěte, aktivnější rolí soudů v procesu a zavedením, resp. znovuzavedením institutu osvojení zletilé osoby. Tento institut je českému právnímu řádu známý z doby minulé, tzv. prvorepublikové, a nyní se k ní nová právní úprava opět vrací (snad po vzoru právě úpravy prvorepublikové či úpravy německé popř. jiných demokratických států).

V následujících odstavcích se podrobněji zaměřím na změny, které nový soukromoprávní kodex v oblasti osvojení přináší. Za nejvýznamnější a také nejdůležitější změnu považuji zesílení ochrany dítěte, které je osvojováno. Tato změna je v nové právní úpravě promítnuta hned na několika místech. Základním stavebním kamenem, který se line celou právní úpravou tohoto institutu, je ustanovení, dle kterého

¹⁶⁸ FRINTA, O., Osvojení v návrhu nového občanského zákoníku. Právník, 2007, č. 9, str. 967.

osvojení dítěte musí být v souladu s jeho nejlepšími zájmy, přičemž tyto je nutno na prvním místě hledat u jeho biologických rodičů. Teprve v případě, že přirození rodiče, ať už z jakýchkoliv důvodů selhali, přichází na řadu rodinná péče náhradní. Novou právní úpravou je tedy akcentováno především právo dítěte vyrůstat ve své biologické rodině, proto by měl stát na prvním místě vyvíjet snahu pomoci pokrevním rodičům a teprve jako krajní řešení volit rodinné prostředí náhradní. Právní ochrana dítěte je dále posílena tím, že jsou nově upraveny 3 druhy osvojení, a to osvojení nezletilého, osvojení zletilého, které je obdobou osvojení nezletilého, a osvojení zletilého, které není obdobou osvojení nezletilého. Jednotlivým druhům osvojení se podrobněji věnuji níže.

Skutečnost, zda se podařilo mezi osvojitelem a osvojovaným dítětem navázat takový poměr, jaký je v přirozené a fungující rodině, by rozhodně neměla být ponechána stranou pozornosti, ačkoliv tomu tak doposud v našich poměrech spíše bylo. Lze proto jen uvítat změnu spočívající v podrobnější úpravě požadavků kladených na osobu osvojitele. Ve srovnání se současnou právní úpravou jsou tyto požadavky přesnější a podrobnější. Kromě samozřejmého požadavku na svéprávnost, musí osoba osvojitele především zaručovat, že bude dobrým rodičem, a to na základě tří základních kritérií. Konkrétně se jedná o osobní vlastnosti, způsob života osvojitele a nově také svoji motivací a pohnutkami, které ho k osvojení vedou.

Nejlepší zájmy dítěte jsou dále zajišťovány prodloužením doby, po kterou má trvat preadopční péče. Vzhledem k potřebě dát jak osvojiteli, tak osvojenci dostatek prostoru k nalezení potřebné a odpovídající kvality vzájemného vztahu, k projevení citu, k poznání vzájemných povahových vlastností a potřeb druhé strany, rozhodl zákonodárce, že v preadopční péči má dítě setrvat po takovou dobu, po jejímž uplynutí bude přesvědčivě zjištěno, že se mezi ním a osvojitelem vytvořil takový poměr, jaký je smyslem a cílem osvojení. Tato doba však nesmí skončit před uplynutím šesti měsíců. Délka trvání preadopční péče se tedy oproti stávající právní úpravě zdvojnásobí. Tuto změnu shledávám jako pozitivní, především ve vztahu k osvojovanému dítěti. Samozřejmě nepochybuji o tom, že v některých případech lze i během kratší doby ověřit fungování vztahu dítěte a osvojitele, na druhé straně však existuje velké množství osvojitelů i dětí, které pro vytvoření citového vztahu potřebují dobu delší. Právě v těchto případech se za současné právní úpravy velice často stávalo, že po uplynutí tří měsíců se osvojitelé rozhodli dítě z různých důvodů neosvojit, dítě tak bylo vráceno do

ústavní či jiné péče. Tento fakt pak měl negativní dopad především na dítě samotné. Stanovení dvojnásobně dlouhé doby trvání preadopční péče může bezpochyby napomoci obdobným situacím předejít¹⁶⁹. Osvojitel během této doby bude moci prokázat, že mu jde skutečně o zájmy potřebného dítěte, že jeho hlavní zájem je prospěch osvojence, a ne kupříkladu jen uspokojení vlastních potřeb. Takto by pracovníci orgánů sociálně-právní ochrany dětí měli z okruhu možných osvojitelů vyloučit osoby motivované snahou řešit si prostřednictvím osvojení své vlastní problémy, ať už problémy sebe sama nebo problémy v partnerském vztahu. Během takto dlouhé preadopční péče, bude také možné lépe poznat osobnostní kvality osvojitele, jeho vlastnosti a pohnutky.

Zájem dítěte je však třeba sledovat i při samotném umístění dítěte do péče budoucího osvojitele. Přípravovaná právní úprava k tomuto cíli přispívá, když výrazně posiluje roli soudů v procesu osvojení. V budoucnu tak má být rozhodování o svěřeni dítěte do preadopční péče výlučně v kompetenci soudu. Tuto změnu vnímám jako velice pozitivní krok, zaručující právům osvojovaných dětí mnohem vyšší standard ochrany, než v případech, kdy o jejich dalším osudu rozhodovaly správní orgány.

Ochrana a zájmy dítěte jsou podpořeny také ustanovením o osobním souhlasu dítěte s osvojením, který bude nově vyžadován vždy, když dítě dosáhne alespoň dvanácti let věku. Takové dítě bude muset být před rozhodnutím o osvojení osobně slyšeno. Nová právní úprava však počítá i s případy, kdy souhlas dítěte s osvojením vyžadován nebude, přestože dosáhlo požadovaného věku. Půjde o situace, kdy bude stoprocentně jisté, že by byl tento postup v zásadním rozporu se zájmy dítěte¹⁷⁰ nebo o případy, kdy dítě nebude schopno posoudit důsledky souhlasu. Tato skutečnost je promítnuta i ve stávající právní úpravě, která sice nestanoví konkrétní věkovou hranici, od které vzniká soudu povinnost vyžádat si souhlas dítěte s osvojením, nýbrž váže tuto povinnost právě na schopnost dítěte posoudit dosah osvojení.

Fixní stanovení věkové hranice, od které je souhlas dítěte s osvojením nutný, shledávám jako krok bezesporu pozitivní, avšak plně se neztotožňuji se stanovením této

¹⁶⁹ Narozdíl od ČR některé evropské státy konkrétní délku preadopční péče nestanoví, kupříkladu právní úprava německá či polská.

¹⁷⁰ Dítě je zásadně subjektem nadaným právy, o které se v nejširší možné míře samo stará, musí být tedy vždy náležitě informováno, proto se opouští dosavadní výraz „zmaření účelu osvojení“, jako relevantní důvod pro, který není třeba souhlasu dítěte s osvojením. Napříště bude třeba postavit najisto, že by byl postup požadující osobní souhlas osvojovaného dítěte v zásadním rozporu s jeho zájmy. Výraz „zmaření účelu osvojení“ neznají ani relevantní mezinárodní dokumenty.

věkové hranice na 12 let. Dle mého názoru, by měla být tato věková hranice snížena, ideálně na 10 let věku dítěte. Vzhledem k tomu, že v tomto věku, již dítě zpravidla navštěvuje vyšší ročník základní školy, mělo by tedy být schopno důsledky osvojení posoudit, samozřejmě po řádném poučení soudem, jak ho upravuje § 806 odst. 2 návrhu nového občanského zákoníku. Osobně daný souhlas dítěte s osvojením může dítě odvolat, a to až do doby, než soud o osvojení rozhodne. V případech, kdy dítě nedává osobní souhlas s osvojením, jde-li tedy o dítě mladší než dvanáctileté, anebo o dítě sice starší, kterému ale v osobním projevu brání některý z výše uvedených důvodů, dává jeho jménem souhlas opatrovník, pakliže byl - za předpokladu, že toho bylo zapotřebí - dítěti již dříve ustaven¹⁷¹. Nová právní úprava však, narozdíl od právní úpravy dosavadní, posiluje ochranu nejlepších zájmů dítěte tím, že ukládá opatrovníkovi povinnost zjistit všechny rozhodné skutečnosti, na základě kterých bude moci učinit jednoznačný závěr, že osvojení bude do budoucna dítěti ku prospěchu. Zda tvrzení a závěry opatrovníka jsou pravdivá a zda rozhodné skutečnosti opravdu poctivě zjišťoval, bude záležet na posouzení soudu. Nový kodex však i v případě dětí mladších 12 let ukládá soudu povinnost, pokud to bude možné, tyto děti vyslechnout a vzít jejich názor v potaz, samozřejmě s přihlédnutím na stupeň jejich duševního vývoje.

S novým občanským zákoníkem nabývá na aktuálnosti i ožehavá otázka anonymity osvojení. Na tuto problematiku je nazíráno ze dvou různých úhlů. Jednak ve smyslu zajištění anonymity osvojení vůči původním rodičům dítěte a jeho příbuzným, a jednak ve smyslu nevědomosti dítěte o faktu svého osvojení. Podle nové právní úpravy bude soud moci rozhodnout, že osvojení a jeho okolnosti budou utajeny před rodinou původu dítěte. Stinnou stránkou tohoto, dle mého názoru pozitivního ustanovení, je fakt, že stejné pravidlo se použije obdobně i pro utajení přirozeného rodiče a jeho souhlasu k osvojení, tedy k utajení pokrevního rodiče před dítětem. Na tuto problematiku, především však na otázku nevědomosti dítěte o faktu svého osvojení, se názory značně liší. Jak jsem již zmínila výše, současná česká právní úprava neukládá osvojitelům povinnost informovat osvojené dítě o faktu jeho osvojení. Tento právní stav je rozhodně nesprávný a do budoucna je třeba ho upravit. Nový občanský zákoník proto již s povinností osvojitele informovat osvojence o jeho původu počítá. V pohledu na tuto problematiku se plně ztotožňuji s názorem Zdeňky Králíčkové, dle kterého je třeba

¹⁷¹ Srov. důvodová zpráva k návrhu nového občanského zákoníku.

teorii, na základě které je možné utajení pokrevního rodiče před dítětem, v nejlepším zájmu dítěte odmítnout. Tato teorie ve své podstatě popírá právo dítěte znát svůj původ a své rodiče. Plnou podporu lze vyslovit i obdobnému názoru M. Zuklínové, dle kterého „... je ale zapotřebí dbát ve všech možných ohledech na to, aby nezletilému dítěti bylo umožněno sehrávat v plné šíři a kvalitě roli plnoprávného právního subjektu....ale především, aby dítěti bylo umožněno realizovat jeho právo poznání svého původu, jak to stanoví Úmluva o právech dítěte“. Koncepce, dle které by měly informace o osvojení zůstat osvojení navždy utajeny, je v rozporu s lidskoprávní dimenzí právního řádu České republiky a vůbec se základními právy dítěte tak, jak jsou zakotvena ve zmiňované Úmluvě o právech dítěte. Význam tohoto ustanovení nepochybně stoupá nejen s ohledem na dědičné choroby, ale i ve směru statusových poměrů osvojeného dítěte, jako je kupříkladu manželství. Vzhledem k výše uvedenému, lze velice kladně hodnotit dikci, která osvojiteli ukládá povinnost informovat osvojence o skutečnosti jeho osvojení, jakmile se to bude jevit vhodným, nejpozději však do zahájení školní docházky¹⁷² a dále dikci, dle které vznikne osvojení, okamžikem nabytí svéprávnosti, právo seznámit se s obsahem spisu, který byl v řízení o osvojení veden¹⁷³. Toto snížení míry anonymity osvojení především ve vztahu k osvojovanému dítěti, které nový kodex přináší, je rozhodně správné a posiluje práva dítěte a zároveň i dítě chrání. Velký význam přikládám právě ustanovení ukládající osvojiteli povinnost informovat dítě o jeho osvojení nejpozději do zahájení školní docházky¹⁷⁴. Nezřídka kdy totiž dochází k situacím, že jedinec získá povědomí o svém osvojení právě od svých spolužáků ve škole, a to zpravidla způsobem velice nevybíravým. Takové zjištění této citlivé skutečnosti může způsobit hluboký zásah do vztahu mezi osvojencem a osvojitelem, v krajním případě jeho úplný rozvrat. Proto je jistě lepší těmto nepříjemným situacím předejít tím, že osvojitel dítěti celou věc citlivě a srozumitelně vysvětlí, tak aby osvojence vše pochopil a neměl pocit méněcennosti či nechtěnosti.

Podíváme-li se však na otázku anonymity osvojení z její druhé strany, tedy z hlediska zajištění anonymity osvojení vůči původním rodičům dítěte a jeho příbuzným, domnívám se, že takový přístup lze přivítat. Pokud má totiž osvojení splnit

¹⁷² Srov. § 836 návrhu nového občanského zákoníku.

¹⁷³ Srov. § 838 návrhu nového občanského zákoníku.

¹⁷⁴ Srov. čl. 7 Úmluvy o právech dítěte a čl. 24 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, které členským státům ukládají povinnost zajistit dítěti právo na vlastní identitu a znalost vlastního původu.

svůj společenský účel, tedy má-li mezi osvojitelem a osvojencem vzniknout takový vztah, jaký je mezi rodičem a dítětem, je třeba pro tento proces vytvořit v rodině osvojitele vhodné podmínky. V případě, že by biologická rodina byla s dítětem v kontaktu, mohlo by to mít negativní vliv na utváření vztahu mezi osvojencem a osvojitelem. Z tohoto důvodu zákonodárce v § 837 odst. 1 návrhu nového občanského zákoníku počítá s ustanovením, které stanoví možnost soudu na návrh osvojitele či samotného osvojence rozhodnout o utajení osvojení před rodinou původu dítěte. Nutno podotknout, že tuto zásadu anonymity osvojení vůči biologickým rodičům a dalším příbuzným dítěte, respektuje i současná právní úprava, a to prostřednictvím ustanovení § 63 odst. 3 ZoR, které stanoví zápis osvojitele do matriky místo pokrevního rodiče, a to jak u osvojení zrušitelného, tak u osvojení nezrušitelného. Návrh nového občanského zákoníku s tímto ustanovením v § 797 také počítá, je tedy evidentní, že v nové právní úpravě je ochrana dítěte nově posílena výše uvedeným ustanovením § 837.

Připravovaná rekodifikace dále počítá se zavedením zcela nového institutu, a to institutu dohledu nad úspěšností osvojení, který je upraven v § 839 návrhu. Hlavním účelem tohoto institutu je především zjistit, zda osvojení plní svou zákonnou funkci a dále v případě potřeby poskytnout pomoc či radu osvojiteli či osvojenci. Osobně vnímám tento institut jako velmi přínosný především vzhledem k tomu, že mnohé problémy mezi osvojencem a osvojitelem se mohou objevit až po déle trvajícím soužití a institut dohledu může napomoci jejich řešení. Institut následného dohledu nad úspěšností osvojení je sice v naší právní úpravě novinkou, ve světě však není ničím neobvyklým. Z praxe cizích států je obecně známo, že tyto velice pečlivě dohlížejí na děti z ČR, které u nich byly osvojeny, tato praxe je zde běžná a rutinní. V zahraničí dohled probíhá zpravidla tak, že osvojiteli či orgánu sociálně-právní ochrany dětí je uloženo ve stanovených časových intervalech, zpravidla jednou za půl roku, podat soudu informaci o tom, jak se osvojenci v jeho nové rodině daří.

Návrh našeho občanského zákoníku zavádí institut dohledu nad osvojením jako institut fakultativní. Bude záležet jen na úvaze soudu, aby dle svých poznatků a zkušeností rozhodl, zda v onom konkrétním případě bude dohled orgánu sociálně-právní ochrany dětí nad osvojením vhodný, či nikoli. Doba, po kterou by měl dohled trvat, záleží opět na úvaze soudu, přičemž platí, že délka jeho trvání by neměla přesáhnout dobu nezbytně nutnou. Na druhou stranu by však doba dohledu neměla být

ani příliš krátká, aby bylo možno dosáhnout účelu, kterému má sloužit. Celkově vzato je třeba konstatovat, že zavedení institutu dohledu nad úspěšností osvojení vyplývá i z pozice osvojenecké rodiny, jako rodiny uměle vytvořené, kde je vznik problému mnohem pravděpodobnější, než v rodině přirozené¹⁷⁵. Paradoxně jsou však v ČR přirozené problémové rodiny pravidelně sledovány, narozdíl od rodin osvojeneckých.

Pomyslnou pomocnou ruku podává nový kodex soukromého práva také všem osvojitelům, kteří se při péči o osvojence ocitnou ve svízelné situaci či v situaci, se kterou si nevědí rady. Všichni tito lidé se budou moci obrátit na orgán sociálně-právní ochrany dětí, který je povinen poskytnout jim poradenství či služby spojené s péčí o osvojence. Pravděpodobně tuto pomoc budou vyhledávat nejvíce ti osvojitelé, kteří nemají s péčí o dítě žádné zkušenosti, to však nemusí být pravidlem.

Pokud jde o zesílení ochrany práv biologických rodičů dítěte, ta se projevuje již v ustanovení o hlavním kritériu pro osvojení, kterým je zmiňovaný prospěch dítěte. Nová právní úprava klade zásadní důraz na právo dítěte vyrůstat se svými pokrevními rodiči, přičemž v případě, že se tito dostanou do obtížné situace, přichází na řadu stát, který jim má být v jejich těžké situaci nápomocen. Posílení postavení biologických rodičů dítěte lze vidět také v pojetí jejich souhlasu s osvojením. Udělení tohoto souhlasu je osobním právem každého rodiče, jedná se o právo *sui generis*, které není součástí rodičovské zodpovědnosti a nepatří ani do souboru rodičovských práv a povinností. Základ a podstatu tohoto práva je třeba hledat v přirozeném vztahu rodiče a dítěte. Jak konstatoval již J. Sedláček v Komentáři k Obecnému občanskému zákoníku: „*Svolení rodičů k adopci je výronem rodičovského práva, které přísluší nad dětmi vůbec. Toto právo rodičů je úplně samostatné a zůstává zachováno i tehdy, když rodičovská moc z jakéhokoli důvodu zanikla*“. Zásahy do rodičovské zodpovědnosti tak nemají na právo udělit souhlas s osvojením vlastního dítěte žádný vliv, přičemž výjimky z tohoto pravidla zákon výslovně stanoví¹⁷⁶. Obdobně skutečnost, že rodič nemá rodičovská práva, protože byla jeho svéprávnost omezena pro duševní poruchu, nemusí ještě znamenat, že není *in concreto* schopen posoudit svůj současný a budoucí poměr k vlastnímu dítěti¹⁷⁷. Zásadně je požadován souhlas s osvojením udělený oběma rodiči. Situace, kdy nebude souhlasu rodiče třeba, upravuje nový občanský zákoník

¹⁷⁵ Srov. důvodová zpráva k návrhu nového občanského zákoníku.

¹⁷⁶ Mezi tyto výjimky patří například zneužívání dítěte či spáchání úmyslného trestného činu na dítěti.

¹⁷⁷ Srov. důvodová zpráva k návrhu nového občanského zákoníku.

výslovně¹⁷⁸. Tyto výjimečné případy budou i nadále řešeny v řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení. Postihují-li tyto skutečnosti oba rodiče, dává místo nich souhlas s osvojením soudem ustanovený opatrovník.

Udělení souhlasu s osvojením vlastního dítěte je považováno za natolik osobní věc, že není možné, aby v těchto případech byl souhlas udělen prostřednictvím zástupce. Proto o osobách, jejichž svéprávnost byla omezena, a kterým jsou zpravidla zakázány majetkové právní úkony, platí speciální ustanovení. U těchto osob se předpokládá, že i přesto, že nenabýli plné svéprávnosti, budou schopny v těchto případech jednat samy. Chráněny jsou i přirozené zájmy rodiče, který je dosud sám dítětem, tedy rodiče mladšího 16 let, ani v tomto případě není možné jeho souhlas nahradit. K osvojení v takovém případě nemůže vůbec dojít. Dítě, jehož rodič nedosáhl věku 16 let, tedy nebude moci být osvojeno. Souhlas biologického rodiče musí být přirozeným, poučeným, vědomým a volným projevem. Takový projev lze s těžší očekávat od jedince mladšího 16 let. Zkušenost v takových případech je taková, že v 95% o děti narozené rodiči mladšímu 16 let, pečují jeho prarodiče, o zbývajících 5% by se měly postarat orgány sociálně-právní ochrany dětí, popřípadně pěstouni, kteří se budou o dítě starat do doby, než jeho rodič dosáhne věku alespoň 16 let a bude tedy možné předpokládat, že je schopen, alespoň v minimální možné míře, o svém dítěti rozhodnout, a také se o ně postarat. Faktickou péči o dítě však samozřejmě může rodič prokazovat již od narození dítěte.

V souvislosti s udělením souhlasu s osvojením dítěte má, dle mého názoru, nová právní úprava i značné nedostatky, které odporují zásadě osvojení ku prospěchu dítěte. Jedná se o ustanovení, která posilují postavení biologických rodičů, nicméně tím již výrazně zasahují do oprávněných zájmů osvojovaných dětí i osvojitelů. V první řadě se jedná o ustanovení § 816, které stanoví, že souhlas k osvojení pozbude účinnosti vždy, nedojde-li k osvojení do šesti let ode dne, kdy byl souhlas dán¹⁷⁹. Toto ustanovení však již neřeší otázku, co bude s dětmi, které se nepodaří do doby šesti let od udělení souhlasu umístit do adoptivní rodiny. Tento problém se bude nepochybně týkat spíše dětí starších či mentálně postižených, o které není takový zájem. I tyto děti však mají právo být osvojeny a strávit život v milující rodině. Proto se domnívám, že toto

¹⁷⁸ Srov. § 818 a § 819 návrhu nového občanského zákoníku.

¹⁷⁹ Dle návrhu občanského zákoníku schváleného vládou v květnu roku 2011 měla být tato doba dokonce pouze tříletá.

ustanovení je přinejmenším diskutabilní. Ještě více než ustanovení § 816, jde proti zájmu osvojovaného dítěte ustanovení následující, které stanoví právo odvolat souhlas s osvojením do tří měsíců od doby, kdy byl dán. Domnívám se, že tato tříměsíční lhůta nemá logického opodstatnění. Biologičtí rodiče mají 9 měsíců na to, aby si rozmysleli, zda si dítě ponechají, či nikoli, tím však jejich doba na rozmyšlenou nekončí. Souhlas s osvojením dítěte je možno udělit nejdříve 6 týdnů po jeho narození. Domnívám se, že rodičům je tak poskytnuta dostatečně dlouhá doba na to, aby se správně rozhodli, a proto udělení další lhůty k odvolání souhlasu je již nadbytečné. Bohužel ještě dále jde odstavec 2 téhož ustanovení, který stanoví možnost souhlas s osvojením odvolat i po uplynutí tří měsíců od jeho udělení, a to ze dvou důvodů. Zmíním pouze jeden z nich, a to ten, který je noční můrou pro všechny žadatele o osvojení. Ustanovení § 817 odst. 2 písm. b) návrhu tak stanoví: „*Souhlas k osvojení lze odvolat i po uplynutí tří měsíců ode dne, kdy byl dán, má-li být osvojované dítě podle rozhodnutí soudu vydaného na návrh rodičů vydáno tím, komu bylo svěřeno do péče, protože je v souladu se zájmy dítěte, aby bylo se svými rodiči*“. To znamená, že dítě bude moci být žadatelům o osvojení kdykoliv z preadopční péče odebráno, pokud se biologičtí rodiče rozhodnou, že chtějí své dítě zpět a soud jim vyhoví.

Nutno konstatovat, že výše uvedená ustanovení sice jdou ve směru práva dítěte vyrůstat ve vlastní biologické rodině, které je považováno za nejvyšší princip, avšak osobně si myslím, že v těchto případech, již částečně zasahují do práv a oprávněných zájmů osvojovaných dětí i žadatelů o osvojení, proto považuji jejich zařazení do nového občanského zákoníku za nevhodné.

Další významnou změnou oproti dřívější právní úpravě je fakt, že nově bude jediným orgánem, vůči kterému bude možné dát platný souhlas s osvojením soud, přičemž účinky takového prohlášení nastanou okamžikem, kdy soud vezme obsah takového prohlášení na vědomí¹⁸⁰. Je na místě podotknout, že dosavadní situace, kdy je souhlas dáván vůči obecnímu úřadu, byť se jedná o obecní úřad obce s rozšířenou působností, se nejeví jako zcela dobře přijatelná, proto lze novou právní úpravu jen uvítat. Vzhledem k tomu, že souhlas rodičů dítěte s osvojením je právním jednáním sui generis, je zapotřebí pro ně výslovně stanovit podmínky platnosti, jejichž případné nesplnění bude

¹⁸⁰ Zde lze spatřovat obdobu se sňatečným prohlášením.

mít za následek neplatnost. Platí, že obecná ustanovení o právních úkonech se použijí jen tehdy, nestanoví-li ustanovení kodexu jinak.

Logickým důsledkem posílení ochrany vztahu mezi biologickým rodičem a dítětem je oslabení postavení osvojitele, na jehož zájmy a ochranu je v dosavadní právní úpravě kladen hlavní důraz, a to paradoxně na úkor osvojovaných dětí a jejich biologických rodičů.

Velice významně je také posílena ochrana dalších příbuzných dítěte, a to především výslovným ustanovením, že o osvojení nelze rozhodnout, i když není třeba souhlasu rodiče s osvojením, pokud je zde jiný blízký příbuzný dítěte, který je schopen a ochoten o dítě pečovat a projeví o to zájem¹⁸¹. Takový příbuzný se však sám musí na soud obrátit s žádostí, aby v tomto duchu rozhodl. Pokud soud dojde k závěru, že tento příbuzný je schopen o dítě pečovat a zároveň lze konstatovat, že takové řešení bude v zájmu dítěte, návrhu vyhoví. Za takové situace má tento postup přednost před osvojením dítěte, zájem uchazeče o osvojení se zde neprosadí. Osobně považuji toto řešení, tedy ponechání dítěte v péči jeho příbuzných, které zpravidla zná a má k nim důvěru, namísto jeho umístění do naprosto cizího prostředí osvojitelské rodiny, za velice pozitivní a přínosné, a to především pro dítě samotné. Stát by se tedy ještě předtím, než začne hledat pro dítě vhodné osvojitele z řad cizích lidí, měl nejdříve pokusit umístit dítě v jeho širší rodině¹⁸². V tomto ustanovení se promítá význam, který nová právní úprava přisuzuje biologické rodině dítěte.

Připravovaná právní úprava také nově výslovně eliminuje nejbližší příbuzné z okruhu možných osvojitelů. Doposud tomu tak nebylo a fakt, že osvojení nemůže vzniknout tam, kde mezi osvojitelem a osvojencem pokrevní rodinný či blízký příbuzenský vztah již existuje, bylo třeba dovodit výkladem. Nový občanský zákoník tak v § 804 výslovně stanoví, že osvojení je vyloučeno mezi osobami spolu příbuznými v přímé linii a mezi sourozenci, přičemž z tohoto pravidla je připuštěna jedna výjimka, a to pro případy tzv. náhradního mateřství¹⁸³, o kterém se návrh nově zmiňuje. Ustanovením o náhradním mateřství se zákonodárce snaží reagovat na pokrok lékařské vědy umožňující vnést do dělohy jedné ženy oplodněné vajíčko jiné ženy, na jehož

¹⁸¹ Srov. § 822 odst. 1 návrhu nového občanského zákoníku.

¹⁸² Nová právní úprava je tak v souladu s čl. 20 Úmluvy o právech dítěte.

¹⁸³ Fyziologické předpoklady pro náhradní mateřství však bude upravovat zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu.

základě se dítě narodí ženě, která není jeho biologickou matkou¹⁸⁴. Občanský zákoník tak umožní biologickým rodičům – dárčům embrya – osvojit si dítě odnošené jejich příbuznou, například sestrou nebo matkou. Náhradní mateřství v rodině tak bude poprvé v české historii legální. Podstata této výjimky, kterou nový občanský zákoník zavádí, bude tedy spočívat v tom, že vztahy mezi ženou, která poskytla své zárodečné buňky, tedy biologickou matkou a dítětem, budou moci být upraveny cestou osvojení. Návrh počítá s tím, že „objednatelka“ tj. poskytovatelka biologického materiálu, si bude moci následně dítě osvojit. K zavedení této výjimky přispěly, kromě dosavadních zkušeností z ČR, i bohatší zkušenosti ze zahraničí, které svědčí o tom, že největší zájem o náhradní mateřství bude právě mezi ženami, které jsou navzájem příbuzné¹⁸⁵. Jak jsem však již uvedla výše, nový občanský zákoník obsahuje pouze jakousi „zmínku“ o institutu náhradního mateřství, místo toho, aby jej řádně definoval a upravil, čímž otvírá prostor pro řadu nejasností a otázek. Domnívám se, že pokud již zákonodárce měl v úmyslu institut náhradního mateřství uzákonit, měla být právní úprava daleko podrobnější.

Nový soukromoprávní kodex dále stanoví, že osvojení lze zrušit do tří let od rozhodnutí o osvojení, jinak řečeno, osvojení nelze zrušit po uplynutí tří let od tohoto rozhodnutí, a to pod podmínkou, že k osvojení nedošlo v rozporu se zákonem. To znamená, že i v případě, že bude rozhodnuto o osvojení prostém, i toto se po třech letech od rozhodnutí soudu změní v nezrušitelné. Nejvýznamnějším důsledkem této změny je bezpochyby posílení jistoty dítěte.

Stejně jako v dosud platném zákoně o rodině, bude možné osvojení zrušit, jen budou-li pro to důležité důvody, a to na návrh osvojitele či osvojence. Standardní úprava zrušení osvojení je doplněna možností připojení se k návrhu jednoho či druhého oprávněného. Nová právní úprava výslovně řeší otázku povinností a práv při zrušení osvojení, zejména práv a povinností majetkových. Tato práva nebudou zrušením osvojení dotčena. Je třeba zdůraznit, že zrušení osvojení má vždy účinky jen pro futuro.

Nový občanský zákoník také v § 842 výslovně řeší otázku příjmení osvojence v případě zrušení osvojení, a to tak, že jeho změně (o níž rozhoduje soud v řízení

¹⁸⁴ Nadále však bude platit stará římská zásada, dle které je matkou dítěte žena, která dítě porodila.

¹⁸⁵ Stov. důvodová zpráva k návrhu nového občanského zákoníku.

o zrušení osvojení) může osvojenec svým prohlášením zabránit¹⁸⁶. Pokud tak neučiní, po zrušení osvojení bude mít zpět příjmení, které měl před osvojením.

Jak jsem shora zmínila, s ohledem na zahraniční právní úpravy se de lege ferenda nabízí úvaha, zda právo osvojitelů na zrušení osvojení v zákoně vůbec ponechat¹⁸⁷. Vždyť cílem osvojení je, aby mezi osvojenecem a osvojitelem vznikl vztah, který bude paralelní se vztahem mezi biologickým rodičem a dítětem. Institut zrušení osvojení tak v podstatě odporuje samotnému cíli a smyslu osvojení, vždyť mezi pokrevním rodičem a dítětem také není možné vzdání se rodičovství, ať už z jakýchkoliv důvodů. Navíc osvojitelé v době, kdy se rozhodovali, zda si dítě osvojit, či nikoli, byli zletilí, plně svéprávní, poučení a připravení, narozdíl od osvojenec. Proto se na druhou stranu domnívám, že by právo osvojenec domáhat se zrušení osvojení limitováno být nemělo.

7.3 Dva typy osvojení zletilé osoby v návrhu nového občanského zákoníku

Za velice významnou změnu a zároveň posun směrem k moderním právním úpravám institutu osvojení, považuji znovuzavedení institutu osvojení zletilé osoby. Jak uvádí důvodová zpráva k návrhu občanského zákoníku, institut osvojení zletilého je institutem zcela výjimečným, jenž má napomoci řešit situace, které jinak než výslovným zákonným ustanovením řešitelné nejsou. Institut osvojení zletilého je sice oproti stávajícímu právnímu stavu novinkou, avšak tento institut v našem právním řádu již existoval, a to až do roku 1949, kdy ho zrušil zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném. Názory na opětovné zavedení tohoto institutu do našeho právního řádu se různí, někteří autoři se domnívají, že osvojení zletilého, které je obsaženo v návrhu rekodifikace civilního práva, vysoce přesahuje sledovaný účel, přičemž sleduje záměry převážně majtkového charakteru. Já osobně hodnotím znovuzavedení tohoto institutu kladně, a to právě proto, že tento institut ulehčí řešení některých situací, které doposud činily problémy. Tato úprava bude nápomocná například v situacích, kdy z několika sourozenců by mohli být, vzhledem k věku, osvojeni jen někteří – ti nezletilí, přičemž zletilí sourozenci by již osvojení být nemohli. Možnost osvojit si zletilou osobu tak napomůže k tomu, aby sourozenci nebyli od sebe oddělováni a mohli spolu s osvojitelem vytvořit kompletní rodinu. Přínosem bude osvojení zletilého i v těch případech, kdy se

¹⁸⁶ Srov. důvodová zpráva k návrhu nového občanského zákoníku.

¹⁸⁷ KRÁLÍČKOVÁ, Z., Anonymita osvojení versus právo dítěte znát svůj původ. Právní rozhledy, 2009, č. 5, str. 158.

osvojitel rozhodne přijmout za své zletilé dítě svého manžela. V neposlední řadě tento institut napomůže k zajištění ochrany práv staré osamělé osoby.

Stejně jako německý BGB, i náš připravovaný občanskoprávní kodex vychází ze skutečnosti, že osvojení zletilé osoby nesmí odporovat dobrým mravům¹⁸⁸. Návrh rozlišuje mezi dvěma typy osvojení zletilé osoby, a to osvojení, které je obdobou osvojení nezletilého a osvojení, které není obdobou osvojení nezletilého. Pokud jde o první případ, tedy o osvojení, které je obdobou osvojení nezletilého, návrh zde stanoví taxativní výčet případů, kdy soud osvojení zletilého aprobuje. Jedná se o tyto situace:

- přirozený sourozenec osvojovaného dítěte byl osvojen tímž osvojitelem;
- v době podání návrhu na osvojení byl osvojovaný nezletilý;
- osvojitel pečoval o osvojovaného jako o vlastního již v době jeho nezletilosti;
- osvojitel hodlá osvojit dítě svého manžela;

Nutno konstatovat, že ani v těchto případech nelze pominout biologické rodiče osvojence. Těm nepochybně nelze přiznat stejné postavení, jaké mají rodiče nezletilého osvojence. Nový kodex však stanoví, že zletilého nelze osvojit, pokud by to bylo v rozporu s odůvodněným zájmem jeho pokrevních rodičů.

Druhým typem osvojení zletilého je pak osvojení, které není obdobou osvojení nezletilého. Zákonná úprava tohoto typu osvojení byla ovlivněna jednak naší předválečnou úpravou osvojení a jednak platnými ustanoveními německého a italského občanského zákoníku. Tento typ osvojení se uplatní v situacích, které lze označit za zvláštního zřetele hodné, ať už z důvodů sociálních, zdravotních či jiných. Osvojení zletilého, které není obdobou osvojení nezletilého využijí především osoby, které nemají žádné potomky, ať pokrevní či právní, popřípadě které nemají pokračovatele ve svém díle, ať již vědeckém, uměleckém, řemeslném či jiném. Tento typ osvojení bude přínosný i pro ty osoby, jimž jejich potomci neposkytují náležitou pomoc v nemoci nebo ve stáří, pobývají neznámo kde či jsou nedosažitelní. Může se jednat i o případy, kdy mezi osvojitelem a osvojencem existoval již v minulosti vztah rodiče a dítěte a mnohé další situace, které lze označit za zvláštního zřetele hodné, ať už z jakýchkoliv důvodů. Ve všech těchto případech však musí soud zvažovat, zda osvojení nebude na újmu důležitých zájmů potomků osvojitele nebo potomků osvojovaného. Je tedy třeba

¹⁸⁸ Rozpor s dobrými mravy představuje kupříkladu tzv. zastřený sňatek (náhrada sňatku).

posoudit, nejde-li o zneužití tohoto institutu ze strany některého z navrhovatelů. Navíc musí soud ještě zvažovat skutečný přínos, jaký bude osvojení mít. Osvojení by v těchto případech mělo být přínosné jak pro osvojitele, tak pro osvojence. V odůvodněných případech postačí, bude-li přínosné alespoň pro jednoho z nich.

Od osvojení nezletilého a od osvojení zletilého, které je obdobou osvojení nezletilého, se tento naprosto nový typ osvojení liší především tím, že nedochází k zpřetrhání vazeb mezi osvojencem a jeho původní rodinou ani k navázání nových právních vazeb s rodinou osvojitele. Konkrétně tedy ani osvojenci ani jeho potomkům nevzniká osvojením příbuzenský poměr vůči členům rodiny osvojitele a nenabývají vůči nim žádných majetkových práv. Stejně tak osvojitel nenabývá osvojením žádných majetkových práv vůči osvojenci a jeho potomkům. Práva osvojence a jeho potomků v jejich vlastní rodině zůstávají nedotčena. Osvojení zde tedy má právní následky pouze pro osvojitele a osvojence, popřípadě pro ty osvojencovy potomky, kteří se narodí později. V případě, že tu jsou potomci osvojence narození dříve, vyžaduje se jejich souhlas, pokud ho neudělí, osvojení jejich rodiče vůči nim účinky mít nebude.

V případě osvojení zletilého řeší nový kodex výslovně i otázku vyživovací povinnosti osvojence vůči jeho předkům nebo potomkům. Tato bude trvat jen v těch případech a v té míře, kdy nebudou kromě osvojence existovat jiné osoby, které mají tuto povinnost, popřípadě nebudou schopny této své povinnosti dostát. Na druhé straně osvojenec bude mít právo na výživné vůči svým předkům či potomkům jen tehdy a jen v té míře, nebude-li osvojitel schopen své vyživovací povinnosti dostát. Je třeba konstatovat, že tato podpůrná vyživovací povinnost pokrevních příbuzných u nás byla až do roku 1964 spojena s každým osvojením.

Za zmínku stojí i otázka vlivu, který osvojení zletilého bude mít na dědické vztahy mezi osvojencem a osvojitelem. Pokud jde o dědění mezi osvojitelem a osvojencem, nový kodex stanoví, že osvojenec dědí po osvojiteli v první zákonné skupině dědiců. Tento fakt bývá často hlavním důvodem, proč osvojitel k tomuto institutu přistoupí.

Celkově vzato lze však konstatovat, že institut osvojení zletilého by měl v rámci osvojení hrát spíše roli okrajovou, sloužící k řešení shora uvedených zvláštních situací.

Z připravované právní úpravy jsem výše rozebrala jen ty změny, které považuji ve vztahu k institutu osvojení za stěžejní a významné. Mnoho změn jsem ponechala

stranou, ačkoliv nepochybuji, že i tyto jsou nezanedbatelné a pozornost si jistě zaslouží. Vzhledem k tématu mé práce je však nepovažuji ze rozhodující, a proto se jim blíže nevěnuji.

Nezbývá než uzavřít konstatováním, že závěr, zda je připravovaná právní úprava skutečně v souladu se zájmy a právy dítěte, zda je ochrana poskytovaná dítěti dostatečná, a vůbec, zda je právní úprava v souladu s evropskými principy a standardy, bude možné vynést až po uplynutí přiměřené doby, kdy bude nová právní úprava v praxi aplikována a používána.

Závěr

Vzhledem k tomu, že institut osvojení představuje v rodinněprávní oblasti velmi rozsáhlou a významnou problematiku, zaměřila jsem se ve své práci jen na některé vybrané problémy, týkající se tohoto institutu.

Při získávání poznatků, informací a materiálů k vypracování této práce, jsem se opakovaně setkala s tzv. jednostranným pohledem na institut osvojení, tedy nahlížení na tuto problematiku pouze ze strany osvojovaného dítěte. Já osobně se snažím nahlížet na institut osvojení i z druhé strany, tedy ze strany biologických rodičů a budoucích osvojitelů. Zájem dítěte je nepochybně prvořadý a nejdůležitější, nicméně není možné z tohoto důvodu zcela odsunout do pozadí ostatní účastníky osvojení. Vzhledem k tomu, že proces osvojení má dalekosáhlé dopady na práva a povinnosti všech subjektů na tomto procesu zúčastněných, kdy dochází ke střetu základních lidských práv garantovaných nejen ústavním pořádkem, ale i mezinárodními smlouvami, je třeba při řešení otázek týkajících se osvojení, postupovat s maximální opatrností a respektovat práva všech účastníků tohoto procesu.

Vybranou problematiku jsem se pokusila rozebrat nejen z pohledu současné právní úpravy, ale také z hlediska jejího vývoje v minulosti, přičemž jsem začlenila i poměrně rozsáhlý exkurz do plánované rekodifikace v podobě nového občanského zákoníku. Svou pozornost jsem zaměřila nejen na otázky hmotněprávní, ale též na problematiku procesněprávní, kde se snažím poukázat především na nedostatky a vady, kterými řízení o osvojení často trpí, a které jsou zapříčiněny nedbalou prací soudů. Soudy bohužel velmi často nedbají potřebné míry opatrnosti a pečlivosti, která je v případě tohoto institutu obzvláště důležitá, vzhledem k tomu, že subjektem o jehož budoucím životě je zde rozhodováno, je nezletilé dítě. Nesprávná rozhodnutí v těchto případech mohou mít dalekosáhlé dopady na duševní a fyzický vývoj jedince. V tomto směru jsem se snažila poukázat na nedostatky naší platné právní úpravy, která by v této oblasti měla být dokonalejší. Jako vzor nám mohou posloužit mnohé v praxi vyzkoušené evropské právní úpravy zejména v oblasti zprostředkování osvojení.

Jedním z hlavních cílů institutu osvojení je nahradit nelzletilým dětem chybějící rodinné prostředí s rodinnou výchovou, péčí a láskou, kterých se jim ze strany pokrevních rodičů z různých příčin nedostává, a zároveň tak vyřešit problém

bezdětnosti mnoha manželských párů. Děti tak získají milující rodiče a bezdětní manželé životní náplň¹⁸⁹. Domnívám se, že v naší společnosti osvojení tuto svou společenskou funkci plní. Obecně lze konstatovat, že vzhledem k účelu tohoto institutu, je výsledek osvojení nejzdravnější u dětí předškolního věku, které zpravidla nemívají s adaptací velký problém. U starších dětí dochází v praxi k osvojení zejména manželem rodiče¹⁹⁰. Domnívám se, že u starších dětí by byla jistě velmi přínosná změna, která by jim umožnila, byť na krátkou dobu, pobyt v rodině budoucího osvojitele. Žadatelé o osvojení by tak získali možnost vyzkoušet si život se starším dítětem a nepochybně by zde byla i větší šance, že si nakonec dítě osvojí, a to i přesto, že původně měli zájem o osvojení dítěte v kojeneckém věku. Přínosné by bezpochyby bylo i zajištění vhodného poradenství a pomoci těmto rodinám po dobu 24 hodin denně.

Pokud bych měla shrnout kvalitu platné právní úpravy institutu osvojení v ČR, myslím si, že tato úprava rozhodně není dokonalá, skýtá řadu úskalí a nepřesností, jejichž odstranění bude úkolem připravované rekonstrukce soukromého práva. Nedostatky platné právní úpravy jsou nejvíce patrné z kapitoly čtvrté, kde se podrobně zabývám otázkou zprostředkování osvojení. Svou pozornost orientuji zejména na soudobé nezákonné praktiky při získávání dětí, se kterými se lze v poslední době setkat stále častěji. Nemalej podíl na tomto faktu má nepochybně i nárůst neplodných manželských párů, který můžeme již delší dobu pozorovat. Proto jedním z hlavních cílů, který jsem si ve své práci kladla, bylo pomocí skutečných příběhů, poukázat na následky, ke kterým může praxe spočívající v obcházení zákonů při adopci vést. Budoucí rodiče často zaslepeni svým zájmem a obrovskou touhou po potomkovi, hledají nejrychlejší možný způsob, jak dítě do své péče získat. Bohužel v honbě za svým „chtíčem“ si velmi často vůbec neuvědomují, jaké důsledky jejich sobecké jednání může mít pro dítě samotné. Dítě se tak mnohdy dostane do rukou lidem, kteří s péčí o nezletilce nemají nejmenší zkušenost. V praxi jsou bohužel známy případy, kdy nezákonný postup při získávání dítěte, stál málem život novorozence. Na jeden takový v práci poukazuji.

¹⁸⁹ Srov. Národní zpráva o rodině, Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2004, str. 107.

¹⁹⁰ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., České rodinné právo, 2. vydání, Masarykova univerzita v Brně, Brno: Doplněk, 2001, str. 294.

S problematikou nezákonných postupů při osvojování dětí souvisí další problémová otázka, a to otázka tzv. přímých adopcí. Jejich podstata spočívá v tom, že osvojení se zde realizuje „přímo“ v pravém smyslu tohoto slova, tedy bez jakéhokoliv zprostředkování třetí osobou. Stát či jakýkoliv jiný subjekt do procesu zprostředkování nevstupuje. Tento institut je velice ošidný, neboť rodiče jsou v těchto případech zpravidla nedostatečně informováni o důsledcích, které jdou s osvojením ruku v ruce, a to nejen v oblasti práva, ale především v oblasti citové a sociální. To má pak negativní dopad opět zejména na osvojované dítě. Další negativum přímých adopcí lze spatřovat v tom, že s sebou často přináší riziko přenechání dítěte za určitý finanční obnos či jiný majetkový prospěch. Dojde-li ke zjištění takovýchto praktik, je dle mého názoru na místě, nejen úplné vyloučení zúčastněných osob na jakékoliv další realizaci adopce, ale především trestní stíhání pro naplnění skutkové podstaty trestného činu svěření dítěte do moci jiného dle § 169 nového trestního zákoníku.

Velkou pozornost věnuji také otázce osvojování dětí do ciziny a vhodnosti konkrétního dítěte k osvojení do zahraničí. Dle mého názoru, je osvojování dětí do ciziny institut přínosný, především vzhledem k tomu, že pomáhá najít domov dětem, o které není v českých rodinách takový zájem, a které tak mohou strávit život v milujícím rodinném prostředí a nikoliv za zdmi ústavu. Jedná se zpravidla o děti odlišného etnika, nejčastěji rómského původu nebo o děti postižené. Vůči těmto dětem je v ČR bohužel velice nízká tolerance a velké předsudky. Zájem o ně je mezi českou populací takřka nulový. I v případě těchto dětí však platí, že mezinárodní osvojení je třeba vždy chápat jako subsidiární způsob zajištění náhradní péče o dítě v případě, že tato nemůže být zajištěna v zemi jejich původu. Bohužel, ne každé dítě se k osvojení do zahraničí hodí. V posledních letech je v ČR možné sledovat zvýšený důraz kladený na ochranu práv dítěte při jeho osvojování do cizí země. Nyní jsou kritéria pro zahraniční adopce nastavena nejlépe, jak je to za daných podmínek možné. Tento fakt vede jednoznačně ke zlepšení postavení a právní jistoty dětí i osvojitelů a jeho přínos je nenahraditelný. Bohužel je třeba zdůraznit, že podmínky pro osvojení nebyly v ČR vždy tak přísné a striktní. Důvodem, který přiměl české zákonodárce ke zpřísnění pravidel, byl tragický příběh tříletého rómského chlapce, kterého osvojení do ciziny stálo život.

V současné době je nad míru aktuální téma připravované rekodifikace soukromého práva. Vzhledem k tomu, že jako jedna z předloh pro připravovanou právní úpravu

posloužila českému zákonodárci mimo jiné právní úprava sousedního SRN, zasvětila jsem předposlední kapitolu své práce právě úpravě institutu osvojení v této zemi. Cílem této kapitoly bylo především poukázat na rozdíly, které mezi aktuální právní úpravou osvojení v ČR a SRN existují, přičemž připravovaná právní úprava osvojení je pak podrobně rozebrána v navazující poslední kapitole. V poslední kapitole tak mimo jiné poukazují na nedostatky platné právní úpravy, které konfrontují s připravovanou rekodifikací.

Lze shrnout, že úprava institutu osvojení v novém soukromoprávním kodexu navazuje na současnou právní úpravu osvojení a oproti německému BGB si zachovává i některé odlišnosti. Pokud bych měla zhodnotit právní úpravu institutu osvojení v návrhu nového občanského zákoníku, shledávám ji bezpochyby pozitivní, a to hned z několika důvodů. Nová právní úprava především posiluje právo dítěte na řádnou výchovu a život v ucelené rodině. Výchova má být uskutečňována bez násilí (fyzického i psychického), v souladu se zájmy dítěte a jeho morálním i osobnostním rozvojem. Připravovanou rekodifikaci tak lze charakterizovat především posílením ochrany dítěte a jeho zájmů, dále posílením ochrany práv rodičů dítěte i jeho dalších příbuzných a také aktivnější rolí soudů v procesu osvojení. Všechny tyto změny hodnotím kladně, vzhledem k tomu, že současná právní úprava klade důraz především na zájmy osvojitele, přičemž zájmy osvojovaných dětí a jejich biologických rodičů stojí v pozadí, což je situace rozhodně nesprávná.

Spoustu otazníků, mimo jiné i v návaznosti na připravovanou rekodifikaci soukromého práva, vyvolává v poslední době velice aktuální a diskutovaná otázka anonymity osvojení. V souvislosti s touto problematikou a její úpravou, tak jak ji stanoví návrh občanského zákoníku, vyvstává otázka, zda existuje ospravedlnitelný důvod, zakotvit v novém soukromoprávním kodexu, byť v odůvodněných případech, možnost utajení osvojení před dítětem? Domnívám se, že takovému názoru nelze přisvědčit, neboť je v rozporu se základními právy dítěte, tak jak je stanoví Úmluva o právech dítěte. Nová právní úprava by neměla vytvářet trvalé překážky, které budou bránit dítěti zjistit svůj původ a uvést s ním do souladu svůj právní stav, pokud si to samozřejmě dítě bude přát. Odkaz na tradici anonymity není v dnešní době možné považovat za relevantní, proto lze jen uvítat ustanovení návrhu občanského zákoníku, která deklarují povinnost osvojitele informovat osvojence o skutečnosti jeho osvojení,

nejpozději do zahájení školní docházky či právo osvojenice, poté co nabude svéprávnosti, seznámit se s obsahem spisu, který byl v řízení o osvojení veden. Práva dítěte by měla být respektována a mělo by být ponecháno jen na vůli jeho samotného, zda svá práva využije, či nikoli.

Na závěr nezbyvá než konstatovat, že hlavním předpokladem k zajištění kvalitní ochrany zájmů především nezletilých osvojců je důsledná kontrola, vynucování a dodržování platné právní úpravy, protože i sebedokonalejší právní úprava ztrácí na významu, pokud není její dodržování řádně vynucováno a kontrolováno. Současná právní úprava institutu osvojení v České republice je ovlivněna tendencemi respektovat lidská práva a budovat právní stát. To se projevuje nejen přijímáním nových zákonů na poli ústavním, ale i ve sféře práva soukromého, tedy i práva rodinného. Dochází k přistupování k mezinárodním úmluvám a celkově k novému chápání institutu osvojení, jako zásadně subsidiárního řešení krize přirozené rodiny. Základní právo dítěte, tedy právo vyrůstat ve vlastní biologické rodině, je považováno za nejvyšší princip, pro jehož naplnění je třeba udělat maximum. Stát by měl, s ohledem na co možná nejširší uplatnění tohoto principu, klást v první řadě důraz na prevenci a sanaci přirozené rodiny dítěte, na pomoc nezletilým dětem a jejich biologickým rodičům, zejména pak svobodným matkám a nezletilým rodičům. Nutno podotknout, že právě na těchto principech je založena právní úprava institutu osvojení v novém občanském zákoníku. Pravdou však zůstává, že dítě je nejbezbranější a nejzranitelnější lidskou bytostí vyžadující zvláštní péči a podporu, a tuto skutečnost je třeba si uvědomit. Je to na prvním místě stát, který by měl zabezpečit, aby byl vždy na 100 procent zajištěn nejlepší zájem dítěte, tak jak vyplývá nejen ze zákona o rodině, ale především z mezinárodních úmluv o lidských právech.

Seznam použitých zkratek

ČR – Česká republika

Ústava – ústavní zákon č.1/1993 Sb., Ústava České republiky

LZPS – ústavní zákon č. 2/1991 Sb., Listina základních práv a svobod

ZoR – zákon č. 94/1963 Sb., o rodině

OZ – zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník

OZO – císařský patent č. 946/1811 Sb.z.s., obecný zákoník občanský

Zákon o osvojení - zákon č. 56/1928 Sb., o osvojení

Zákon o právu rodinném - zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném

ZSPOD – zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí

OSŘ – zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád

ZMPS – zákon č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním

TZ – zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Zákon č. 422/2004 Sb. – zákon č. 422/2004 Sb., kterým se mění zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů

ZRP – zákon č.115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých

souvisejících zákonů

ESLP – Evropský soud pro lidská práva

EULP – Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod

UPD - Úmluva o právech dítěte

EUOD – Evropská úmluva o osvojení dětí

Úmluva o mezinárodním osvojení – Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při
mezinárodním osvojení

RE - Rada Evropy

NS – Nejvyšší soud

DD – dětský domov

OSPOD - orgán sociálně-právní ochrany dětí

OURP – obecní úřad obce s rozšířenou působností

FOD – fond ohrožených dětí

Úřad – Mezinárodní úřad pro zprostředkování osvojení

SRN – Spolková republika Německo

BGB - Bürgerliches Gesetzbuch (německý občanský zákoník)

LPG - Gesetz über die Eingetragene Lebenspartnerschaft (německý zákon o

registrovaném partnerství)

AG – Adoptionsgesetz (německý zákon o adopcích)

Seznam použité literatury a pramenů

1.) Právní předpisy:

- Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky
- Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod
- Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině
- Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí
- Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník
- Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád
- Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád
- Zákon č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním
- Zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů
- Zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů
- Zákon č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv
- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník
- Bürgerliches Gesetzbuch (německý občanský zákoník)
- Gesetz über die Annahme als Kind und zur Änderung anderer Vorschriften (německý zákon o osvojení)
- Adoptiongesetz (německý zákon o adopcích)
- Gesetz über die Eingetragene Lebenspartnerschaft (německý zákon o registrovaném partnerství)

2.) Monografie:

- ELIÁŠ, K., ZUKLÍNOVÁ, M., Principy a východiska nového kodexu soukromého práva, Praha: LINDE, 2002
- FINKE, F., GARDE, R., Familienrecht in der anwaltlichen Praxi. 4 Auflage. Bonn: Dt. Anwaltverlag, 2001
- HOLUB, M., NOVÁ, H., SLADKÁ HYKLOVÁ, J., Zákon o rodině komentář a předpisy souvisící, Praha: LINDE, 2007
- HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., České rodinné právo, 2. vydání, Masarykova univerzita v Brně, Brno: Doplněk, 2001
- HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., České rodinné právo, 3. přepracované a doplněné vydání, Masarykova Univerzita v Brně, Brno: Doplněk, 2006
- HRUŠÁKOVÁ, M., Dítě, rodina a stát, Praha: C.H.BECK, 1999
- HRUŠÁKOVÁ, M., Zákon o rodině/ Zákon o registrovaném partnerství, 4. vydání, Praha: C.H.BECK, 2009
- HRUŠÁKOVÁ, M., a kol., Zákon o rodině – Komentář, Praha: C.H.BECK, 1998
- KNAPPOVÁ, M., ŠVESTKA, J., Občanské právo hmotné, 3. aktualizované a doplněné vydání, Praha: ASPI, 2002
- LÜDERITZ, A./ DETHLOFF, N., Familienrecht, 28. Auflage, C.H.BECK, München 2007
- MATOUŠEK, O., Metody a řízení sociální práce, Praha: Portál, 2003
- NOVOTNÁ V., PRŮŠOVÁ, L., K vybraným otázkám osvojování dětí, Praha: LINDE, 2004
- PALANDT, DIEDERICHSEN, Bürgerliches Gesetzbuch, 66. Auflage, C.H.Beck, München 2007

- RADIMSKÝ, J., RADVANOVÁ, S., Zákon o rodině – komentář, Praha: Panorama, 1989
- RADVANOVÁ, S., Osvojení v proměnách společnosti, Pocta Jiřímu Švestkovi k 75. narozeninám, Praha: ASPI, 2005
- RADVANOVÁ, S., Náhradní rodinná péče – představy a skutečnosti, Univerzita Karlova v Praze, Praha 2009
- RADVANOVÁ, S., ZUKLÍNOVÁ, M., Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva, Praha: C.H.BECK, 1999
- SCHELLHAMMER, K., Familienrecht nach Anspruchsgrundlagen, C.F.Müller verlag, Heidelberg 2006
- SEDLÁK, P., Mezinárodní osvojení a ochrana nejlepších zájmů dětí, Praha: ASPI, 2009
- ŠVESTKA, J., Osvojení v Československém právním řádu, Acta Universitatis Carolinae, Iuridica Monographia XIX, Univerzita Karlova, Praha 1973
- WINTEROVÁ, A. a kol., Civilní právo procesní, 4. aktualizované vydání, Praha: LINDE, 2006

3.) Časopisecké články:

- BAYEROVÁ, M., Osvojení v mezinárodních dokumentech. Právní rozhledy, 1999, č.7
- BĚLOVSKÝ, P., Příbuzenství jako překážka manželství. Právní rozhledy, 2003, č. 2
- FRINTA, O., Osvojení v návrhu nového občanského zákoníku. Právník, 2007, č.9

- FRINTOVÁ, D., Právní rámec náhradní rodinné péče ve Spolkové republice Německo. Právník, 2009, č. 12
- HADERKA, J., Dopad norem Rady Evropy na moderní rodinné právo. Právní praxe, 1994, č. 9
- HONZÁK, R., Děloha na leasing-proč jsem proti. Vesmír, 2010, č. 1
- KMEC, J., Evropský soud pro lidská práva – leden a únor 2008. Soudní rozhledy, 2008, č. 4
- KODRIKOVÁ, Z., „Anonymní“ porody – jsou skutečně utajené? Právo a rodina, 2005. č. 6
- KRÁLÍČKOVÁ, Z., Anonymita osvojení versus právo dítěte znát svůj původ. Právní rozhledy, 2009, č. 5
- KRÁLÍČKOVÁ, Z., Kauza tzv. právně volné dítě. Právní rozhledy, 2004, č. 2
- KRÁLÍČKOVÁ, Z., Vyživovací povinnost rodičů k dětem v náhradní péči. Právní rozhledy, 2005, č. 9
- KRÁLÍČKOVÁ, Z., HRUŠÁKOVÁ, M., Anonymní a utajené mateřství v České republice -utopie nebo realita. Právní rozhledy, 2005, č. 2
- MACHÁČKOVÁ, L., Právní úprava osvojení v Německu a srovnání s ČR. Právo a rodina, 2001, č.8
- RADVANOVÁ, S., Kdo jsou rodiče dítěte – jen zdánlivě lehká otázka. Zdravotnictví a právo, 1998, č. 5
- TICHÝ, L., Soubor studií ke zkvalitnění návrhu nového občanského zákoníku. Bulletin advokacie, 2011, č.1-2
- ZÁLESKÝ, R., Nová úprava zprostředkování a realizace mezinárodních

osvojení. Bulletin advokacie, 2001, č. 2

- ZEMAN, Z., Několik poznámek k utajenému porodu z hlediska ochrany zdravotnických zařízení. Zdravotnictví a právo, 2005, č. 3-4

4.) Mezinárodněprávní dokumenty:

- Doporučení Rady Evropy č. 1121/1990, o právech dítěte
- Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod
- Evropská úmluva o osvojení dětí
- Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství
- Mezinárodní pakt o občanských a politických právech
- Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení
- Úmluva o právech dítěte

5.) Judikatura:

- rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 29.3.1967, sp.zn. 5 Cz 26/67
- rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 25.4.1975, sp.zn. 1 Cz 47/75
- stanovisko Nejvyššího soudu ČR ze dne 15.12.1983, sp.zn. Cpj 64/83
- rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Kegan versus Irsko ze dne 26.5.1994; stížnost č. 16969/90
- stanovisko veřejného ochránce práv ze dne 18.2.2003, sp.zn.4464/2002/VOP/TL
- rozsudek Okresního soudu ve Zlíně ze dne 14.6.2004, č.j. 15 Nc 960/2004-64
- rozsudek Krajského soudu v Brně ze dne 3.11.2004. č.j. 59 Co 92/2004-103
- rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 24.11.2005, sp.zn. 30 Cdo 415/2005
- rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 7.12.2006, sp.zn. 30 Cdo 2787/2005
- rozsudek Velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ve věci E.B. versus

Francie; stížnost č. 43546/02/98

- usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 19.6.2008, sp.zn. 30 Cdo 1591/2008

6.) Internetové zdroje:

- <http://www.beck-online.cz>
- Důvodová zpráva k návrhu občanského zákoníku ve znění schváleném vládou v květnu roku 2011:
http://obcanskyzakonik.justice.cz/tinymce-storage/files/2011/Vladni_navrh_obcanskeho_zakoniku_2011_DZ.pdf
- <http://www.mpsv.cz>
- Národní zpráva o rodině, Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2004:
http://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf
- Návrh občanského zákoníku ve znění schváleném Poslaneckou sněmovnou Parlamentu ČR v listopadu roku 2011:
<http://obcanskyzakonik.justice.cz/tinymce-storage/files/Obcansky%20zakonik%202011%20PS.pdf>
- <http://obcanskyzakonik.justice.cz>
- Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 2010:
http://mpsv.cz/files/clanky/11544/rocenka_2010.pdf
- <http://www.umpod.cz>
- http://www.umpod.cz/fileadmin/user_upload/osvojeni/Statistika.pdf
- Zpráva o činnosti Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí v roce 2009:
http://umpod.cz/fileadmin/user_upload/vyrocní_zprava/Zprava_o_cinnosti_UMPOD_2009.pdf
- <http://www.unicef.cz>

- <http://www.vzd.cz>
- <http://zpravy.idnes.cz>
- <http://zpravy.ihned.cz>

7.) Ostatní prameny:

- ASPI
- Důvodová zpráva k návrhu zákona, kterým se mění zákon o péči o zdraví lidu, o matrikách a o změně některých zákonů, dostupná v ASPI
- Sborník stanovisek veřejného ochránce práv

Seznam příloh

Příloha č. I.: Umístování dětí a mladistvých do náhradní rodinné, ústavní a ochranné výchovy podle statistické ročenky z oblasti práce a sociálních věcí pro rok 2010.

Příloha č. II.: Původ žadatelů o osvojení v roce 2009 podle statistiky Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí.

Příloha č. III.: Počet dětí umístěných do preadopční péče v cizině v roce 2009 podle statistiky Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí.

Příloha č.I: Umístování dětí a mladistvých do náhradní rodinné, ústavní a ochranné výchovy podle statistické ročenky z oblasti práce a sociálních věcí pro rok 2010

Tato příloha vystihuje počet dětí a mladistvých umístěných do náhradní rodinné, ústavní a ochranné výchovy podle jednotlivých krajů v České republice v roce 2010.

Pramen: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí pro rok 2010

Územní jednotka	Počet umístěných dětí					Počet dětí neumístěných do ústavní péče na konci sledovaného roku
	Do péče budoucích osvojitelů	Osvojení	Do výchovy jiných fyzických osob než rodičů	Do péče budoucích pěstounů	Do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc na základě rozhodnutí soudu	
Hlavní město Praha	75	69	80	42	62	7
Středočeský kraj	58	70	127	34	36	4
Jihočeský kraj	29	51	107	13	29	1
Plzeňský kraj	20	28	76	14	54	1
Karlovarský kraj	19	17	79	12	6	0
Ústecký kraj	75	66	265	25	110	10
Liberecký kraj	22	31	99	7	19	3
Královéhradecký kraj	16	20	66	20	26	1
Pardubický kraj	19	41	34	40	6	1
Kraj Vysočina	21	24	29	10	12	0
Jihomoravský kraj	31	33	122	31	51	3
Olomoucký kraj	17	23	50	9	41	1
Zlínský kraj	15	25	39	7	22	1
Moravskoslezský kraj	45	51	938	61	64	21
Celkem ČR	462	549	2111	325	538	54

Příloha č.II: Původ žadatelů o osvojení v roce 2009 podle statistiky Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí.

Tato příloha vystihuje původ žadatelů o osvojení s uvedením přesného počtu žadatelů z konkrétní země v roce 2009.

Pramen: Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí, zpráva o činnosti za rok 2009

Žadatelský pár ze státu	Počet
Dánsko	5
Rakousko	4
Spolková republika Německo	2
Španělsko	2
Švýcarsko	2
Itálie	1
Island	1
Švédsko	1
Celkem	18

Příloha č. III.: Počet dětí umístěných do preadopční péče v cizině v roce 2009 podle statistiky Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí.

Tato příloha vystihuje počet dětí umístěných do preadopční péče do zahraničí s uvedením přesného počtu dětí umístěných do konkrétní země.

Pramen: Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí, zpráva o činnosti za rok 2009

Stát	Počet dětí
Itálie	9
Dánsko	7
Švédsko	6
Německo	5
Francie	1
Celkem	28

Resumé

Adoption as a substitute form of family

I think that topic of my thesis is today in area of family law quite actual and very important, so it should not be left out of attention. Adoption by itself mean to adopt a minor child to own family. It is a juridical institute of private regulated by the Family Code. Adoption is the most important form of surrogate parental care and its importance still growing. The main aim of this institute is to protect the interest of a child. Adoption replace the child missing family enviroment with love and care, which he recieves from the natural parents. Adoption also contributes to fulfilling the meaning of life adopters and this way helps to stabilize marriages and families of future generations.

Adoption establishes between the adoptive parent and the adopted child the same relationship as is between natural parents and their children. Adopted child enter into a new family environment, other than he previously lived, and also enter into new family relationships with his adoptive parents and with all their relatives. By adopting expire mutual rights and obligations between the adopted child and his original family for example the obligation of maintenance, inheritance rights, etc.. We can actually say that in this respect is already adoption goes beyond the borders of surrogate parental care, because it is not just personal care, but also has extensit legal consequences. There is a change in personal status both in child's life and in his natural family and surrogate family also.

Adoption is considered as a very importatnt institute not only in Czech republic but also in the World. This fact prove many international documents, which regulate adoption or only some problems related to adoption for example Convention on the rights of child, the Convention for the Protection of Children and Cooperation in Respect of Intercountry Adoption. The most important regional convention type is the European Convention on the Adoption of Children.

I think its very important to protect interest of a child as a principal purpose of an adoption. Great caution must be taken especially in mediating the adoption abroad. Unfortunately children very often become the subject of illegal trade. It is evident that mutual cooperation between states is here more important than in any other case,

because it is in the best interest of child. In the Czech Family Code is this idea expressed in § 64 which says that adoptive parents may only be natural persons, which guarantee their way of life, that the adoption shall be to the benefit the child and society.

Klíčová slova:

Osvojení; zájem dítěte; ochrana

Key words:

Adoption; interest of a child; protection